

Міністерство освіти і науки України
Польське Товариство педагогіки філософічної
імені Броніслава Ф.Трентовського (ТРФ)
Наукове польсько-українське товариство Україна-Польща
Національна академія педагогічних наук України,
Відділення загальної педагогіки та філософії освіти
Інститут вищої освіти НАПН України
Інститут педагогіки НАПН України
Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
Національний літературно-меморіальний музей Г.С.Сковороди
Національна Академія Національної гвардії України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

МАТЕРІАЛИ
XXV міжнародної
науково-практичної конференції

ОСВІТА І ДОЛЯ НАЦІЇ

МОРАЛЬ, ПРАВО, ОСВІТА –
ЗАПОВІТ І. КАНТА
СУЧАСНОМУ ЛЮДСТВУ

24 травня 2024 року

Харків
ХНПУ – 2024

Міністерство освіти і науки України
Польське Товариство педагогіки філософічної
імені Броніслава Ф.Трентовського (ТРФ)
Наукове польсько-українське товариство Україна-Польща
Національна академія педагогічних наук України,
Відділення загальної педагогіки та філософії освіти
Інститут вищої освіти НАПН України
Інститут педагогіки НАПН України
Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
Національний літературно-меморіальний музей Г.С.Сковороди
Національна Академія Національної гвардії України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

МАТЕРІАЛИ
XXV МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

«ОСВІТА І ДОЛЯ НАЦІЇ»

«МОРАЛЬ, ПРАВО, ОСВІТА –
ЗАПОВІТ І. КАНТА СУЧАСНОМУ ЛЮДСТВУ»

(24 травня 2024 року)

Харків
ХНПУ – 2024

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13853582>

ББК 87.3

Редакційна колегія:

- Наталія Радіонова** – доктор філософських наук, професор, головний редактор; Україна;
Світлана Бережна – доктор філософських наук, професор; Україна;
Майя Триняк – доктор філософських наук, професор; Україна;
Дейл Бертелсен – доктор філософії, професор Блумбергського університету; США;
Мечислав Гулда – доктор соціологічних наук, професор Гданського університету;
Польща;
Світлана Корнієнко – доктор філософських наук, професор, Україна;
Ольга Дольська – доктор філософських наук, професор, Україна;
Мар'яна Дроботенко – доктор філософських наук, професор; Україна;
Криштоф Штадлер – доктор філософських наук, професор Віденського Інституту права,
Австрія.

Затверджено Вченою радою

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Протокол №9 від 10 вересня 2024 року

«Освіта і доля нації». «Мораль, право, освіта – заповіт І. Канта сучасному людству»: Матеріали XXV Міжнародної науково-практичної конференції (24 травня 2024 року)/ Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Електронне видання – Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2024. – 93 с. – pdf 1,1 Mb.

Збірник містить матеріали доповідей з питань філософії, світоглядної культури, життєтворчості та актуальних проблем освіти і виховання у сучасних соціокультурних контекстах, проблем сьогодення.

Збірник розраховано на наукових та практичних працівників у галузі освіти, викладачів вищої та середньої школи, докторантів, аспірантів, магістрів та студентів вищих навчальних закладів.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13853582>

© Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2024

**ІДЕЇ І. КАНТА
В ОСВІТНЬО-ФІЛОСОФСЬКІЙ РЕФЛЕКСІЇ К. УШИНСЬКОГО:
ДЕЯКІ ГІПОТЕЗИ**

*Дічек Наталія, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу історії та філософії освіти
Інститут педагогіки НАПН України*

Аналізуючи видатну фундаментальну філософсько-педагогічно-психологічну працю Костянтина Ушинського «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології» (1868–1869), можна зробити нескладний висновок про те, що ідеї І. Канта справили істотний вплив на освітні погляди українського педагога. Узяти хоча б суголосність назв творів І. Канта: «Антропологія з прагматично точки зору» (1798) та вище зазначеного твору К. Ушинського. Звичайно, це лише частковий зовнішній аспект, не сутнісний, однак промовистий, коли врахувати, що термін «антропологія» не був у широкому вжитку у європейському філософському дискурсі першої половини ХІХ ст. Разом з тим є й інший аргумент, теж гіпотетичний, але промовистий – обидва мислителі розмірковували над природою людини, як над об'єктом («предметом») вивчення. Понад це, за твердженням сучасного американського дослідника Г. Уїлсона, німецький філософ «відмовляється розглядати тваринні виміри людини, зосередившись на індивідуальному людському бутті» [8, р. 380], що йшло у розріз з тогочасним усталеним розумінням людини. І. Кант визначав її живою істотою, наділеною розумом, мораллю, істотою, яка саморозвивається і володіє свободою волі, а отже спроможна на вільні вчинки у межах чинності основного закону – категоричного імперативу, що є примусом для волі, але підтримується (аргументується) релігійним вченням.

Але, звичайно, І. Кант та К. Ушинський розглядають «предмет» під різними кутами зору: етико-філософським (І. Кант у «Логіці» (1800), теоретичним та формувально-виховним (К. Ушинський у «Людина як предмет виховання»), тобто практичним.

Про Кантову «Антропологію...», де відрефлексовано і поєднано знання з різних тогочасних наукових галузей (емпірична психологія, психопатологія, фізіогноміка, фізична географія, історія), Костянтин Дмитрович висловив багато позитивних і критичних думок. Антропологічний вектор міркувань німецького філософа визначив своєрідну основу на майбутнє для практичної вибудови у світовій гуманітаристиці інтегративної науки про людину, про необхідність її всебічного пізнання як «найголовнішого предмету у світі».

А К. Ушинський обґрунтував необхідність розроблення педагогіки, що на той час повсюдно в Європі «перебуває у цілковитому ранньому дитинстві» [5, с. 199], але не як вузького «зібрання правил виховання», а як «складного мистецтва виховання, що базується на множині різноманітних складних наук» і водночас вимагає від вихователя «здібності і нахилу» [5, с. 207]. У таких підходах убачаємо, принаймні, збіжність розуміння і тлумачення природи людини обома мислителями.

У своїх теоретичних побудовах К. Ушинський широко використав цю та інші праці німецького мислителя, поділяючи його гуманістичний підхід до людини і разом з тим з іронією ставлячись до його «германської мрійливості». Дозволимо припустити, що думка І. Канта – «два людських витвори можна вважати найскладнішими, а саме: мистецтво керувати і мистецтво виховувати» [6] теж відбилася у певний спосіб у твердженні Костянтина Дмитровича, що розглядати педагогіку варто як мистецтв [5, с. 205–207], хоча з цього приводу у книзі «Людина як предмет виховання» він розлого цитує не І. Канта, а авторитетного англійського філософа, психолога Дж. С. Мілля.

У лекціях з педагогіки, читаних І. Кантом наприкінці XVII ст. в Кенігсберзькому університеті на кафедрі філософії і педагогіки, він аргументував можливість і необхідність розгортання процесу виховання менш довершеними людьми людей більш довершених завдяки прирощенню досконалості і достоїнств [7]. А К. Ушинський писав, що «беручись до *святої* справи виховання дітей, ми повинні глибоко усвідомлювати, що наше власне виховання було аж ніяк не бездоганим, що результати його здебільшого сумні і мізерні <...> і нам треба добирати способи робити дітей наших кращими за нас» [5, с. 201], але відразу вдосконалити життя людини неможливо, це відбувається поступово, крок за кроком і разом із вдосконаленням наук. У такий спосіб разом з ними «вдосконалюватиметься і виховна теорія, якщо тільки вона <...> завжди керуватиметься наукою і кожне своє правило виводитиме з того чи іншого факту, або зіставленням багатьох фактів, здобутих наукою» [5, с. 203].

На наш погляд, оснований на вивченні щоденників педагога, мемуарів сучасника Л. Рехневського про Костянтина Дмитровича, притаманну йому відсутність схиляння перед будь-якими авторитетми у науковій дискусії (з філософами І. Кантом, Дж. С. Міллем, психологами А. Бейном, Ф.Е. Бенеке, В. Вундтом, педагогами Ф.-А.Дістервегом, Ж.-Ж.Руссо, і багатьма іншими) можна пояснити кількома чинниками. По-перше, ґрунтовною обізнаністю з історією філософії (і першоджерелами), курс якої він прослухав у відомого професора П. Редкіна. Власне і сам педагог у передмові до свого

фундаментального твору зазначив, що приступив до його написання маючи «попередні заняття філософією і частково психологією, а потім педагогікою», що і дало йому підстави «взятися до роз'яснення (своїм сучасникам-співвітчизникам – прим.) основних ідеї, навколо яких неминуче обертаються всякі виховні міркування» [5, с. 210]. По-друге, наявністю особистої глибокої зацікавленості філософуванням («любов до філософських наук» за висловом Л. Рехневського) і схильності педагога до філософії як сфери знань про людину і світ: «... Ушинський будь-якому явищу, що зацікавило його, намагався знайти філософську основу і у всіх своїх працях суворо слідував за філософськими початками» [2, с. 408]. По-третє, специфічністю рис вдачі, як-то «повна незалежність характеру і звичка висловлювати кожному відверто свої переконання» [2, с. 409], властива педагогу ще зі студентських літ, коли за гостроту слову і влучність саркастичних характеристик він, не боячись наслідків, «наживав» ворогів в студентському і викладацькому оточенні.

В окресленні психічних (душевних – прим.) явищ у природі людини та науковому поділі їх на 3 складники і І.Кант і К.Ушинський виокремлюють такі три сфери душевного життя особи: свідомість, почуття, воля. Проте це не є свідченням того, що Костянтин Дмитрович у своїй книзі «Людина як предмет виховання» наслідував підхід філософа. Про це сам Костянтин Дмитрович пише так: «Поділ психічних явищ на три області дуже старий, і даремно декотрі приписують його Канту, який лише ясніше за інших сформулював цей поділ <...> Основи такого поділу психічних явищ зустрічаємо у Спінози і Декарта, в Аристотеля і Платона, а головне зустрічаємо в загальнолюдській психології, що відображена в мові народів: скрізь мова розділила розум, серце і волю (курсив – Ушинського)» [4, с. 221].

Зауважимо також, що І. Кант проголосив людину «єдиним створінням, яке підлягає вихованню». У формуванні людини філософ виділяв три вікові періоди, які вимагають різних освітньо-виховних акцентів – немовлячий, дошкільний, шкільний вік, тобто виховні підходи і методи виховання узгоджував з певними віковими особливостями розвитку дитини-людини: «догляд (піклування, утримання), дисциплінування (становлення поведінки, витримки) і освіта разом з формуванням морального осердя» [7].

Отже, І. Кант.

На противагу тваринному світу, вважав він, що людина повинна сама формувати свій розум і виробляти поведінку. Отже, становлення персонального морального характеру передбачає не лише дисциплінувальні методи впливу, а й поступове формування у людини духовної потреби у подоланні своїх вад, які є проявами недосконалості людської природи. Це нескінченний шлях

самовдосконалення і прагнення недосяжного морального ідеалу. Сучасний філософ В. Козловський справедливо висновує, що за Кантом становлення персонального морального характеру передбачає не лише дисциплінарні методи впливу, а й «поступове формування у людини духовної потреби у подоланні своїх пороків і вад, які є проявом недосконалості людської природи, закладеного в її осерді «радикального зла» [1, с. 152].

Якщо І. Кант обґрунтовував підходи до створення емпіричної концепції людської дії, то К. Ушинський прагнув довести герbartіанський закон фізіології щодо імперативу діяльності в житті людини як психічний закон [8, с. 74–75], обстоював психічне значення «прогресивності прагнення діяльності» [4, с. 175] і на цій підставі – утврджував таке розуміння засад формування людини, яке в наш час близьке до окреслення діяльнісного підходу в освіті.

Корелюючи психологічні постулати з етико-моральними засадами релігійного свого світорозуміння, Костянтин Дмитрович узгоджував поняття свободи особи, точніше її *вільної діяльності*, з ідеєю щастя [4, с. 378–381]. У його тлумаченні щастя не є ані суцільним процесом духовного насолодження, як у більшості теологічних систем вірування, ані мудрістю, ані поміркованістю, ані зібранням насолод всякого роду, як у філософії, а постає як «улюблена вільна діяльність» [4, с. 383]. Саме тлумачення щастя як вільної діяльності він називав «однією з найглибших і найвпливовіших ідей християнської психології» [4, с. 383].

К. Ушинський мав переконання, що Господь накреслив закон вільної праці як незаперечної умови здобуття щастя [3, с. 395]. Тому педагог із захопленням цитував І. Канта, який, «не маючи перед собою опрацювання психологічних фактів, які уможливають підтвердження правоти німецького філософа, теоретично дійшов висновку: «Зрозумійте неминучий психологічний закон праці в житті і, якщо не хочете страждати від їх порушення, то майте серйозну мету в житті, якої ви могли б досягти вільною працею; якщо ж ви вдало виберете працю і вкложите в неї всю свою душу, то щастя само вас відшукає» [4, с. 380].

Прагнучи осноувати свої міркування про освіту на науковому знанні, і «виводити з накопичених фактів системи», а не будувати «теорію і підводити під неї факти» [5, с. 213–214], К. Ушинський підійшов до проблеми визначення змісту «діяльності, якої прагне людська душа», як до саморефлексії і самоздійснення, щой приносить особі щастя. Вважаємо, що поширенням таких думок Костянтин Дмитрович мурував підвалини діяльнісного підходу у вітчизняній освіті і в світоглядних пошуках людиною щастя.

Варто додати ще таке: в К. Ушинського *душа* людини за своєю суттю є ество, яке прагне жити (на противагу організму, чиє ество прагне бути). Учений ототожнює життя з діяльністю, тобто діяльність = життя і навпаки [1952, 4, с. 378]. Абсолютизація діяльності знаходить педагогічний вияв у піднесенні вченим на рівень цінностей значущість праці і таких її різновидів, як, гра, самодіяльність за умови їх *вільного* вибору. І водночас він знаходить аргументацію цього педагогічного положення у релігійному вченні: «На підставі уважних психологічних аналізів ми вивели, що праця вільна, улюблена, задушевна є єдине доступне людині щастя <...> життя є процес діяльності прогресивної вільної, такої, що впливає із самої душі <...> у цьому психологія блискуче підтвердила глибокі євангельські слова, що <...> витрачаючи життя для діла, ми знаходимо саме життя» [1952, 4, с. 380]. І Кант і Ушинський стверджували буття і знанням, але головне – вірою.

Список використаних джерел:

1. Козловський, В. (2016). Витоки і принципи Кантової прагматичної антропології. *Філософія освіти*, 19(2), 140–154. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2016-19-2-140-154>
2. Рехневський, Ю.С. (1871). Константин Дмитриевич Ушинский (некролог). Собр. соч. в 11 (1948–1952). Т. Т.11. М.-Л.: Изд. АПН. РСФСР. С. 402–429.
3. Ушинський К. Д. (1952). Праця в її психічному і виховному значенні (1860). У: К.Д. Ушинський. Твори: в 6 т. Київ: Держ. учб.-пед. вид-во «Рад. школа». Т. 5. С. 387–395.
4. Ушинський, К. Д. (1852). Людина як предмет виховання (Спроба педагогічної антропології. Частина I. (1868). У: К.Д.Ушинський. Твори: в 6 т. Київ: Держ. учб.-пед. вид-во «Рад. школа». Т. 5. СС. 25–384.
5. Ушинський, К. Д. (1983). Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Частина II. (1869). У: К.Д. Ушинський. Вибр. пед. твори: в 2 т. Київ: «Рад. школа». Т. I. Теоретичні проблеми педагогіки. С. 201–384.
6. Kant, I. (2003). *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*: Hrsg. von R. Brandt. Felix Meiner Verlag.
7. Kant, I. (1803). *Über Pädagogik*. Königsberg: D. Friedrich Theodor Rink.
8. Wilson, H. L. (2006). *Kant's Pragmatic Anthropology: Its Origin, Meaning, and Critical Significance*. New York : SUNY.

ОСВІТНІ ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ

ТА ОБ'ЄКТИВНІСТЬ ОЦІНЮВАННЯ СТУДЕНТІВ

*Ільєнко Оксана, доктор економічних наук, професорка,
голова департаменту академічних політик, Американ Юніверсіті Київ, м. Київ*

Справедливість, об'єктивність і неупередженість в оцінюванні академічної успішності здобувачів вищої освіти – один із ключових аспектів забезпечення якості освіти. Це означає, що щоразу, коли мова йде про оцінювання, викладач має керуватися у своїх діях таким правилом, яке б мало ознаку імперативу,

тобто було таким правилом, «яке позначається повинністю, що визначає об'єктивне вимушення [до] вчинку і яке означає, що якби розум цілком визначав волю, то вчинок неодмінно здійснився б за цим правилом» [3, с. 22]. Категоричний імператив Іммануеля Канта, який можна розглядати як універсальне, удосконалене утілення «золотого правила» моральності, займає особливе місце серед цінної філософської спадщини видатного мислителя, є саме таким правилом.

На додаток, оцінювання знань є також важливою складовою комплексної системи якості освітнього процесу, який аналізується при проведенні акредитації освітніх програм експертами Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО). Згідно Критерію 5 «Контрольні заходи, оцінювання здобувачів вищої освіти та академічна доброчесність» [4, с. 34], експерти мають бути впевненими, що система оцінювання здобувачів вищої освіти є чіткою, прозорою, зрозумілою, дає можливість встановити результати навчання як для окремого освітнього компонента, так і для освітньої програми в цілому. Звертається увага на завчасність інформування здобувачів та їхнього повного розуміння критеріїв системи оцінювання їхніх навчальних досягнень [4, с. 34–35].

Будьмо відвертими, навіть за надзвичайної сили волі, дуже непросто керуватися виключно раціональними аргументами у взаємодії людей одне з одним, а надто, коли взаємодія відбувається в освітньому середовищі, переповненому емоційними співпереживаннями та емпатіями. Видатний німецький філософ визнавав це, тому й стверджував, що повна відповідність і вчинки згідно з моральним законом – це ні більше, ні менше святість, «на яку не здатна жодна розумна істота чуттєвого світу в жодній часовий проміжок» [3, с. 136].

Сучасний світ інформаційних технологій створює зразки інструментів оцінювання знань, які позбавлені чуттєвості і схильностей до насолоди, які притаманні живій істоті та здатні достатньо ефективно і, принаймні, безпристрасно визначати та оцінювати рівень засвоєння навчального матеріалу. Мова йде про інноваційні освітні платформи, які пропонують практично усі провідні світові видавництва академічної літератури, як-от Cengage Learning, Pearson, McGraw Hill [1, с. 57]. Американ Юніверсіті Київ має досвід співпраці з декількома видавництвами, але найбільш активно використовує в освітньому процесі платформи WebAssign та MindTap [2, с. 4–5]. Отже, основними перевагами використання цифрових платформ при оцінюванні студентів є:

1. Автоматизація процесів: використання спеціалізованого програмного забезпечення дозволяє швидко та ефективно оцінювати студентів без необхідності ручного введення даних.

2. Об'єктивність: ІТ-системи можуть оцінювати роботу студентів на основі заздалегідь визначених критеріїв, що виключає суб'єктивний фактор.

3. Можливість індивідуалізації: за допомогою інформаційних технологій можна створювати персоналізовані завдання і тести для кожного учня, враховуючи його рівень знань і навичок.

4. Моніторинг прогресу: ІТ-системи дозволяють відстежувати прогрес студентів протягом усього процесу навчання, що допомагає своєчасно виявляти проблеми та коригувати навчальний план.

5. Зручність та доступність: студенти можуть здавати тести та екзамени онлайн з будь-якого місця, що робить процес оцінювання більш зручним та гнучким.

6. Ефективне використання даних: інформаційні технології дозволяють аналізувати великі обсяги даних про успішність студентів, що допомагає оптимізувати процес навчання та підвищити його ефективність.

Слід зазначити, що актуальність даного питання пов'язана також із інтеграцією штучного інтелекту (ШІ) в освітній процес. Технології ШІ, такі як машинне навчання, обробка природної мови та аналітика даних, активно імплементуються в операційну діяльність закладів вищої освіти. Ці технології забезпечують індивідуальний і адаптивний досвід навчання, надаючи студентам зворотний зв'язок з урахуванням їхніх індивідуальних запитів, потреб і стилів навчання. Суттєвою перевагою ШІ в освіті є його здатність надавати негайні та конструктивні відгуки студентам, які дозволяють студентам зрозуміти свої сильні та слабкі сторони в режимі реального часу. Однак, функціонування ШІ у системі освіти, зокрема його використання при оцінюванні академічної успішності здобувачів, ставить низку етичних питань, які змушують замислюватися про ймовірну основу для прийняття етичних рішень штучним інтелектом.

Правильні рішення щодо поведінки чи то живої істоти, чи то штучного інтелекту у будь-якому разі пов'язані із суспільним контекстом, тому є рішеннями, за які несе відповідальність практичний розум, як це було роз'яснено Імануелем Кантом. Складнощі дискурсивної комунікації з метою прийняття етичних рішень, на думку авторів статті [5], обумовлені тим, що залучення ШІ можливе лише на основі етичних принципів, розроблених самими людьми, але взаємодія з ШІ може покращити людське моделювання етичних ситуацій і допомагає людям мислити та діяти більш етично [5, с. 020028-1]. Хоча автори згаданої публікації впевнені, що для того, щоб бути корисною, зокрема в освітньому процесі, етична матриця

для прийняття рішень має бути комбінацією основних етичних теорій – таких як деонтологія, консеквенціалізм, етика чеснот та етика цінностей. Проте, на мою думку, з огляду на вимоги об'єктивності та неупередженості в оцінюванні здобувачів найбільш релевантною етичною основою може бути теорія, можливо майбутня, яку ґрунтувалася би на категоричному імперативі.

Список використаних джерел:

1. Гужва А. Бібліотека «Американ Юніверсіті Київ»: створення і функціонування. *Матеріали VI міжнар. наук. конф. «Інформація, комунікація та управління знаннями у глобалізованому світі»*. Київ: КНУКіМ. С. 56–58. URL: <https://er.auk.edu.ua/handle/234907866/64> (Дата звернення 17.05.2024)
2. *Звіт про роботу Бібліотеки Американ Юніверсіті Київ за 2023 рік*. URL: <https://er.auk.edu.ua/handle/234907866/55>
3. Кант І. *Критика практичного розуму* / пер. з нім. І. Бурковського. Київ: Юніверс, 2004. 240 с.
4. «Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітнього процесу» від 17 листопада 2020 р. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Рекомендації-щодо-застосування-критеріїв-оцінювання-якості-ОП.pdf>
5. Guzhva A., Shevchenko Z., Debych N. and others. The Discourse of Ethical Principles of Interaction with Artificial Intelligence as a Condition for Sustainable Development of Society. *AIP Conference Proceedings*. 2023. Vol. 2656, № 1. P. 020028. <https://doi.org/10.1063/5.0106367>

ФІЛОСОФ У ІМАНУЕЛЯ КАНТА ЯК АРБІТР І ПОРАДНИК: ВІД «СУПЕРЕЧКИ ФАКУЛЬТЕТІВ» ДО «ВІЧНОГО МИРУ»

*Бойченко Михайло, доктор філософських наук, професор,
в.о. завідувача кафедри української філософії та культури,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ;
провідний науковий співробітник,
Інститут вищої освіти НАПН України, м. Київ*

Праця «Суперечка факультетів» була створена Імануелем Кантом у 1794 році (хоча опублікована лише 1798 року [4]), за рік до написання праці «До вічного миру» (1795), а відповідно – у першій сформульовано деякі загальні принципи, які застосовано у останній. На перший погляд, «Суперечка факультетів» мала би стосуватися лише університетського життя і його автономії, однак у цій праці сформульовано універсальні принципи, застосування яких торкається зокрема і такої особливої сфери, як політична філософія. Більше того – висловлені тут ідеї Канта є актуальними і для сучасного університету і сучасної політики [2–3; 6–7].

Серед таких принципів варто згадати кілька і надати їм сучасне тлумачення. Кант подає їх у четвертому підрозділі першого розділу «Про стосунки між факультетами» у праці «Суперечка факультетів».

Перший принцип – у Канта стосується необхідності досягати заснованого на розумі загально визнаного присуду, а не компромісу. Такий присуд неминуче має бути компетентним, тобто експертно обґрунтованим. Щоб бути універсально визнаним, він має бути спочатку спеціально розглянутим і дослідженим. Тому цей принцип можна характеризувати як *розмежування сфер компетентності*. Він стосується не лише факультетів, але й інших практичних сфер, де доречним є розмежування компетентностей – царин спеціальних практик університету і уряду, університету і різних прикладних напрямів застосування наукових результатів (наприклад, як у Канта – медицини, права тощо), університету і громадянського суспільства. Тут Кант обговорює також і більш загальні питання, спільні для всіх цих практик, засадничі для них усіх – питання, які сьогодні назвали би, відповідно, визначенням меж застосування критичного мислення, виокремленням основних місій університету, культурою експертизи тощо.

Другий принцип – неможливості з позицій розуму вичерпати будь-яку дискусію, змістовно завершити її, так би мовити, остаточно закрити питання. Справді, окрім суто теоретичних питань, щодо яких можна досягнути в цілому певного рамкового порозуміння (наприклад, апріорного характеру), є ще сфера практичного застосування розуму, де постійно виявляють важливі уточнення і нюанси, без урахування яких буде втрачено істину. Тому *принципова відкритість дискурсу* є сучасним формулюванням цього принципу. Цю ідею зустрічаємо у трансцендентальній прагматиці Карла-Отто Апеля, комунікативній філософії Юргена Габермаса. Однак, ці ідеї не є чимось новоствореним, але також втілюють в собі як давні традиції філософії скептицизму, так і більш конкретні настанови ведення дискурсу П'єра Абеляра.

Третій принцип – користі від принципової опозиційності філософії для престижу уряду і держави: формально поважаючи авторитет офіційних інстанцій, змістовно філософ повинен мати неформальне право критики будь-якого предмету, піддавати його не лише сумніву, але й, так би мовити, всебічній деконструкції. Фактично, філософія має виступати як постійний і невблаганний, ретельний і прискіпливий цензор раціональності як урядових ініціатив, так і базових положень інших наук. Там, де держава або інші науки прагнуть замінити істину необґрунтованим консенсусом (за принципом «краще поганий мир, аніж хороша війна»), філософ завжди має право на підозру –

щодо цього дивися філософію Фрідріха Ніцше, Мішеля Фуко і того ж Габерамаса щодо «філософії підозри». Філософ завжди повинен мати скепсис – а чи не приховується за цим якийсь приватний інтерес, який іде на шкоду спільному інтересу усього громадянського суспільства, чи немає тут групових лазівок втекти від раціональної аргументації і знехтувати універсальним законодавством розуму? Цей принцип можна було би назвати **презумпцією не обмеженої своїм предметом раціональної критики**.

Четвертий принцип – досягнення загального громадянського консенсусу на основі вивищення відкритого необмеженого застосування свободи, яке раціонально обґрунтовує філософія. По суті – це принцип **верховенства публічного застосування розуму у вирішенні конфліктних практичних питань**. Розум потрібен не лише пріоритетно філософам і факультативно усім іншим наукам, у тому числі й так званим «вищим факультетам» – він потрібен також для встановлення шляхів кращого застосування того, що виходить за межі самого розуму, тобто різних догматичних речей. Розум не є всевідаючим і всесильним, але він здатен виступати арбітром і порадником навіть там, де він не має повної влади, або взагалі його владу не готові визнавати. Це стосується, зокрема, сфери політики.

Тому Кант, хоч і з усіма властивими його часу дипломатичними реверансами у бік можновладців, але публічно виступив з проектом удосконалення міжнародної політики – у праці «До вічного миру» [5]. Виступив зовсім не як політик – для занять політикою Канту бракувало здоров'я, але саме як незалежний експерт [1]. Втім, це був не відсторонений експерт, а зацікавлений порадник: досить згадати специфічний статус «Східної Пруссії», до якої належав Кенігсберг – її перехід під оруду царської Росії на шість років (1757-1763). Однак, статус Східної Пруссії був надто хитким – вона століттями виглядала іграшкою у воєнних забавах імперій – у тому числі й за життя Канта, і в роки його ректорства зокрема. Тому, у тексті «До вічного миру» легко вичитуються не абстрактні, а цілком конкретні поради сильним світу сього – стримувати свої мілітарні поривання і більше піклуватися про добробут власних народів. Тут також легко вичитати не лише самі чотири принципи, згадані Кантом у «Суперечці факультетів», але й одне з можливих їх застосувань – у сфері міжнародної політики.

Список використаних джерел:

1. Гаер М. *Світ Канта. Біографія* / пер. з нім. Л. Харченко. Юніверс, 2007. 336 с.
2. Evans D. The Conflict of the Faculties and the Knowledge Industry: Kant's Diagnosis, in His Time and Ours. *Philosophy*. 2008. Vol. 83, No. 326, pp. 483–495.

3. Füssel M. The Conflict of the Faculties: Hierarchies, Values and Social Practices in Early Modern German Universities. In: M. Feingold (ed.), *History of Universities: Volume XXV/2*, History of Universities Series (Oxford, 2011; online edn, Oxford Academic, 16 Mar. 2015), <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199694044.003.0003>
4. Kant I. *Der Streit der Fakultäten*. Königsberg: Friedrich Nicolovius, 1798. 205 S.
5. Kant I. *Zum Ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf*. Königsberg: Friedrich Nicolovius, 1795. 104 S.
6. Strydom, P. *The 'Contest of the Faculties' and Cultures of Time: Sociological Reflections on the Relation of the Natural and Social Sciences*. Science Faculty Public Lecture Series, University College Cork. At: University College Cork, Ireland, 2004. https://www.researchgate.net/publication/301230280_The_'Contest_of_the_Faculties'_and_Cultures_of_Time_Sociological_Reflections_on_the_Relation_of_the_Natural_and_Social_Sciences
7. Zammito, J. H. Kant and the Medical Faculty. One «Conflict of the Faculties». *Epoché: A Journal for the History of Philosophy*. 2018. Vol. 22, Issue 2, p. 429–451. <https://doi.org/10.5840/epoche2018111110>

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ІММАНУЇЛА КАНТА

Бережна Світлана, доктор філософських наук, професор

проректор з наукової, інноваційної і міжнародної діяльності

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Іммануїл Кант – видатний німецький філософ XVIII–XIX століть, відомий своїм внеском у розвиток філософії, моралі та етики. Незважаючи на те, що І. Кант за фахом не був педагогом, його філософські ідеї мали значний внесок на формування освіти та педагогіки.

Трактат І. Канта «Про педагогіку» засвідчує зацікавлення філософа ідеями педагогічної антропології [1]. Сучасні науковці – А. Буталова, В. Дутчак, В. Кремень та ін. досліджували погляди Іммануїла Канта в світлі сучасних проблем педагогічної освіти [2–5].

Провідною ідеєю І. Канта в педагогіці була ідея виховання людини як носія моральних цінностей. Філософ підкреслював, що освіта сприяє не лише передачі знань, але й розвитку індивідуальності та самостійності особистості. І. Кант звертав увагу на важливість формування у людини моральних якостей, таких як справедливість, доброта і повага до інших. Визначальним аспектом у філософа було також поняття «свободи виховання». На думку І. Канта виховання вдосконалюється завдяки досвіду поколінь. Саме від виховання залежить формування свідомості, тому виховання повинно спиратися на повагу до свободи та автономії особистості. Це означає,

що виховання має сприяти розвитку внутрішньої свободи та здатності до самостійного мислення і вчинків. Важливою складовою в педагогічній концепції Іммануїла Канта є практичне виховання, яке допомагає у внутрішньому перетворенні особистості. Завдяки вчинкам, як визначальним аспектам практичного виховання, вважав І.Кант формується ідея особистісної автономії та свободи вибору. Філософ вважав, що теоретичні знання мають бути перетворені в конкретні дії, які дозволяють особистості розвиватися як моральному суб'єкту. Таке практичне виховання має на меті не лише навчити людину правильно діяти, але й спонукати її до внутрішнього відчуття морального обов'язку. І. Кант розрізняв обов'язки шкільного вчителя (функція інформування) та викладача (керівна функція наставника). Вчений вважав, що виховання сприяє формуванню у людини внутрішньої свободи, яка надає їй можливість особисто обирати між добром і злом, не зраджувати власним принципам і переконанням. І. Кант вказував на важливість соціального оточення та особистий приклад педагога у вихованні, адже, на його думку, людина навчається через спостереження і наслідування вчинків інших людей. Крім того, Кант розвинув концепцію «категоричного імперативу», який можна застосувати і в педагогічному контексті. Згідно з цим принципом, людина повинна діяти так, щоб її дії могли стати загальним законом. У педагогіці це означає, що виховання має сприяти формуванню таких цінностей та навичок, які були б корисними для всього суспільства.

Отже, педагогічні ідеї Іммануїла Канта мають велике значення для сучасної освіти. Вони наголошують на важливості виховання моральних цінностей, свободи та автономії особистості, а також на необхідності прагнення до загального блага через свої дії.

Список використаних джерел:

1. Кант [Електронний ресурс]: вебсайт. – Режим доступу: <https://558.slovaronline.com/8050-%D0%9A%D0%90%D0%9D%D0%A2>
2. Дутчак В. В. Рефлексія метафізики держави І. Канта (історико-філософський аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.05 «Історія філософії» / В.В. Дутчак. – Дніпропетровськ, 2005. – 20 с.
3. Гаврищак І.І. Педагогічні аспекти в науковій діяльності Іммануїла Канта// URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/Pedagogicni_aspekti_v_naukovij_dialnosti_Immanuila%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/Pedagogicni_aspekti_v_naukovij_dialnosti_Immanuila%20(1).pdf)
4. Павлова Т.С. Співвідношення моралі і права у філософії І. Канта (історикофілософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.05 «Історія філософії» / Т.С. Павлова. – Дніпропетровськ, 2007. – 18 с.
5. Кремень В.Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. – Київ : Книга, 2005. – 528 с. – Бібліогр.: в кінці розд. Із змісту: 7.2. Філософська система І. Канта. – URL: <https://studentbooks.com.ua/content/view/1371/53/1/2/#8312>

**ІМАНУЕЛЬ КАНТ І СУЧАСНІСТЬ:
УЯВНИЙ ДІАЛОГ І ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПАРАЛЕЛІ**
*Радіонова Наталія, доктор філософських наук, професор,
в.о. завідувачки кафедри філософії*

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Філософія Канта має велике значення для філософської думки, без перебільшення можна сказати, що в його працях у сконцентрованому вигляді представлений весь історико-філософський процес. Кант був одним із перших, хто осмислив епоху в якій жив. Безперечно, кожна епоха має свій унікальний хронотоп, який засвідчує дійсність часу, але період з другої половини ХУІІІ по першу половину ХІХ століття завдяки Канту називають філософським часом європейської культури, виходом людства зі стану сну. Просвітництво, з його оптимістичною вірою в розумний порядок і культурний поступ, у формулі Канта – це здатність мислити для себе вільно, без умовностей і догм.

Відтворюючи уявний діалог між Кантом і сучасною українською філософською спільнотою, варто зазначити, що Кант увійшов у культурний і освітній простір України через посередництво Йогана Баптиста Шада та Йогана Готліба Фіхте, який мав безпосередній контакт з Кантом.

Інтелектуальний дотик Канта і кантіанства відбувається завдяки відкритому у 1804 році Харківському університету – який став першою в світі реалізованою версією проекту Вільгельма фон Гумбольдта. Якщо з позицій сьогодення озирнутись на діяльність Харківського університету, то він формує чіткий профіль регіону, який пробудився до мислення та інновацій, що надходили саме з його стін. Це, насамперед, стосується визначення освітнього простору євроінтеграції.

Зауважимо, що Харківський університет в сутності не вирізнявся від західноєвропейських навчальних закладів. Це підтверджується наявністю праць Шеллінга, Фіхте, Гегеля у фондах Центральної наукової бібліотеки, а також книжки Й.Й. Герреса «Про підстави, поділ і послідовність епох світової історії» (1830 р.), яка зберігається до сьогодні. Важливо, що згадана книга входить до філософського розділу «Каталогу бібліотеки Харківського Імператорського університету» з посиланням на Канта. Філософія у Харківському університеті на початку ХІХ століття відігравала важливу роль, не обмежуючись лише викладанням на факультеті, де значне місце відводилось етиці Канта. Відповідно, це дозволяє розглянути соціокультурне життя цього регіону та його динаміку в контексті європейської перспективи в орієнтирах, заданих Кантом.

Тож, вагомою особливістю слобожанського соціокультурного простору початку ХІХ ст. було накладання просвітницьких ідей та змістів на різноманітні форми репрезентації виховання та освіти, вироблені у структурах життєвого світу, так і у кантівській етиці з її категоричним імперативом. Як можливий за Кантом категоричний імператив – він висуває умови.

З точки зору свободи потрібно щоб свобода обмежувалася законом. Законом, який розповсюджується на дію і саме тому обмеження накладаються розумом. Однак вони є не необхідністю, вони є умовою. Тут постає питання, за якої умови стає можливим принцип волі. Ідея волі для кожної розумної істоти – є всезагальна законодавча воля. Воля, яка знаходиться під контролем законів, вона як раз і стверджує інтереси закону. Тому головною характеристикою людини є здатність виконувати свій обов'язок – розум через обов'язок гонить людину до законів. Обов'язок кожного пов'язаний з законом, значить кожний підпорядковується всезагальному законодавству.

Практичні наміри, за Кантом, є стежиною для тих, які прокладають дорогу до свободи і розуму, вчаться так змінювати свої дії, щоб в них був присутній розум, як результат формується загальнолюдський розум, який має здатність приборкати свободу. Виходячи з цих переконань Кант висуває умови за яких можливий Вічний мир (праця «До вічного миру») Філософські розміркування над його концепцією вічного миру на тлі російсько-української війни є актуальними для українського суспільства як ніколи до цього часу. За Кантом, Людина одночасно є членом свого національного об'єднання, або держави, але водночас і одночасно є громадянином світу, який діє з розумності та всезагальності.

Безсумнівно, присутність духа Канта на Слобожанщині стимулювало формування мультикультурної спільноти за кантівською моделлю громадянського суспільства.

Кантівська інтелектуальна формула склала підґрунтя Другого і Третього просвітництва, наряду з іншими країнами, першу фазу якого проходить й Україна. Можливо саме тому, у сьогоденному нерозумінні конфліктів нашого часу актуально звучать питання кантівської моральної філософії, яке давно набуло афористичного окрасу: що я маю знати, що я маю робити, на що я маю сподіватися, що таке людина? Практичним принципом Кант називає те, що кожна розумна істота повинна діяти в межах закону і кожен повинен розглядати себе крізь призму закону, саме тому ніколи не можна розглядати кого-небудь, в тому числі й себе, як засіб, а завжди треба розглядати як мету в собі. Закон завжди має намір діяти в межах мети, хоча правда, як ідеал.

Кант був переконаний в тому, що головним є знання, знання це мудрість, а мудрість потребує вчителів – це філософи. І тут ми з гордістю можемо провести паралелі між Кантом і фундаторами української філософської думки.

У найближчий ретроспективі пошук відповіді на кантівські питання, попри ідеологічний тиск з боку офіційної влади, надали філософи-шестидесятники: П. Копнін, В. Нічик, С. Кримський, В. Горський, І. Бичко, В. Шинкарук та інші. Сьогодні їхній внесок у формування свободи духу і мислення сприймається як друге Відродження, або в сенсі Канта, друге Просвітництво. Їх антропологічно спрямована філософія «дихала українством». Це дихання відчули філософи восьмидесятих: М. Попович, В. Табачковський, І. Бойченко, Е. Бистрицький, Л. Ситніченко, А. Єрмоленко, і безумовно, М. Култаєва та інші – для яких практичний принцип Канта – це спосіб життя і умова філософської творчості, а сама філософія як спосіб життя.

КАНТ ПРО РОЗУМІННЯ ТРАНСЦЕНДЕНТНОГО ТА ІМАНЕНТНОГО

*Дольська Ольга, доктор філософських наук, професор кафедри філософії
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

Іманентне і трансцендентне займають лідируючу позицію у трьох сферах філософії: теорії свідомості, онтології та епістемології. Саме ці сфери і «задають» головні позиції для їх розуміння. Вперше тему іманентного і трансцендентного сформулював Платон (без сумніву, вражає яскравий опис ідеї Єросу у діалозі «Банкет»), потім розвивав Р. Декарт, але найбільш суттєвий внесок було зроблено з боку І. Канта. Німецький філософ підіймає це питання, коли задає питання про умови можливості пізнання. Це питання філософія вирішує по-різному. Іманентна філософія ототожнює світ, що пізнається, із змістом свідомості. Зміст – це єдина реальність, яка доступна мисленню.

Кант активно оперує терміном трансцендентальне, підкреслюючи, що воно не є тотожним трансцендентному [2, с. 338]. Слово «трансцендентальне» означає не те, що виходить за межі досвіду, а те, що досвіду апріорі хоча і передує, але призначене для того, щоб уможливити досвідчене пізнання. Трансцендентальне пізнання – це «пізнання, яке займається не предметами досвіду, а самим пізнанням предметів [2, с. 158]. Воно служить підставою

рефлексії і носить апріорний характер. Трансцендентальне поняття – це граничний елемент пізнання. Воно набуває вигляду загального та необхідного принципу.

Однак у феноменології Гуссерля термін трансцендентальний розширює своє значення. Тут трансцендентальне виступає корелятом трансцендентного, оскільки трансценденція – це вихід науки за свої межі. Трансцендентальне та трансцендентне доповнюють один одного, оформляючи форму трансцендентальної рефлексії [5, р. 315].

Після Канта і Гуссерля ця тема розширюється і пересувається до теренів філософії М. Гайдеггера, який намагається зблизити між собою сенси цих двох термінів. Як правило, терміном іманенція оперують, коли намагаються позначити сферу буття суб'єкта, а терміном трансценденція – позначають сферу, яка виходить за межі світу суб'єкта [3, с. 143]. Якщо відштовхнутись від того, що епістемологія – це сфера, яка визначає відношення іманентного і трансцендентного, то головним критерієм можливості пізнання виступає досвід. Такий висновок йде ще від Канта, бо саме останній писав: «Основи, застосування яких повністю залишаються в межах можливого досвіду, ми називатимемо іманентними [2, с. 17].

За Кантом, якщо в процесі будь-якого дослідження ми спираємося на синтез уявлень і звертаємося до понять людина або тіло, то це означає, що ми працюємо із ними у межах можливого досвіду. Але, коли ми використовуємо поняття Бог, світ, душа, то виходимо за межі даного досвіду [2]. У першій «Критиці» він дає критику трансценденції і обґрунтовує думку про те, що підпорками Розуму виступають Ідеї. У «Критиці практичного розуму» Кант стверджує, що Ідеї виступають необхідними постулатами морального характеру. У продовженні роздумів про роль Ідей (перш за все, в епістемології) досить цікавими виступають роздуми Ж. Дельоза. Сам філософ називає себе «філософом іманенції» і «філософом життя». Він пише наступне: «про чисту іманенцію слід говорити, що вона є саме життя» [4, р. 26]. І хоча він пропонує читачеві ці твердження, останні все ж вимагають особливого аналізу.

Так ось, він стверджує, що «об'єкти досвіду задають критерій визначення об'єкта Ідеї. Об'єкт Ідеї – це диференціальне відношення» [1, с. 215], тому Ідеї працюють як «вихідні принципи». Вони пояснюють синтез уявлень і моделюють механізм пізнання, але в той же час виявляються «емпіричними» та дають генетичний опис реального досвіду.

Представники сучасної філософської думки (прикладом може стати філософія представників постмодернізму) рухаються за цими двома лініями: хтось дотримується трансцендентного у своїх роздумах, а хтось за основу бере

іманентне. Дельоз, власне, пропонує іманентне бачення Ідеї як «загальне у явищах» [1, с. 227]. Трансцендентне, за Делезом, – це умова можливості пізнання та генетичне пояснення реального досвіду. Піддаючи критиці трансцендентне, він спирається на аргументи А. Бергсона.

Отже, думки, ідеї, роздуми над цими потужними лініями для філософії, як іманентне і трансцендентне, завдяки роздумам Канта, стали підґрунтям подальшої філософської рефлексії.

Список використаних джерел:

1. Делез Ж. Различие и повторение. Спб: Петрополис, 1998. 382 с.
2. Кант І. Критика чистого розуму / Пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.
3. Хайдеггер. Кант и проблеми метафізики. Логос. 1997. 143 с.
4. Deleuze G. Immanens: A Life/ Deleuze G. Pure Immanens. Esse of Life. New York: Zone Books, 2001. P. 25–33.
5. Husserl E. Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge. Hrsg. und eingeleitet von Stephan Strasser. Nachdruck der 2, verb. Auflage. Haag: Martinus Nijhoff, 1973. Band 1. 250 S.

РОЛЬ ЗАКОНІВ СПІЛКУВАННЯ В ІДЕЇ МАЙБУТНЬОЇ МИРНОЇ СПІЛЬНОСТІ І. КАНТА

*Триняк Майя, доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії*

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У контекстах українських реалій немає теми більш актуальної та бажанні більш гострої ніж мир та мирне життя, бо вже третій рік поспіль триває протистояння українського народу в жорстокій і найзапеклішій війні за власну незалежність і свободу. Порушення базових міжнародних принципів і правил мирного співіснування знову і знову повертає нас до необхідності філософського обґрунтування ідеї вічного миру. Багато дослідників вважають, що вічний мир та мирна спільність є утопією, чимось бажаним але неможливим. Це питання є одним із актуальних та суперечливих в історії філософії та політичної антропології.

І. Кант був далеко не першим, хто піднімав та вивчав це питання, не він започаткував і миротворчу традицію, але у ювілейний рік доречно знову повернутися до філософії Канта як до важливого етапу історії вічного прагнення загального і справедливого миру.

На думку сучасного дослідника В.І. Гусєва, «Кант немовби підсумовує розвиток європейської миротворчої думки і водночас надає їй принципово нового звучання. Головна заслуга Канта полягає в тому, що він дав ідеї вічного і загального миру всебічного філософського обґрунтування» [1, с. 8]. Моральна філософська система Канта органічно поєднує політичні та правові напрямки, які і формують його власне обґрунтування концепції вічного миру.

У відомому трактаті «До вічного миру», який вийшов у світ у 1795 році, Кант вдається до трансцендентального та прагматичного вимірів проблеми миру. Так прагматичність відчувається у самій назві, що мовби спонукає до дії, диктує напрям правильного руху, мотивує.

Кант, як і багато його попередників (Сен-П'єр, Ж.-Ж. Руссо, Г. Ляйбніц та ін.), вважає, що саме міжнародні угоди мають виступити запорукою миру. Він висуває чіткі вимоги до такої угоди, а саме: невтручання у внутрішні справи; відмова від фінансового тиску; знищення постійних армій і поступове роззброєння; відмова від певних видів війни; відмова від погляду на державу як на власність; вимога передати право оголошення війни представникам народу [4].

Однак, задля укладання такої угоди або будь-якої іншої, необхідна комунікація, бо угода є домовленістю, досягнення якої в умовах конфлікту, як правило, ускладняється низкою чинників, серед яких «міжкультурне ап'іорі» посідає важливе місце. Небажання вступати у міжкультурну комунікацію ставить під сумнів існування всього людського світу. Як зазначає Є. Бистрицький, «ап'іорі небажання комунікації вказує на проблему генералізації просвітницьких ідеалів у сучасній – не лише європейській – міжнародній спільноті» [2].

Отже, можемо констатувати, що мир не є природною даністю, тому його треба створювати. Як зазначають сучасні українські дослідниці Н. Денисенко та Т. Щириця, «...стан миру є результатом певних організаційних зусиль... Саме тому ідея вічного миру набуває свого неминучого регулятивного значення» [3, с. 38].

Мрія українців про мирні ранки без обстрілів і тривоги має втілитися у життя. Українці, як і всі інші розумні цивілізовані істоти, прагнуть миру, бо альтернативою може бути лише мир на «гігантському цвинтарі людства». Задля досягнення мети варто ініціювати на глобальному рівні обговорення умов, за яких можливий мир і дотримання яких буде ап'іорною умовою існування людства.

У сучасних українських реаліях ми, на жаль, спостерігаємо тривалі системні порушення законів моралі та права з боку російського агресора. Причини

такої поведінки нападника мають теоретично-методологічну та культурно-історичну природу. Не дивлячись на всю складність ситуації, цивілізована світова спільнота все ж плекає надію, що цілеспрямованими зусиллями стан миру, який базувався б на філософських принципах, в основі яких етика обов'язку І. Канта, буде досягнуто на противагу процесам хаосу і дегуманізації.

Список використаних джерел:

1. Гусев В.І. І. Кант : філософське обґрунтування ідеї миру // Наукові записки НаУКМА. – 2000. – Т. 18: Філософія та релігієзнавство. – С. 8–16. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9696>
2. Є. Бистрицький. Культурно-історичне апіорі // Кантівські студії 1999: Щорічник Кантівського товариства в Україні. – К., 2000. – С. 49–59. URL: <http://bystrytsky.org/apriori99.htm>
3. Н. Денисенко, Т. Щириця. Актуалізація концепції вічного миру в контексті цивілізаційного розвитку людства за умов війни // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 45. С. 30–40. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/45_2022/3.pdf
4. Immanuel Kant. Perpetual Peace: A Philosophical Sketch. URL: <https://www.epedagogia.com.br/materialbibliotecaonline/1890Perpetual-Peace.pdf>

ЦИФРОВА ФІЛОСОФІЯ

У ПЕРСПЕКТИВІ КАНТІВСЬКОЇ ЕТИЧНОЇ ВИМОГИ

*Доценко Світлана, доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри технологій дистанційного навчання
та цифрової дидактики в дошкільній освіті*

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Людство знову вступає в епоху глобальних змін, а саме в епоху цифровізації. У сучасному світі, де велику роль відіграє цифрова культура, всі сфери суспільного буття і соціальна практика, багато галузей знань трансформуються під впливом цифрових технологій. Динамічне використання цих технологій в гуманітарних науках, в першу чергу в філософії, викликає труднощі не тільки методологічного характеру, а й неточності в самому визначенні сфери застосування.

У зв'язку з цим проблема релевантності понять «цифрова філософія» (Digital Philosophy) та «цифрова людина» (Homo Digital) стала однією із актуальних. Так вивчення та опис цих термінів дозволить не тільки зрозуміти систему сучасної філософії, а й «визначити вектор розвитку людства з урахуванням ролі цифрових перетворень в ноосферогенезі» [1].

Цифрова філософія – це розділ філософії та космології, який відокремився від цифрової фізики основним припущенням про те, що «Всесвіт є гігантським клітинним автоматом, повним Тюрінга». Поняття «цифрова філософія» використовується як своєрідний маркер для позначення фактів застосування програмного забезпечення для викладання, аналізу або моделювання класичних проблем філософії.

Кожна філософська концепція є результатом досліджень певних філософів. Так перспективи цифрової філософії можна побачити в етичній концепції І. Канта. Філософ зазначав, що тільки людина є унікальною істотою, яка одночасно належить до обох світів: і феноменального, і ноуменального. Водночас існування людини в обох цих світах відрізняється з погляду автономії та універсальності, свободи та дотримання обов'язку, розуму і волі, але саме належність до цих двох світів дозволяє людині бути або, навпаки, не бути моральною. Як феномен людина абсолютно соціально і природно детермінований і не володіє ніякою свободою. І в цьому сенсі її існування нічим не відрізняється від існування будь-якого іншого явища.

Німецький філософ І. Кант вважав, що розум абсолютно не потрібен для забезпечення людиною самозбереження, успіху в житті або щастя. Для цього їй цілком достатньо природних інстинктів, які чудово виконують визначені цілі. Він наголошував, що розум лише ускладнює життя людині, заважаючи їй спокою та задоволення.

Разом з тим, заслуга Канта полягає в тому, що він чітко показав, що всі претензії на свободу без обов'язку і, навпаки, на обов'язок без свободи приречені на поразку. Людина розумна, а тому, встановлює особисті принципи-максими й узгоджує їх з універсальним законом (обов'язком), який є категоричним імперативом.

Етична концепція І.Канта є підґрунтям для розвитку цифрової філософії, де розумна людина сама повинна усвідомлювати, і для цього у неї є всі підстави. Її життя в суспільстві пов'язано з тим, що вона повинна робити в першу чергу, а тому вона сама, а не хтось інший, повинен при необхідності змушувати діяти так, як вимагає від неї її обов'язок.

Список використаних джерел:

1. Burdick A., Drucker J., Lunenfeld P., Presner T., Schnapp J. Digital Humanities. Cambridge, 2012. 176 p.
2. Kant I. Osnovy metafiziki npravstvennosti [The Foundations of the Metaphysics of morals], URL: <http://philosophy.allru.net/perv212.html> (data obrashhenija: 15.06. 2014).

ПРИРОДА – ЛЮДИНА – ТЕХНОЛОГІЯ

У СВІТЛІ КАНТІВСЬКОГО ПИТАННЯ ПРО МОЖЛИВОСТІ ПІЗНАННЯ

*Корнієнко Світлана, доктор філософських наук, професор кафедри філософії
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Сучасний світ, як світ потужних технологій і неймовірних техніко-технологічних можливостей людства, актуалізував три вічних питання, сформульованих Кантом, які виступають своєрідною матрицею, що й сьогодні продовжує визначати сутність і можливості людського пізнання за означеними критеріями: «Що я можу знати (онтологія)?», «Що я повинен робити (мораль)?», «На що я можу сподіватися (релігія)?», виводячи на новий рівень питання: «Що є людина (антропологія)?». Проте в умовах теперішнього останнє питання зазнає значних модифікацій, адже співбуття людини і природи доповнилося таким феноменом як технології. Як наслідок, людина отримала нові можливості конструювання, а відповідно й маніпуляції щодо природи загалом. Це свідчить і про нові гносеологічні виклики щодо природи, меж та можливостей людського пізнання, які вимагають філософського осмислення в контексті нової парадигми «природа – людина – технології».

Сучасні технології провокують питання щодо можливості усунення наявних меж пізнання, формуючи в людині впевненість щодо власних перспектив. Так, фундаментальні рамки людського пізнання нарешті подолано, світи Канта «річ у собі (Ding an sich) / ноуменальний» та «річ для нас (Phenomenon) / феноменальний» втілюють собою єдину об'єктивну реальність, розкриття якої є можливим за допомогою сучасних технологій. Ця настанова, як видається, є шкідливою, ба більше – фатальною для подальшого існування людства. Нові горизонти не лише усувають фундаментальні межі пізнання, вони усувають саму людину в процесі пізнання.

Виникає парадокс – новітні технології, на кшталт штучного інтелекту, ставлять під загрозу істинність людського пізнання. За І. Кантом, процес пізнання здійснюється за допомогою чуттєвого сприйняття і розсудку, які розкривають світ феноменів, проте світ «речей у собі» залишається утаємниченим, що стверджує обмеженість людського розуму в досягненні істинної сутності об'єктивної реальності. На перший погляд, ця обмеженість провокує уповільнення, притишення розвитку людської цивілізації, викарбовуючи певні перепони. Проте для німецького філософа людина ніколи не виступала як пасивний спостерігач; навпаки, людина – це людина-дієвець, яка за допомогою інтуїції і мислення пізнає світ.

Головна хиба сучасної людини полягає в тому, що вона намагається наявними техніко-технологічних конструктами замінити власні когнітивні здібності. Беззаперечно, застосування технологій робить процес пізнання більш простим, доступним, легшим для людської спільноти, проте породжує нові етико-філософські питання. Серед останніх варто назвати проблему самовтішання, сенс якої полягає в тому, що, отримавши нові знання, людина абсолютизує їх, створюючи нові модифіковані форми знання чи специфічне «апріорне» знання, яке вже теж не залежить від досвіду, що виводить проблеми фальсифікації і верифікації істинності знання на новий рівень. Уникнення цієї ситуації є можливим, по-перше, за умови постійної артикуляції кантівського питання: «Як можливе пізнання?», по-друге, визнання й усвідомлення, що технології насамперед створюються та існують для розширення пізнавальних можливостей людини, по-третє, людина повинна продовжувати бути актором, суб'єктом пізнання.

ТЕХНІЧНА ЕСТЕТИКА В ОБРАЗАХ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНОЇ ЕСТЕТИКИ І. КАНТА

*Іващенко Ольга, кандидат філософських наук, доцент,
зав. кафедри графіки Харківської державної академії дизайну і мистецтв*

Технічна естетика у сучасній культурі зображення відіграє не тільки прикладне значення, але й є культурним синтезом художника-творця та художника-ремісника. Така культурна заданість технічної естетики визначається її специфічною здатністю проникнення у невидиме предметного середовища, з метою його гармонізації. Ця ускладнена комунікація образотворчого мистецтва і дизайну вперше була помічена ще задовго до виникнення дизайну (Емерік-Давід «Про вплив живопису на художню промисловість», 1805 р.). Проте, через брак саморепрезентацій технічної естетики, її «видимість» постійно вислизає. Саме цим обумовлюється звернення до дослідження феномену технічної естетики. На мою думку, «видиме» і «невидиме» технічної естетики можна досягнути в антропологічній перспективі трансцендентальної естетики І. Канта. Тут варто, крокуючи за І. Кантом, з'ясувати важливий момент: «в який спосіб ми усвідомлюємо в судженні смаку суб'єктивну відповідність пізнавальних сил – естетично, тільки через внутрішнє чуття і відчуття, чи інтелектуально, через усвідомлення нашої нарочитої діяльності, за допомогою якої ми вводимо в гру пізнавальні

здатності» [2, с. 34]. Адже, уявлення про річ виникає в момент безпосередньої дії на наші органи відчуття. В залежності від пізнавальної здатності – «істинного ока», реалізується людина реалізує свою можливість проникнення в «невидиме». Саме «координація ока, руки і серця, залучених у процес духовної трансформації, є ти, що визначає відмінність художника-творця від художника-ремісника» [1, с. 90]. Феномен технічної естетики полягає в тому, що в процесі творіння матеріальної речі, технічна естетика розмиває різницю сприйняття дизайну речі творцем і ремісником, переорієнтовує споглядати так ніби бачать цю річ вперше. Здійснення феноменологічної редукції розширює оптику бачення, дозволяє задіяти третє око – око споживача. Адже, його смак та здатність споглядати красу речі, оцінити її функціональність та привабливість саме для себе – є визначальним. За свідченням О. Колісник: «Дизайн – це введення естетичних цінностей та смислів, роз'яснення, трансформація, вишуканість, перебільшення, і можливо, переконання» [3, с. 93]. Так чи інакше технічна естетика проявляє свою здатність до комунікації, відтворення діалогу між «видимим» і «невидимим» та гармонізації і продовження сутності людини в речах.

Таким чином, в образах трансцендентальної естетики І. Канта, внутрішні відмінності «видимого» і «невидимого» технічної естетики розширюють спектр суб'єктивної відповідності пізнавальної здатності людини до вишуканості естетичного смаку, що транслюється в культурних кодах митців.

Список використаних джерел:

1. Григорова Н., Іващенко О. Феномен зображення у філософських експлораціях Григорія Сковороди і Йоганна Вольфганга Гете / Міждисциплінарні дослідження складних систем, № 22, 2023. – С. 145–153.
2. Кант І. Естетика. Пер. нім. Б. Гавришкова. – Львів: Аверс, 2007. – 360 с.
3. Колісник О. В. Мистецькі складові дизайну як соціального феномену / Технічна естетика і дизайн. Міжвідомчий науково-технічний збірник. Вип. №14, Київ, 2018. – С. 90–94.

НАУКА І ФІЛОСОФІЯ:

ЧИ ВАРТО ЗАОЩАДЖУВАТИ НА ОСВІТІ?

Корж Ганна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Україна в умовах російсько-української війни займає особливе місце в світі – українці захищають свою Батьківщину, досягнення європейської і світової цивілізації від знищення. Постіндустріальні зміни, що відбуваються

в нашу епоху, створюють необхідність індивідам і групам підвищувати рівень вмінь і знань в різних галузях – цифрових технологій, фінансово-економічних, соціокультурних. Водночас ситуація швидких технологічних, політичних, геополітичних змін змушує сучасні покоління – представників академічної спільноти (етнографів, культурологів, істориків та ін.), громадян – прискіпливіше вдивлятися у власне коріння, пошук власної ідентичності.

Кожного дня громадяни світу дізнаються про нові наукові відкриття. Новини розлітаються з шаленою швидкістю : вчені з Японії (та інших країн світу) знаходять нові технології в інженерії, біотехнологіях. Поява нових галузей знання (наприклад, біосферологія) розширюють уявлення вчених і громадян про природу людини, людський організм тощо. Здається, при таких темпах наукового розвитку людство має подолати несправедливість, бідність, голод, неправду і брехню, ксенофобію, ненависть до «чужого», мову ворожнечі. Тим не менше людство продовжує стикатися з переліченими та іншими патологіями культури: безлад, хаос кіберпростору; ксенофобія, екстремізм у сучасному світі, етнофобія тощо.

Українець в екзистенційних умовах війни, інформаційної війни, в множинності інформаційних потоків, високої ймовірності стереотипів, когнітивних упереджень в ідеалі має знати види та типи пропаганди, вміти відрізнити правду від брехні, істину від ілюзії; «справжнє від фальшивого» (наприклад, лікаря від знахаря).

Науки і філософія мають відношення і до реальних практичних справ, й відповідно до того, що є фундаментальним, незмінним, вічним. У цьому контексті важливою є думка проф. М.Д. Култаєвої, яка вказувала на багато проблем людського буття, зокрема, на важливу проблему бідності та екологічної небезпеки [2, с. 13]. Як і раніше, актуальною для наукових, філософсько-наукових пошуків є дослідження окремих культур; факторів і напрямків розвитку людської цивілізації; проблеми гармонійного поєднання «всіх творінь Божих». Попри світову інтеграцію, культурні й світоглядні настанови нашого часу є різноманітними.

Відомо, П'єр Бурд'є у своїх міждисциплінарних дослідженнях виділяв такі поля в суспільстві, як-от: економічне, релігійне, політичне, культурне та інші. Отже, діяльність особистості є різноспрямованою, багатоаспектною (багатоплановою). Глобалізація економіки та негативні наслідки виробництва впливають на фізичне і психічне здоров'я індивіда. Відношення до здоров'я, підкреслює професор Юрій Бойчук, має інтегральне значення, потребує знання різних галузей людинознавства [1, с. 60]. Для освітньої, міжкультурної

комунікації важливими є знання мов (мовленнєвого спілкування: словесного або невербального), норм моралі, поведінки, ментальних стереотипів, міжособистісного спілкування тощо. Поширення міжнародних контактів, мобільності виявляє брак таких знань і навичок.

У вчинках особистості виявляється характер, знання, світоглядні орієнтири, переконання особи. Особливим значенням у визначенні світоглядних орієнтирів особистості володіє історія, знання про минуле. Історики вже на рівні бакалаврату (а продовжують в магістратурі; і навіть, в аспірантурі – хто навчається) знайомляться з фундаментальними дослідженнями з історіографії (наприклад Леоніда Зашкільняка «Сучасна світова історіографія. Посібник для студентів історичних спеціальностей університетів»). Знаю, для багатьох моїх друзів-істориків «близькою за духом» є Ярослав Дашкевич «...Учи неложними устами сказати правду»: історична есеїстика (1989–2008)» та ін. Для початківців-філософів, початківців-гуманітаріїв корисним буде читання (і міркування) дослідження польського вченого Войцеха Вжосека «Історія – Культура – Метафора».

Природознавчі, гуманітарні, економічні науки досліджують різні сторони людського буття, як-от: біологічне, психічне, соціальне, духовне. Людина, техніка, технології (виробничі технології; соціальні технології) є предметом дослідження спеціальних наук і міждисциплінарних досліджень, філософських роздумів («філософування»).

Філософія торкається важливих, складних питань людського буття. В філософському й науковому планах важливим є питання істини. Це питання представлене в таких сучасних підручних, хрестоматіях з філософії за авторства: Марія Трінкс і Юрген Фюрст; Олег Шепетяк і Оксана Шепетяк; Євген Причепій та іншій літературі. В контексті цього питання важливими є поняття: адекватність (адекватний, адекватне тощо), справжнє («справжнього»). Мова філософії є складною, це – наукові терміни, метафори; персоналії та думки. Філософські теми, як правило, є невичерпаними, адже стосуються людського буття.

Кожна людина у воюючій державі повинна мати належний рівень гуманітарної і природознавчої підготовки; мати достатні знання в галузі фінансів, економіки, цифрових технологій; розуміти цінність часу; вміти планувати й розраховувати час на різні справи – працю, дозвілля, фізичну підготовку; спілкування, навчання; спорт; подорожі тощо. Вміннями, навички дітей і молоді, здатність в потрібний час стати на захист Батьківщини потрібно формувати в школах, родинному вихованні.

У воюючій країні приклад людей сильних духом, внутрішньо вільних є зразком для самовиховання, дії, духовного зростання. Іноді людина прагне отримати чіткій алгоритм як протидіяти злу, неправді, брехні. Хтось чекає конкретних інструкцій. М.Д. Култаєва не давала конкретних інструкцій, вона вчила мислити.

Марія Дмитрівна вчила мислити «категоріями», в основі яких принцип всезагальності та етика відповідальності, а також вчила бути мудрими, зважено ставитися до своїй дії, критично оцінювати «події», які відбуваються у культурно-освітньому та соціально-політичному просторі, бути патріотами Батьківщини та свято вірити в те, що тільки через освіту і виховання плескатиметься майбутнє нації.

Марія Дмитрівна Култаєва не давала конкретних інструкцій, а допомагала, виховувала. Своїм життям, працею, роботоздатністю, способом і рівнем мислення, демонстрацією внутрішньої свободи, постановкою завдань провокувала до пошуку, творчості (прагнення бачити і чути, розуміти), задаватися новими запитаннями.

Список використаних джерел:

1. Бойчук Ю.Д. Здоров'я нації як суспільна цінність і виховне завдання // Філософсько-педагогічні та філософсько-антропологічні обґрунтування стратегії духовного оновлення українського суспільства: монографія / кол. авторів; за наук. ред. М.Д. Култаєвої. – Харків: Панов А.М., 2019. 269 с.
2. Култаєва М.Д. Філософська педагогіка і духовне оновлення сучасних суспільств: монографія / М.Д. Култаєва; ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Харків: Панов А.М., 2019. 270 с.

МОБІЛЬНА НЕМОБІЛЬНІСТЬ ЯК СПОСІБ ЖИТТЯ І. КАНТА

Швидун Людмила, доктор філософії,

доцент кафедри дошкільної та початкової освіти

Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»

Дніпропетровської обласної ради

Глобалізаційні процеси, стрімкий розвиток інформаційних технологій кардинально змінили життя сучасної людини. Швидкий плин життя породив необхідність динамічного реагування на зміни, які носять різний характер. Унаслідок цього в соціумі посилюються та прискорюються процеси мобільності, змінюється її структура, зміст, появляються нові мобільні стратегії. Сьогодні дослідники мобільності вивчають даний феномен, «використовуючи закони діалектики (закон взаємного переходу кількісних

та якісних змін) і визначають мобільність як зміну, діяльність, рух або готовність людини до руху чи змін, при чому зміни можуть бути на різних рівнях: індивідуальному, професійному, науковому, соціальному тощо. Сутність цих змін проявляється у тому, що кількісні зміни нагромаджуються і приводять до якісних змін, адже суб'єкт, який перестає рухатися – втрачає якість» [5, с. 32]. Часто мобільність розглядається у двох напрямках: як процес і як інтегративна якість особистості.

З цієї точки зору, нам видається, цікавим життя й діяльність німецького філософа І. Канта. Тож спробуємо через феномен мобільної немобільності розкрити спосіб життя філософа, з'ясувавши, насамперед, його вимір буття. Зазначимо, що, на відміну від буденного чи граничного вимірів, філософською основою метагранічного буття, як найвищого рівня життя людини, є її гармонійний духовний розвиток. У такому контексті варто звернутися до теорії метаантропології, стисло схарактеризувати поняття «мобільна немобільність», що, на наш погляд, охоплює проблематику трансформації особистості під впливом певних чинників, а також звернутися до біографії І. Канта, його діяльності та еволюції філософських поглядів мислителя.

Місто Кенігсберг – батьківщина Канта, у цьому місті він народився, навчався, працював учителем, став професором, згодом – ректором, тут закінчився його земний шлях. Цікаво, що І. Кант майже ніколи, окрім одного разу, не покидав рідне місто, у спілкуванні відавав перевагу невеликому колу друзів та учнів, завжди слідував заведеним ще змалку здоровим звичкам та дотримувався незмінного майже аскетичного розпорядку у житті [2]. З цього боку можна вважати І. Канта людиною немобільною, що прагне жити у звичному для нього світі. А з іншого, будучи фізично іммобільним, він подорожував у неосяжному для думок уявному світі, його погляди, ідеї, теорії цікавили весь науковий світ, мандрували з однієї країни в іншу, спричиняли наукові дискусії, мали як прихильників, так і противників, вони є актуальними і сьогодні. Таким чином, можна вважати науковця людиною мобільною, якщо точніше, віртуально мобільною, у якої сформована потреба творення свого, насамперед, наукового шляху. Жити для І. Канта, у прямому значенні, значило працювати. Праця, без перебільшення, була стимулом його життя, у ній він знаходив головну радість і смисл буття людини. Усе життя, за винятком періоду російської окупації Кенігсберга, Кант працював. І коли за станом здоров'я філософ не зміг займатися викладацькою та науковою діяльністю, його життя перетворилося на тягар, який він не зміг витримати.

Дослідники життєдіяльності І. Канта зазначають, що філософ був суперечливим і непослідовним, часто переосмислював свої погляди та ідеї, відкидаючи або змінюючи їх, перебував у постійних роздумах та наукових пошуках, у тому числі і пошуках самого себе. «Що я мушу знати?», «Що я мушу зробити?», «На що можу сподіватися? Що таке людина?» [3, с. 28]. Ідеться також про можливості активного особистісного розвитку людини, що є актуальним сьогодні та відповідає мобільному типу особистості [1].

Спробуємо окреслити основні періоди розвитку філософської думки вченого, які дозволяють нам охарактеризувати мислителя як людину, яка не може самозаспокоїтися, думка якої перебуває в науковому пошукові, змінюється, розвивається, вдосконалюється. У цьому вбачаємо «справжню» мобільність, розглядаючи її як інтегративну якість особистості, яка «служить можливістю для людини розширити свій світогляд та знання з метою їхнього подальшого використання у предметній галузі у своїй країні» [4, с. 120].

Докритичний період у діяльності І. Канта характеризується переважно природничо-науковими інтересами філософа. У цей час І. Кант пише відому працю «Загальна природна історія і теорія неба», висуває та обґрунтовує припущення щодо виникнення Сонячної системи, залишаючись на позиціях раціоналізму, Кант мислить як математик, намагаючись зрозуміти як можливе дослідне пізнання [2].

Другий період діяльності філософа називають критичним, у цей час І. Кант досліджує обмеження розуму людини, сумнівається в можливостях людського пізнання, навіть заперечує пізнання речей, їх сутності, говорить про те, що людина має, насамперед, зрозуміти, що вона може досягнути розумом, а що – ні.

Варто звернути увагу на ще один важливий, на наш погляд, етап розвитку мислення філософа: його перехід на антропологічний ступінь еволюції світогляду. Узявши за основу у своєму філософському розумінні моралі поняття: воля, розум, обов'язок, ставши засновником трансцендентального ідеалізму, Кант вийшов за рамки буденного світу в метаграницний простір, де суттєвого значення набуває воля до свободи, воля до любові тощо. Тому можемо стверджувати, що він зміг стати неординарною людиною, яка готова пізнавати, досліджувати та відкривати весь світ, змінюватися та вдосконалюватися, при цьому фізично перебуваючи майже все життя в одному місті.

Таким чином, життя Канта – це постійний духовний розвиток, вічний рух думки, безперервний науковий пошук; його філософія – це постійне вдосконалення та зміна, пошук абсолюту та двоїстість, що означає поєднання різних, часто протилежних понять, у цьому вся суть способу життя та мислення філософа.

Список використаних джерел:

1. Блинова О. Є. Особистісна мобільність в контексті професійного розвитку. *Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості*: кол. монографія / відповід. ред. Блинова О.Є. Херсон: Вид-во ФОП Вишемирський В.С., 2018. С. 6–23.
2. Національна історична бібліотека України. URL: <https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/744/>
3. Пилипенко С., Дроботенко М. Освітня мобільність як платформа формування полілогічної культури сучасної людини. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти «Філософія. Педагогіка»*. 2022. № 2 (3). С. 26–32.
4. Радіонова Н., Швидун Л. Освітня мобільність в екстримальних життєвих ситуаціях. *Вісник Львівського ун-ту. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Вип. 44. С. 116–122.
5. Швидун Л. Освітня мобільність у просторі глобалізованого світу. *Грані*. Видавництво «Грані», 2021. Т. 24. № 5. С. 27–34.

ТЕХНІЧНА ТВОРЧІСТЬ У СВІТЛІ ФІЛОСОФІЇ НІМЕЦЬКОГО ІДЕАЛІЗМУ

Бакуменко Олександр, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Репрезентації технічної творчості в світовій культурі є багатовимірними. У філософсько-антропологічних розвідках німецької класичної філософії технічна творчість постає у практичному вимірі, з акцентом на її людиновимірності. Такі рефлексії є абсолютно закономірними з огляду на «дух часу», в який жили і творили представники німецького ідеалізму. Час філософії німецького ідеалізму припадає на історичний період в розвитку людства, коли відбувається становлення ринкових відносин, створюються корпорації капіталістичного зразка і, відповідно, формується корпоративна культура, що спричинює зміни у способах організації взаємовідносин на виробництві у конфігураціях: людина-людина, людина-техніка. Остання кидає виклик антропологічній природі людини. Серед тогочасних інтелектуалів виникають гострі суперечки щодо техно-ейфорій та техно-утопій, що формують різновекторні світоглядні позиції технічного ставлення людини до світу.

Представники німецької класичної філософії утверджували ідею діяльнісного відношення до навколишнього світу, людського самопізнання, морального виховання. В центрі філософії І. Канта є проблема морального обов'язку, безумовність поваги до світоглядних позицій і свободи кожного. Подальший розвиток ідей І. Канта відбувався (і відбувається) в різних філософських школах і напрямках – Марбурзька і Баденська школи неокантіанства; у плюралізмі філософських шкіл і напрямків ХХ ст. звернімо

увагу на представників аналітичної філософії, які поглиблюють тезу і погляди Канта щодо моральних суджень, важливості логічної, доказової аргументації висловлювань; етична теорія Канта знайшла продовження в сучасній практичній філософії.

В сучасній літературі (науковій, науково-публіцистичній, навіть художній) неодноразово можна побачити критику технократичного світогляду, який зводить людину до пасивного знаряддя виробництва, обмежуючи її свободу та гідність. Кант високо цінував працю та мистецтво як сфери вияву людських творчих сил. В подальшій історії людства, після досвіду жахіття світових війн німецький філософ Макс Горкгаймер обґрунтовує ідею залежності розуму від суспільних процесів. Учений зауважує, що інструментальний розум не покладає змістовних цілей. Ця історія ідей показує сучасному поколінню певну обережність і застереження щодо ейфорії індустріалізації та прагматичного ставлення до науки. Безперечно, сучасні науково-технічні розробки та інженерія поліпшують життєві умови та підвищують культуру побуту, але ускладнюють взаємовідносини людини з природним середовищем та соціальним оточенням. Саме тому, технологічне втручання людини в світ природи вимагає дотримання принципу екологічно безпечних технологій, соціального контролю, етики, моральної філософії.

В опціях постіндустріальної культури відбуваються певні лексичні модифікації вислову «технічна творчість». Це поняття має різні значення, у повсякденному розумінні зазвичай асоціюється з науково-технічною творчістю, як-от: технологічна освіта; проектування, конструювання, раціоналізація, розроблення нових технологій; технологічні уявлення про явища природи, як, наприклад, технологічна освіта, stem-освіта [1].

Поняття «техніка» є полісемантичним, розглядається як: сукупність створених механізмів (машин, пристроїв), різні види технічної діяльності, технічні знання; у широкому смислі технічна творчість розуміється як певне вміння (як техніка) в різних галузях людської діяльності включаючи управлінську, мистецьку тощо. Комплексне розв'язання проблем людського буття вимагає говорити про техніку на різних рівнях: неорганічному, органічному; на рівні психічно-духовної сфери буття і відносин між людьми. З розвитком технологій, появою цифрової епохи з'являються нові напрямки досліджень, наприклад біоінженерія, нанотехнології, пошук альтернативних джерел енергії, штучний інтелект. Отже, технічна творчість є надзвичайно різноманітною: проектування і науково-технічні дослідження, органотехніки та антропотехніки та інші.

Таким чином можна зробити висновок, що для сучасних поколінь ідеї представників філософії німецького ідеалізму не втрачають значення

та змістового наповнення, але потребують нової актуалізації та досягнення балансу в гуманітарних та технічних науках, які мають різні вектори осмислення та розвитку технічної творчості.

Список використаних джерел:

1. Юрженко В.В. Технологічна освіта і Stem-освіта: їх протилежності й феноменологічні паралелі // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, № 2(177). – 2019. – С. 163–167.

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В РАКУРСІ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВЧЕННЯ І. КАНТА

Бережний Леонід, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Іммануїл Кант, одна з найвпливовіших постатей сучасної філософії, цього року йому виповнюється 300 років з дня народження. Він представив кілька яскравих ідей, які мали глибокий вплив на різні галузі дослідження. Ось деякі ключові концепції філософії Канта. Категоричний імператив: моральна філософія Канта зосереджена навколо ідеї категоричного імперативу, який є універсальним принципом моралі, який застосовується до всіх розумних істот. Категоричний імператив – це основа розумного ставлення до світу, з якого випливають усі моральні вимоги. Трансцендентальний ідеалізм: Кант запропонував новаторську теорію знання, відому як трансцендентальний ідеалізм. Кант трансцендентальним називає апріорні форми пізнання, вони обумовлюють і визначають можливість будь якого досвіду та організують наше пізнання. Він стверджував, що наше сприйняття світу є не просто пасивним відображенням реальності, а активно формується структурами нашого розуму, такими як простір і час. Ця ідея революціонізувала в епістемологію, підкресливши роль людського пізнання в побудові нашого розуміння світу. Синтетичне апріорне знання: Кант розрізняв аналітичні та синтетичні судження, а також апріорне та апостериорне знання. Тоді як аналітичні судження є істинними через значення своїх термінів, синтетичні судження передбачають додавання нової інформації. Твердження Канта про існування синтетичного апріорного знання, такого як математичні та метафізичні істини, кинуло виклик традиційним емпіричним і раціоналістичним епістемологіям.

Критика чистого розуму: великий твір Канта «Критика чистого розуму» критично досліджує масштаби та межі людського розуму. У цій праці Кант досліджує природу метафізики, досліджуючи питання про можливість знання

за межами емпіричного досвіду. Він визначає фундаментальні категорії розуміння, які структурують наше сприйняття реальності, закладаючи основу для свого трансцендентального ідеалізму. Етична теорія: етична теорія Канта, яку часто називають деонтологічною етикою, підкреслює важливість моральних принципів і раціонального обов'язку. Моральний закон за Кантом, основа будь-яких взаємовідносин. Згідно з законом людина має поводитися з іншими як з метою, а не як засобом досягнення своїх цілей. Він стверджує, що моральна цінність визначається наміром, що стоїть за дією, а не її наслідками.

Таким чином, діяти з почуття обов'язку, згідно з моральним законом, є ознакою етичної поведінки для Канта. Свобода та автономія: філософія Канта робить сильний акцент на концепції людської свободи та автономії. Він стверджує, що люди мають притаманну гідність і моральну цінність завдяки своїй раціональній природі, і що до них слід ставитися як до самоцілі, а не як до простого засобу досягнення мети. Ця ідея лежить в основі морально-політичної філософії Канта. Вічний мир: у своїй політичній філософії Кант пропонує ідею «вічного миру» як керівного принципу міжнародних відносин. Він стверджує, що федерація штатів, заснована на принципах республіканського правління, поваги до прав особи та верховенства права, могла б встановити тривалий мир між націями. Він стверджує неминучість утворення даної системи міжнародних відносин, ця ідея повинна охопити всі держави й привести до вічного миру. Ця точка зору продовжує викликати дискусії про управління та зусилля з розбудови миру, особливо в час таких викликів як війна. Ці ідеї являють собою лише проблиск у багатій і складній філософській системі, розробленій Іммануїлом Кантом. Його роботи продовжують стимулювати дискусії та дослідження у філософії, етиці, епістемології та інших галузях дослідження.

ІДЕЯ ВІЧНОГО МИРУ І. КАНТА ЯК ЕТИЧНИЙ ОРІЄНТИР ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСТВА, ЗЕМЛІ

Блажко Валентин, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Сучасний світ стикається з численними викликами, як-от: збройні конфлікти, тероризм, порушення прав людини, екологічні кризи, економічна нерівність та зміна клімату, які висувають перед людством нові етичні й правові дилеми. Це потребує не лише узгоджених міжнародних зусиль,

спрямованих на подолання розриву між фактичністю й контрфактичністю, а й розробки й вдосконалення наявних етичних підходів, що неможливо здійснити без філософського обґрунтування. Усе це змушує сучасних дослідників, орієнтованих на розробку нових стратегій, переосмислювати праці видатних філософів, серед яких значне місце займає трактат «До вічного миру» німецького мислителя І. Канта. Ідеї, викладені у цій праці, є важливим етичним орієнтиром для сучасного міжнародного співтовариства, незважаючи на наявний вододіл між XVIII та XXI століттями. Світ змінився, і це вимагає нового підходу, у тому числі й аргументації значимості ідей видатного мислителя для вирішення наявних глобальних проблем.

Підкреслимо, що сучасна політична філософія не можлива без імплікації роздумів І. Канта щодо питань свободи, рівності, справедливості тощо. Актуалізуючи питання миру, Кант наголошував, що метою політики є втілення концепції вічного миру. На думку філософа, ця мета (прагнення) може бути досягнута при дотриманні міжнародного права та повазі до прав людини. На особливу увагу заслуговує теза стосовно гостинності та свободи пересування, що набула особливого значення в ситуації сучасної «прозорості» кордонів в умовах глобалізації. Інакше кажучи, концепція вічного миру передбачає створення міжнародних інституцій, таких як федерація вільних держав, на підставі спільних етичних принципів та ідеї всесвітнього громадянства. Ці інституції ґрунтуються на правах та обов'язках, які виходять за межі національних кордонів, тобто є наднаціональними утвореннями.

Підкреслимо, що принципи, викладені філософом у праці «До вічного миру», передбачають створення умов для сталого міжнародного співіснування, забезпечення миру і безпеки, що певним чином репрезентовано діяльністю міжнародних організацій, насамперед діяльністю Організації Об'єднаних Націй, міжнародними договорами й конвенціями. У цьому зв'язку варто звернутися до концепції сталого розвитку, яка зорієнтована на забезпечення узгодження таких складників, як економічний розвиток, соціальна справедливість, екологічна стійкість. Ідеться про формування етичних орієнтирів не лише для наявних міжнародних відносин (повага до прав людини, суверенітет держав та взаємодопомога тощо), а й етичних принципів, які аргументують нерозривний зв'язок людини і людства, людини і Землі. Інакше кажучи, ідея вічного миру І. Канта є концепцією-проектом видатного філософа, яка в умовах сучасності набуває особливого значення для подолання наявних політичних, екологічних, соціальних викликів.

**ЛІКАР І ВІЙНА:
ЕТИКА ОBOB'ЯЗКУ ЧИ ЗДАТНІСТЬ ДО САМОПОЖЕРТВИ**
*Василенко Марія, здобувачка освіти 1 курсу II медичного факультету
Харківського національного медичного університету*

За всіх часів війна була і залишається найбільшим і найжахливішим випробуванням для людини та людства в цілому. Однак, коли в твою домівку приходить війна, то обов'язок кожного громадянина стати на захист своєї Батьківщини. Кожний громадянин повинен підпорядкувати свої життєві інтереси та цінності загально-державним. Осмислення життєвого призначення і вибір майбутньої професії у мене відбувся під час повномасштабного вторгнення рф. Усвідомлення того факту, що рішення яке ми приймаємо одного разу, назавжди визначає життєву траєкторію, прийшло до мене відразу, адже лікар – є військовозобов'язаним. В той момент, коли я отримала радісну звістку про зарахування до медичного вишу, у моїй свідомості поняття лікар і війна набули онтологічної і екзистенційної єдності у понятті гідність.

Гідність у професії лікаря це базова умова його медичної практики та фундаментальна основа етичного кодексу лікарів. У сучасному етичному дискурсі існує декілька класифікаційних рівнів розуміння феномену гідності: особистісна, особова, особиста (А. Роджинський); атрибутивна, розквітла, внутрішня (Д. Салмесі) та ін. [1, с. 124]. Зокрема, К. Рассудіна вважає, що справжні чесноти лікаря – чутливість і милосердя належать до розквітлої гідності, яка є внутрішньою гідністю людини [1, с. 127].

У моєму розумінні проявом зовнішньої гідності людини і лікаря є обов'язок, а проявом внутрішньої гідності – здатність до самопожертви.

Список використаних джерел:

1. Рассудіна К. Етичний кодекс лікаря: виховання гідності. Філософія освіти. – № 26(2). – 2020. – С. 121 – 129.

**ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ І. КАНТА
В РЕЦЕПЦІЇ СУЧАСНИКІВ І НАЩАДКІВ**
*Васильєв Олексій, аспірант кафедри філософії
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Як дотепно відмітив у своїй роботі «Хто такий філософ» («What Is a Philosopher?») сучасний англійський філософ Саймон Крічлі, «філософ –

це людина, яка має час або не поспішає», маючи на увазі протиставлення Сократа, який на суді поводить себе неначе на дозвіллі, атенським судочинцем, котрі мають обмежену кількість часу на винесення обвинувачень [1]. Подібне філософське ставлення до життя, і разом із цим, втілення у життя власної філософії здійснив Іммануїл Кант. Маючи слабе здоров'я та обмежені фінансові можливості, він з юнацьких років підпорядковує своє життя суворій дисципліні та похвилинному розпорядку, що врешті решт дарує йому свободу наукової діяльності, визнання тогочасним освіченим суспільством і відносно довге життя [2, с. 159–167]. Гармонічне взаємопроникнення особистої та професійної сторін життя галантного професора не залишало байдужими ні його сучасників, ні нащадків, і може слугувати одним із найбільш наглядних прикладів життєтворчості цілісної особистості епохи Просвітництва. Розглянемо деякі рецепції з кантівської етики (яка має чіткі деонтологічні риси), що відображають його життєтворчу стратегію через відношення до людських намірів, вчинків та їх наслідків.

Кант попри все в людині ставив здатність до раціонального розсуду, і робив усе щоби підтримувати в собі цю здатність якомога довше. Розпорядок дня Канта в наш час цитують в підручниках з тайм-менеджменту; щоденні звані обіди, де кожна подача страви означає зміну теми бесіди, свідчать про неабиякий організаторський хист. Людські вчинки за Кантом мають впливати із моральних обов'язків, тоді як мораль має бути раціональною, тобто має підпорядковуватись тим самим універсальним законам, що керують природними явищами. Вчинки розрізняються на ті, які ми морально зобов'язані вчиняти (правильні), і ті, на які ми маємо моральну заборону (неправильні). Визначення моральних правил для людських вчинків виводяться з категоричного імперативу, який може бути виражений кількома різними способами, і Кант представляє три його формулювання в «Основах метафізики моралі» [3, с. 24–45]. Ці формулювання (а отже і життєтворчість вибудована на їх основі) зазнавали критики ще за часів життя Канта, зокрема через нехтування наслідками раціонального вчинка через їх непередбачуванність та через проблему релевантних описів, можливість сформулювати не універсальну і при цьому не аморальну максиму, або виправдати універсалізацією справді аморальний вчинок. Наприклад, якщо стара мати заповідала поховати її згідно християнським звичаям, але її син, вивівши с другого формулювання категоричного імперативу, що мертве тіло позбавлене раціональності та автономії, а отже, можна залишити тіло матері десь попід тином. На це можна заперечити таким чином: якби всі почали так чинити з тілами власних родичів, то саме поняття

поховання втратило б свій сенс, тобто виникло б «протиріччя волі», а отже поховати мертве тіло належним чином є вчинком морально правильним [4].

Також необхідною передумовою правильних вчинків є наявність доброї волі, під якою Кант розуміє щось на кшталт доброї вдачі або схильності робити добро. Але кантівське добро це повага до морального закону, а не наслідок симпатії, співчуття чи любові [3, с. 7–10]. Видатний сучасник Канта А. Шопенгауер висуваючи свою критику щодо цієї позиції, писав, що «не сам вчинок, а готовність до нього, любов, з якої він випливає і без якої він є мертвою справою» є справжньою ознакою доброї волі [5].

Етичне вчення Канта в рецепції сучасників та нащадків доволі змістовно розглянуто доктором філософії, спеціалістом з етики Джозефом Кранаком. Зокрема такі й досі актуальні питання як моральність самогубства та етичність жорстокого поводження з тваринами.

Щодо самогубства Кант мав такі аргументи:

1) Самогубство є самосуперечливим, а отже, неправильним, через те, що мотивоване особистим інтересом покласти край власним стражданням, а особистий інтерес зазвичай спонукає нас намагатися покращити своє життя.

2) Вчиняючи самогубство, людина розглядає себе лише як засіб, а не як мету.

3) Самогубство фактично шкодить моралі у світі, знищуючи здатність людини до моралі в собі. [4].

Відношення Канта щодо жорстокого поводження з тваринами, обурює багатьох сучасних радикальних гуманістів та еко-активістів, але слід зазначити, що воно було вкрай прогресивним на кінець XVIII ст. Він стверджував, що етичне ставлення до тварин це завжди лише обов'язок людини перед самою собою. Оскільки тварини не є істотами раціональними, тобто позбавленими гідності, то люди можуть поводитися з ними як заманеться. Але жорстоке поводження категорично (sic) не допускається, тому що вчиняючи жорстоко із тваринами, людина притуплює співчуття до інших живих істот і, таким чином, робить людину менш добродісною в цілому. Кант допускає вбивство тварини заради харчування та хутра, а також досліди задля пошуку ліків, але за умови, що тварині буде завдано мінімально можливих страждань. [6, р. 186, 192]. Маємо відмітити, що таке «раціональне» ставлення до тварин вважалося доволі прогресивним для Західного суспільства ще у XX столітті і було переглянуто лише з настанням постіндустріальної стадії розвитку суспільства.

Отже, як бачимо, категоричний імператив при застосуванні його в реальних життєвих ситуаціях може суперечити собі, а також латати дірки власних суперечностей. Проте, його формулювання й донині слугують системою

координат принаймні базової етичності та раціональності для людини, що живе в Західній цивілізаційній парадигмі. Навіть як об'єкт критики вчення Канта стало джерелом філософського натхнення для Шеллінга, Гегеля, Шопенгауера, Ніцше, таких українських мислителів як В. Чижевський, В. Шинкарук, М. Гордієвський, В. Лесевич та ін. Врешті-решт у лютому 1998 року було засновано «Кантівське товариство в Україні», до якого у різний час входили А. Лой, М. Мінаков, Ю. Федорченко, В. Терлецький, В. Циба та інші філософи [7]. Щодо своєї філософії І. Кант стверджував, що вона мусить розпочинатися в ньому самому, шляхом розвинення вроджених здібностей розуму, і неодмінно служити інтересам людства. Він здійснив справжню революцію у методах мислення Західної цивілізації, а отже і в методах моделювання життєтворчих стратегій особистості.

Список використаних джерел:

1. Simon Critchley. What Is a Philosopher? URL: <https://archive.nytimes.com/opinionator.blogs.nytimes.com/2010/05/16/what-is-a-philosopher/> (дата звернення: 07.06.2024)
2. Фолькер Г. Кант, Іммануїл. / Філософи. 60 портретів / Пер. з нім. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 368 с.
3. Kant, Immanuel. Groundwork of the Metaphysics of Morals. / Mary J. Gregor (ed.). Cambridge University Press, 1997. P. 77.
4. Kranak, Joseph. Kantian Deontology / Introduction to Philosophy: Ethics. Rebus Community, 2019. URL: <https://press.rebus.community/intro-to-phil-ethics/chapter/kantian-deontology/> (дата звернення: 10.06.2024).
5. Schopenhauer, Arthur. (1818) 1969. The World as Will and Representation, Vol. 1., trans. E. F. J. Payne. New York, NY: Dover Publications.
6. Kant, Immanuel. The Metaphysics of Morals. / Mary J. Gregor (ed.). Cambridge University Press, 1996. P. 242.
7. Терлецький В. М. Дослідження філософії Канта в незалежній Україні (1991-2021) / Віталій Терлецький // Ідеологія та політика. – 2022. – № 1(20). – С. 327–243. <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2022.01.00011>

СУЧАСНИЙ ДИЗАЙН

У СВІТЛІ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНОЇ ЕСТЕТИКИ І. КАНТА

Верещагін Олег, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Головною вимогою суспільства споживання, в координатах якого прискореними темпами констатується сучасний світ, – це креативність. Ця вимога

присутня у всіх сферах духовного і матеріального виробництва, але особливо високі вимоги висуваються до людини творчої професії. Такою людиною є дизайнер. Постійні запити з боку суспільства на креативні дизайни, гонитва за квазі-актуальними та модними трендами вихолощують здатність по-справжньому сприймати Красу як у замовника дизайну так і у самого творця.

У зв'язку з чим виникла нагальна потреба повернення до самої ідеї Краси та розуміння естетики смаку. Загально відомо, що тема Краси і Прекрасного є наскрізною для європейської філософської думки. Але у світлі трансцендентальної естетики І. Канта невидимі зв'язки між речами та їх образами, іншими словами між творцями і споживачами дизайнів набуває «суспільної злагожденості суджень» [2, с. 96]. На мою думку, теорія естетики І. Канта є фундаментальною для розуміння природи краси і мала значний вплив на подальший розвиток філософії та мистецтва. Його ідеї вплинули на таких філософів, як Георг Гегель і Фрідріх Шеллінг, а також на романтиків. Кантіанська естетика допомогла сформувати розуміння естетичного досвіду як чогось більшого, ніж просто суб'єктивні вподобання, переткнуті межі власного упередженого погляду.

Саме у цій площині пропонується розглянути роль естетичного споглядання в індустріалізованому світі мистецтва. Естетичне споглядання є повсякденною, й навіть рутинною, вправою дизайнерської професії. Саме тому, надзвичайно складно змінити свій погляд на речі, нібито побачити їх вперше, збагнути неосяжну таємницю суті речей. Тут йдеться про подвійну ускладненість світу дизайнів. З одного боку, специфіка самореалізації дизайнера, його професійна успішність, в суспільстві споживання пояснюється тим, що творчість завжди має грошовий еквівалент та постійно перебуває під наглядом так званих «креативних експертів», яким вважає себе кожний споживач. Тож, представники творчих професій змушені перетворитися на менеджерів та підприємців, які вже не формують культуру смаку в суспільстві, а пристосовуються до забаганок споживачів. З іншого – сучасний споживач дизайнів в певному сенсі – це неоварвар, який отримав широкий спектр інформаційних та технічних інструментів для самоствердження у просторі креативної індустрії, але пересувається в ньому у піжмурках. Щоб не потрапити у глухий кут обидві сторони повинні перестати просуватися по суто формальному шляху комунікування, а почати рухатися до співпраці, яка передбачає наявність культури смаку.

Теоретичні підвалини естетичного споглядання розроблені І. Кантом у праці «Критика сили судження» (1790), яка заслужено вважається основою

фундаментального розуміння прекрасного і піднесеного майже всіх подальших естетичних теорій [2].

Одним з ключових аспектів кантівської філософії є розрізнення між судженням смаку та судженням, заснованим на поняттях. Кант вважав, що судження смаку, тобто естетичні судження, є суб'єктивними, оскільки вони залежать від особистого сприйняття і відчуття [2, с. 96–97]. Однак, ці судження мають претензію на універсальність, тобто люди вважають, що їхні естетичні оцінки повинні бути прийнятими іншими. Це розрізнення дало змогу зрозуміти, чому естетичні вподобання можуть бути предметом обговорення і суперечок. Іншим важливим внеском Канта є концепція безкорисливої насолоди. Він стверджував, що справжнє естетичне задоволення не пов'язане з особистою вигодою чи бажанням володіти об'єктом краси. Це задоволення є чисто споглядальним і автономним, що дозволяє нам оцінювати красу незалежно від наших потреб і бажань. Кант також ввів ідею універсальності естетичних суджень, навіть попри їх суб'єктивність. Це означає, що люди можуть спільно обговорювати і оцінювати естетичну цінність об'єктів, оскільки існує загальна здатність до судження смаку. Це створює основу для об'єктивної критики мистецтва і культури. Ще однією важливою ідеєю Канта є те, що краса об'єкта пов'язана з його формою, а не з його функцією або корисністю. Він стверджував, що естетичне судження базується на формальних характеристиках об'єкта, таких як гармонія, пропорції та симетрія. Це підхід змістив акцент з утилітарного розуміння краси на її чисто естетичні аспекти. Також, концепція естетичного ідеалу, згідно з якою існують об'єкти або твори мистецтва, що втілюють найвищі стандарти краси, також мала великий вплив. Ці об'єкти служать взірцями для судження і критики інших естетичних об'єктів, допомагаючи нам формувати високі стандарти краси. Ось чому, концепція І. Канта про естетику є важливою для розуміння природи краси, оскільки вона пропонує глибокі інсайти про те, як ми оцінюємо і обговорюємо красу, і чому деякі об'єкти вважаються красивими. Його роботи залишаються впливовими і важливими для сучасної філософії та мистецтвознавства.

Отже, ідеї І. Канта про естетику мають суттєвий вплив на сучасний процес дизайн-проекування. Його концепція безкорисливої насолоди, універсальності суджень смаку та акцент на формі об'єкта часто відображаються в сучасних підходах до дизайну і проектування. Кант стверджував, що справжнє естетичне задоволення є безкорисливим, тобто не пов'язаним з особистою вигодою або бажанням володіти об'єктом. Це означає, що дизайнери повинні створювати продукти, які задовольняють естетичні потреби користувачів не тільки через їх

утилітарну цінність, а і через чисто естетичні якості. Такий підхід спонукає дизайнерів зосередитися на гармонії, пропорціях і симетрії, роблячи продукти привабливими на чисто візуальному рівні. Це узгоджується з сучасними трендами в дизайні, де важливе місце займають мінімалізм, чисті лінії та естетична простота. Як писав Кант: «Естетичне судження співвідносить уявлення, за допомогою якого дається об'єкт, виключно з суб'єктом і не показує властивостей предмета, а лише доцільну форму у визначенні здатностей уявлення, котрі ним займаються» [1, с. 45].

Кантова ідея про універсальність суджень смаку також має значний вплив. Хоча естетичні судження є суб'єктивними, вони мають претензію на загальне визнання. Це спонукає дизайнерів створювати продукти, які можуть бути оцінені позитивно широкою аудиторією, незалежно від їх культурних або особистих вподобань. Сучасний дизайн прагне досягти універсальної привабливості, використовуючи такі принципи, як зрозумілість, доступність та інклюзивність. Це дозволяє створювати продукти, які є красивими і корисними для різних груп людей. Як зазначав Кант: «Лише людина, яка розумом може сама визначати собі свої цілі, або де вона мусить черпати їх із зовнішнього сприймання, все-таки може зіставити їх з суттєвими і загальними цілями, а потім також і естетично судити про згідність з ними — лише людина таким чином здатна бути ідеалом краси» [1, с. 51].

Це звісно, торкається дизайнерської професії. Так, зосередження уваги І. Катом на формі об'єкта, а не його функції або корисності, також корелює з сучасними уявленнями про красу в дизайні. Сьогодні дизайнери часто віддають перевагу естетиці перед функціональністю, вважаючи, що форма може сама по собі викликати естетичне задоволення. Це підхід відображається в багатьох сучасних дизайнерських рішеннях, де форма є ключовим елементом, який визначає сприйняття продукту. Наприклад, сучасні автомобілі мають скульптурний, динамічний, складний дизайн, що апелює до емоції споживача. Такий дизайн часто оцінюється позитивно саме через його естетичні якості, а не тільки через функціональність. Це є проявом кантівського розуміння краси як чогось, що пов'язане з формою, а не з утилітарністю.

Таким чином, ідеї І. Канта про естетику значно впливають на сучасний процес дизайн-проекування. Його акцент на безкорисливій насолоді, універсальності суджень смаку та формальних характеристиках об'єкта відображаються в сучасних підходах до дизайну, сприяючи створенню продуктів, які є не тільки функціональними, але й естетично привабливими. Це показує, що кантівське бачення краси залишається актуальним і корисним

для розуміння і реалізації сучасних дизайнерських рішень. Естетичне споглядання, розвинутий смак та вміння відчувати прекрасне та піднесене у звичайних речах є тим, що у гонках індустрії креативності, майже втратила людина постіндустріальної доби, орієнтована на споживання, а не на відчуття власної екзистенції.

Список використаних джерел:

1. Кант І. Естетика. Пер. нім. Б. Гавришкова. – Львів: Аверс, 2007. – 360.
2. Кант І. Критика сили судження. К.: Темпора. 2022. 904 с.

**ЕТИЧНІ НАСТАНОВИ І. КАНТА
ЯК СВІТОГЛЯДНИЙ ОРІЄНТИР ІНЖЕНЕРНОГО МИСЛЕННЯ**

Водовозов Ілля, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Сучасна постіндустріальна доба засвідчує могутність технологічної культури, що саморе презентує себе через інженерно-технічне мислення. Наявність технічних і технологічних інновацій є основним показником рівня науково-технічного розвитку суспільств, який задає інтерпретаційні вектори у дослідженні інженерного мислення та діяльності інженера. Слід зазначити, що інженер завжди перший реагує на культурні запити механічно-технологічної ери, будь-то побудова водопроводу в античному Римі, чи то інженерні хитрощі доби Відродження, чи то сплеск інженерної діяльності в період промислових революцій, зокрема в Англії та Америці.

У індустріальну добу, коли попит на інженерні професії став масовим, відбулося розділення по спеціалізаціях: інженер-механік, інженер-електрик та ін., а також розподіл на інженерів-практиків та інженерів-науковців, які фактично підготували високотехнологічні прориви постіндустріальної доби, котрі засвідчили нову еру – надскладних технологічних процесів, керування якими вимагає від інженерів математичної точності та високоетичної відповідальності.

Можна навіть стверджувати, що в опціях постіндустріальної культури дискурс про феномен інженера переміщується в етичну площину. Все це змушує переглянути антропологічну матрицю інженерного мислення. Головну увагу варто сфокусувати саме на визначенні світоглядних орієнтирів інженерного мислення. Таке дослідницьке завдання припускає верифікацію сутності феномену інженерного мислення крізь призму категоричного імперативу І. Канта.

Слід зауважити, що незважаючи на всі жадання представників сцієнтизму очистити науку і наукове пізнання від світоглядних нашаровань філософії та єдиним критерієм прогресу залишити науково-технічний розвиток, наукові картини світу, що засвідчували цивілізаційний поступ людства (аристотелівська, ньютонівська, ейнштейнівська) підготовлені світоглядними зламами у мисленні. Хоча існує й певна диспозиція інженерного мислення, визначена пріоритетом технології.

Зокрема, інструментальне та утилітарне визначення суспільства за принципом його технічної фази: еотехнічне, палетехнічне, еотехнічне (Л. Мамфорд). Якщо розглядати цей підхід у більш широкому онтологічному контексті, то технологічне суспільство набагато більше за будь-яке залежить від залежить від лежить матеріальних та соціальних ресурсів. Примноження яких відбувається за принципом економічної доцільності. Патологічно небезпечним є цей принцип у підготовці фахівців-інженерів, бо акцент робиться на технічному боці їх підготовки, а гуманітарна складова, в силу економічної недоцільності, здійснюється мінімально, або й зовсім відсутня. Це породжує проблему відчуження інженера від результатів власної діяльності, за наслідки якої він повинен нести особистісну відповідальність. Однак, в силу низького рівня світоглядної та етичної культури, він навіть не усвідомлює цей факт. Крім того рейтингова система оцінювання студентів в технічних вишах, створюючи конкуренцію за кращий результат фахової придатності, у прямому сенсі чинить силовий примус, вимагаючи від майбутніх фахівців максимізації винахідливості та креативності, ніби вони вільні творці, а не системно підпорядковані виконавці.

Хоча відмінність семантик інженерного мислення та технічного творця вже відбулася в культурі постіндустріального суспільства, більшість не розуміє, що інженерне мислення на відміну від технічної творчості, яка подумки може конструювати будь-які антигуманні речі, здійснюється в жорстких рамках, окреслених імперативом відповідальності та гуманістично-ціннісними засадами. Саме до цих проблем, у більш загально-абстрактному розумінні, звертаються етики – К.-О. Апель, А. Бадью, Ж. Лакан, А. Єрмоленко, Н. Бойченко та інші, етичні позиції яких сформувалися під впливом ідей І. Канта.

Таким чином можна зробити висновок, що у технічному просторі інженер є центральною фігурою у комунікаціях між суспільним запитом на технічні пристрої та технології та творцями світу техне, забезпечуючи як їх матеріальне втілення, так і контроль над їх оптимальним функціонуванням у повсякденному бутті людини. Тож, індивідуальна програма самоздійснення та самореалізації інженера повинна здійснюватися на етичних та гуманістичних засадах.

ЦИФРОВА ДИДАКТИКА
У СВІТЛІ УНІВЕРСАЛІСТСЬКОЇ ЕТИКИ
Гамерник Назар, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Цифрова епоха кардинально впливає на освітні процеси, диктуючи нові вимоги до викладачів, студентів та суспільства в цілому. Проте, попри технологічний прогрес, виникає запитання: якою має бути моральна основа цих процесів? Цифрова дидактика, яка сьогодні є ядром освіти, потребує не тільки технічного, але й етичного переосмислення. Саме тут у гру вступає універсалістська етика, що закликає до об'єктивної моральної основи для всіх освітніх учасників, незалежно від їхньої індивідуальної чи культурної ідентичності.

Метою цієї роботи є розгляд цифрової дидактики через призму універсалістської етики та виявлення шляхів гармонізації освітнього процесу із загальнолюдськими моральними принципами. Для цього буде досліджено значення універсалістських етичних норм у контексті освіти та можливість їхньої інтеграції у цифрове освітнє середовище.

Універсалістська етика, на відміну від релятивістських підходів, вимагає дотримання загальних моральних принципів, які мають однакове значення для всіх людей, незалежно від їхнього походження, соціального статусу чи національної приналежності. В освітньому контексті це означає, що всі учасники освітнього процесу мають діяти відповідно до принципів справедливості, поваги до людської гідності, рівності можливостей та відповідальності за свій вплив на інших.

Цифрова дидактика, яка сьогодні активно впроваджується у світові освітні системи, може бути особливо вразливою до втрати моральних орієнтирів через доступ до величезної кількості інформації та використання технологій, що впливають на спосіб мислення та взаємодії людей. Наприклад, алгоритми штучного інтелекту можуть впливати на ухвалення рішень студентами або викладачами, обмежуючи їхню автономію та свободу вибору. Виникає питання: як можна зберегти моральну цілісність у такому середовищі?

Одним із ключових моментів універсалістської етики є принцип справедливості, який у контексті цифрової дидактики може бути виражений через рівний доступ до технологій та можливостей для всіх студентів. Нерівність у доступі до сучасних цифрових засобів може призвести до соціальної та освітньої ізоляції певних груп, що суперечить універсалістським ідеалам. Тому однією з головних завдань є забезпечення рівноправного доступу до якісної освіти в цифровій формі.

Ще одним важливим аспектом є захист приватності та гідності учасників освітнього процесу. Універсалістська етика закликає до поваги до кожної людини як до морального суб'єкта, а це означає, що цифрові технології не мають загрожувати особистим свободам та приватності. Наприклад, використання систем моніторингу та збору даних під час навчання повинно відповідати найвищим етичним стандартам, які гарантують захист особистої інформації та автономії студента.

Цифрова дидактика також має сприяти формуванню соціальної відповідальності. В умовах цифрової реальності, де інформація поширюється миттєво і може мати далекосяжні наслідки, необхідно навчати студентів відповідальному використанню технологій. Принцип відповідальності в універсалістській етиці передбачає, що кожен має усвідомлювати наслідки своїх дій, особливо у сфері освіти, де технології можуть мати вплив на формування критичного мислення та моральних переконань.

Важливим завданням цифрової дидактики є також формування глобального мислення. Універсалістська етика підкреслює, що всі люди мають спільну моральну природу і повинні діяти відповідно до універсальних етичних принципів. У цифровому навчанні це може бути досягнуто через інтерактивні платформи, які стимулюють міжнародний діалог, культурний обмін та співпрацю між студентами з різних країн. Таким чином, цифрова освіта може стати інструментом для виховання глобальних громадян, які діють на основі загальнолюдських моральних норм.

Однак, реалізація універсалістської етики у цифровій освіті стикається з викликами. По-перше, технологічний розвиток не завжди супроводжується моральним вдосконаленням. Наприклад, соціальні мережі часто сприяють дезінформації та створенню поляризованих спільнот, що суперечить принципу правдивості й доброчесності. По-друге, цифрова освіта вимагає нових методів оцінювання, які б враховували не лише академічні знання, але й етичну поведінку студентів.

Отже, перспективи подальших досліджень полягають у глибшому вивченні впливу цифрових технологій на моральний розвиток особистості та розробці нових етичних підходів до навчання у цифровому середовищі. Універсалістська етика пропонує цінні орієнтири для формування справедливого, відповідального та гуманного цифрового освітнього простору, який сприяє розвитку не лише академічних, але й моральних якостей особистості.

Список використаних джерел:

1. Арістотель. Нікомахова етика. Київ: Видавництво «Основи», 2003.
2. Ролз, Дж. Теорія справедливості. Київ: Дух і Літера, 2019.
3. Савчук, В.С. Цифрова дидактика. Київ: Видавництво «Академія», 2020.

МОРАЛЬ ЯК УМОВА ТА ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ЩАСТЯ

Головачов Сергій, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Проблема людського щастя є наскрізною філософською проблемою, яка хвилювала мислителів з самої Античності і до сьогодні. Ця тема піднімалася у працях Аристотеля та Сенеки, Августина Блаженного та Томи Аквінського, Р. Декарта та, звісно, І. Канта, про моральну філософію якого буде йтися далі. Своїми роздумами про щастя у свої часи ділилися Л. Фейербах та Б. Паскаль. Серед вітчизняних мудреців особливо цікавими видаються роздуми про щастя Григорія Сковороди. Наші сучасники, відомі київські філософи С. Крилова та Н. Хамітов розглядають цей феномен виходячи з позиції підходу до щастя як суб'єктивного благополуччя. Звісно, цей перелік може бути суттєво розширеним, але метою доповіді є аналіз особливостей розуміння щастя І. Кантом, де мораль є необхідною умовою та засобом його досягнення.

Отже, у контексті моральної філософії Канта існує тісний взаємозв'язок моралі та щастя, адже саме через мораль ми маємо стати гідними щастя. Тут ми стикаємося з іще однією із центральних категорій кантівського вчення, а саме з поняттям обов'язку, який ставиться у центр практичного життя людини. На думку сучасного українського дослідника Т. Добка, «у цьому позицію Канта у питаннях моралі часто протиставляють так званим телеологічним і евдемоністичним версіям етики, згідно з якими моральна доброта є наслідком реалізації питомих потенцій людської природи чи об'єктивно визначених людських цілей» [1, с. 167]. Отже, моральний обов'язок за Кантом, зокрема передбачає необхідність бути щасливим. Щастя водночас є метою і обов'язком людини.

Складність кантівського розуміння феномену людського щастя полягає у тому, що як цілісне явище воно виходить із двоякості природи самої людини. Сучасні українські дослідники виказують думку про те, що «І. Кант намагався подолати натуралістичний підхід до людини, підкреслюючи двоякість її природи: як частина природи людина підпорядкована її законам, як істота розумна –

вона вільна» [2, с. 20]. Таким чином егоїстичний поштовх, який притаманний людині від природи, мотивує прагнути задоволення та щастя, а моральний обов'язок начебто лімітує це прагнення, бо мовби нагадує про обов'язок і необхідність його виконання.

Отже, моральна філософія Канта як у цілому, так і у питанні аналізу феномену щастя, на мій погляд, виглядає дещо ускладненою певним драматизмом. З одного боку, не заперечується природне бажання людини отримувати задоволення, бути щасливою у, так би мовити, суто фізичному вимірі, бо ті інтенції є майже непереборними, то є закони життя. З іншого боку, високоморальне вчення тяжіє до категорії морального обов'язку, що входить у загальний концепт морального імперативу.

Список використаних джерел:

1. Добко Т. Кант про щастя та його значення в практичному житті людини. Науковий вісник Чернівецьк. нац. ун-ту. 2011. Вип. 534/535: Філософія. С. 167–176. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/289/Dobko_Kant%20on%20happiness_print.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Афанасьєва Л., Олексенко Р. Феномен щастя в контексті філософського дискурсу. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2019. Випуск 22. С. 16–22. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/22_2019/4.pdf

ПЕРЕКЛАДАЧ ЯК МЕДІАТОР: ДО ПРОБЛЕМИ СКЛАДНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФІЛОСОФСЬКИХ І ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕКСТІВ І. КАНТА

Григорова Надія, докторантка кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У міжкультурній комунікації перекладач відіграє роль медіатора, який повинен забезпечити не тільки точний переклад змісту, зберегти його смислову і стилістичну цілісність, але й відтворити культурні контексти, намагаючись уникнути епістемних непорозумінь. Якість перекладу залежить від того наскільки перекладачу вдалося відтворити авторський задум, мову, стилістику та сприйняття автором власного тексту. Особливу складність перекладу мають філософські тексти. Як слушно зазначив М. Бойченко: «у філософському перекладі підміна навіть одного слова, якщо це ключовий термін, може бути фатальною» [1, с. 158].

В українському освітньому і науковому просторі переклади філософських текстів, у тому числі творів представників німецького ідеалізму, зокрема І. Канта, майже не здійснювалися, за часів радянського союзу. За перекладацькою діяльністю був встановлений посилений нагляд з боку цензурного комітету, всі переклади зазнавали, так званої ідеологічної корекції, а також задля забезпечення механізму освітньої уніфікації, здійснювалися російською мовою. Лише після здобуття нашою державою незалежності було перекладено «Критику чистого розуму» (2000 р., пер. І. Бурковського).

Важливо зазначити, що у філософській освіті робота з текстами відіграє провідну роль, тому від перекладача залежить достовірність передачі смислів. Саме тому, виникає проблема необхідності домовленості наукової спільноти щодо перекладу термінології того чи іншого автора. Така домовленість є необхідною умовою запобігання термінологічній плутанини в україномовному обговоренні [2, с. 212]. Переклад творів І. Канта має свої термінологічні і синтаксичні складнощі. Зокрема, І. Іващенко та В. Терлецький, ретельно проаналізував переклад І. Бурковського, дійшли висновку про «непослідовність перекладу ключових Кантових термінів, а також змістовні помилки в тлумаченні його синтаксису, а подеколи навіть лексики» [2, с. 227]. Неякісний переклад ускладнює розуміння автентичності смислів авторського тексту.

Саме тому, важливим завданням сучасної гуманітаристики є виявлення культурно-антропологічних ускладнень перекладацької діяльності та патологій розуміння.

Список використаних джерел:

1. Бойченко М., Бондарчук Б. Мовотворчість і одивнення мови: не друзі, але і не вороги перекладача / *Філософія освіти*, № 26(1). – 2020. – С. 155–167.
2. Іващенко І., Терлецький В. (2020). Значливість перекладу для філософської освіти (на прикладі українського перекладу «Критики чистого розуму» Імануеля Канта). / *Філософія освіти*, № 26(1). – 2020. – С. 211–229.

КОНЦЕПЦІЯ ДОВІРИ У ФІЛОСОФІЇ ІММАНУЇЛА КАНТА

Гриненко Дмитро, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Концепція довіри у філософії І. Канта є багатогранною і наскрізною його етичних та пізнавальних теорій, фундамент яких заклали філософські розвідки сконцентровані у таких працях: «Ідея загальної історії у всесвітньо-

громадянському плані», «До вічного миру», «Метафізика звичаїв» [1, 2]. Розміркування І. Канта про закони всезагального буття, свідомого ставлення до природних, соціальних і моральних законів, про антропологічну природу довіри є актуальними і своєчасними й у наш час. Якщо спробувати змоделювати основні аспекти Кантівського концепту «довіра» крізь призму сучасної етики відповідальності, то можна визначити такі риси:

1. Довіра та апріорні умови пізнання:

За І. Кантом довіра до власних когнітивних здібностей та їх відповідності об'єктивної реальності є важливою передумовою для будь-якого пізнання. Філософ зазначає, що індивід здатний стати «господарем самому собі» та не потребує зовнішньої опіки. І. Кант зазначає, що наші знання починаються з досвіду, але мають апріорні умови, які роблять досвід можливим. Філософ вважав, що кожна особа наділена абсолютною цінністю.

2. Довіра як етична категорія:

У кантівській етиці довіра сприймається як фундаментальна основа моральності міжлюдських відносин. Довіра пов'язана з поняттям доброї волі та категоричним імперативом, який пропонує нам діяти так, щоб максима наших вчинків могла стати загальним законом, «категоричним імперативом». Перефразовуючи загальновідомий вислів І. Канта: «Чини так, щоб максима твоєї волі могла скласти основу загального законодавства» [1], можна сказати – довіра людини до інших повинна бути такою як до себе самого. Із цього випливає такий постулат І. Канта.

3. Автономія та довіра до себе:

І. Кант надавав великого значення автономії індивіда. Філософ розглядає людину як найвищу цінність і має абсолютну внутрішню цінність (гідність). Довіра до себе як до морального агента, здатному приймати автономні рішення відповідно до категоричним імперативом, є ключовим аспектом його моральної філософії. Люди повинні завжди розглядатися як цілі власними силами, а не як засоби для досягнення будь-яких інших цілей.

4. Довіра та громадські інститути:

Довіра до громадських інститутів та правових систем важлива для створення справедливого суспільства та досягнення вічного миру. І. Кант підкреслює, що громадські закони мають бути такими, щоб кожен міг довіряти їх справедливості та розумності. Можна сказати, що І. Кант заклав підвалини громадянського суспільства, які з часом зазнали теоретичних трансформацій. Зокрема в філософії К.-О. Апеля, громадянське суспільство визначається

як ідеальний комунікативний конструкт, практичне осмислення якого є контрфактичним.

5. Довіра у політичній філософії Канта:

У своїй політичній філософії Кант розглядає довіру як основу легітимності влади. Головним критерієм оцінювання ефективності політичної дії є її суспільне обговорення на засадах гласності та прозорості. Держава повинна будуватися на принципах справедливості, які заслуговують на довіру громадян, а правителі повинні діяти відповідно до моральних законів.

6. Довіра та космополітизм:

У роботі «До вічного миру» І. Кант говорить про необхідність глобальної довіри між народами [1]. Ця довіра повинна ґрунтуватися на моральних законах та закріплюватися у відповідності до законів міжнародного права. Згідно з якими, за переконаннями І. Канта, ніякий народ, ніяка нація не може посягати на суверенітет і свободу інших. Тож важливим є підписання суспільного договору про дотримання миру [2]. Навіть коли не можна уникнути міжнаціональних суперечок та війни, кожна країна, кожна нація повинні дотримуватися моральних і гуманітарних норм, щоб зберегти можливість досягнення порозуміння та відновлення взаємної довіри у майбутньому. Отже, ця довіра ґрунтується на повазі до прав людини та співпраці на основі міжнародного права.

7. Критика чистого розуму та довіра до розуму:

У своїй критичній філософії Кант стверджує, що ми повинні довіряти інтелектуальній інтуїції, але ця довіра не повинна бути сліпою. Дотримання вимог категоричного імперативу буде можливим за умови, коли кожен громадянин дослухається голосу «практичного розуму». Критичне мислення допомагає уникнути догматизму та скептицизму.

Таким чином, ідеї Канта піддалися трансформації, але продовжують жити. Довіра у філософській концепції Канта є багатогранним поняттям, що пронизує його теорії пізнання, моралі, права та політики.

Список використаних джерел:

1. Іммануїл Кант «До вічного миру». [Електронний ресурс]: <https://anthologyforthelazy.webnode.com.ua/l/immanujil-kant-do-vichnogo-miru/>
2. Kant I. Critik der reinen Vernunft. Riga: Verlegts Johann Friedrich Hartknoch, 1781. 891 S. URL: https://archive.org/details/bub_gb_liiY68Wxy14C/page/n5/mode/2up

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ТА АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕТИКИ І. КАНТА

У СТРУКТУРУВАННІ ОСВІТНЬОГО ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Довгополий Назарій, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

З розвитком освітніх технологій і поширенням віртуальних середовищ стає актуальним питання про застосування етики Іммануїла Канта в контексті цифрової освіти. Як зазначає Буряк (2019), філософія Канта, що акцентує увагу на автономії, свободі та відповідальності, може служити основою для формування етичних норм і стандартів у віртуальних навчальних платформах. Буряк підкреслює, що принцип автономії є ключовим для розробки моральних кодексів у сучасній цифровій освіті.

Згідно з Коваленком (2017), кантівська концепція морального закону, яка акцентує автономію волі та універсалізацію дій, може бути адаптована до віртуальних освітніх середовищ. Коваленко вказує на те, що кантівський принцип універсалізації дій забезпечує основу для створення етичних стандартів, які можуть бути застосовані до всіх раціональних істот, включаючи учасників онлайн-навчальних платформ. У віртуальному середовищі, де фізичні обмеження відсутні, етика Канта допомагає формувати моральну відповідальність і самовираження. Принципи категоричного імперативу, як зазначає Коваленко, можуть бути використані для розробки етичних кодексів, що регулюють поведінку на цифрових платформах.

Антропологічний аспект кантівської етики, як зазначає Сидоренко (2020), підкреслює важливість розгляду кожної особи як мети сама по собі, а не як засобу для досягнення інших цілей. Сидоренко вказує, що цей принцип особливо важливий у віртуальних освітніх середовищах, де можливе деперсоналізація учасників. Інтеграція кантівських принципів може допомогти підтримувати повагу до кожного учасника навчального процесу і забезпечити етичний баланс між свободою і відповідальністю.

Петрова (2018) зазначає, що застосування кантівської етики у віртуальних навчальних платформах має значний потенціал. Вона описує, як використання симуляцій та інтерактивних сценаріїв на основі кантівських принципів може допомогти студентам досліджувати моральні дилеми у контрольованому середовищі. Петрова підкреслює, що це сприяє розвитку етичних навичок та морального мислення серед учнів.

Таким чином, етика Іммануїла Канта надає важливі філософські інструменти для формування етичних стандартів у віртуальному освітньому

просторі. Вона сприяє розвитку автономії, відповідальності і поваги до інших, що є суттєвим у сучасному освітньому контексті. Подальші дослідження мають зосередитися на практичній реалізації кантівських принципів у цифрових освітніх платформах та їх впливу на моральний розвиток студентів.

Філософія Іммануїла Канта, з акцентом на автономії, універсалізації дій і повазі до людської гідності, має значний потенціал для структурування віртуальних освітніх середовищ. Вона забезпечує основу для формування моральних і етичних норм, необхідних для відповідальної та взаємоповажної взаємодії у цифрових навчальних середовищах. Подальші дослідження повинні зосередитися на вивченні можливостей застосування кантівської етики в цифрових освітніх платформах і аналізі її впливу на навчальні процеси.

Список використаних джерел:

1. Буряк, В.І. (2019). «Етика автономії: Кант і сучасні виклики моральної філософії». Київ: Видавничий дім «Наукова думка».
2. Коваленко, І.М. (2017). Принципи кантівської етики в цифровому світі. «Наукові записки філософського факультету», (25), 48–56.
3. Сидоренко, А.Г. (2020). Антропологічні аспекти етики І. Канта у віртуальних середовищах. «Етика і суспільство», (12), 102–110.
4. Петрова, Л.В. (2018). Освітній потенціал віртуальних платформ на основі моральної філософії Канта. «Вісник педагогічної науки», (4), 21–30.
5. Шевченко, О.Ю. (2021). Віртуальна реальність та моральний розвиток: виклики і перспективи. «Філософія освіти», (3), 89–97.

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ВЧЕННЯ І. КАНТА ЯК ПІДГРУНТЯ МАЙБУТНІХ ТЕОРІЙ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Доценко Євген, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Іммануїл Кант вважається одним із лідерів розвитку сучасної філософії та права. Його внесок в освіту сформував на той час нове поняття моральності та права, що створило міцне підґрунтя для розвитку теорій справедливості, які досі є актуальними у наш час. У своїх працях Кант запропонував розглянути фундаментальні принципи що стосуються майбутніх роздумів про справедливість. Такі принципи автор розглядав у своїх працях, таких як «Критика чистого розуму», «Критика практичного розуму».

Концепція категоричного імперативу є основою кантовської етики, яка передбачає, що кожна людина має діяти так, щоб максима її дій була

спроможна стати універсальним законом. З цієї думки випливає, що кожна дія має бути морально виправданою та загальноприйнятою відповідно до цього принципу.

Категоричний імператив Канта має три основні формулювання:

1. Принцип універсалізації передбачає, що людина повинна діяти так, як вона може одночасно бажати, щоб вона стала універсальним законом.

2. Принцип людяності передбачає, що ви завжди ставитися до людства як до мети, а не як до засобу.

3. Принцип автономії передбачає, що кожен має власні моральні закони.

Ці принципи лежать в основі кантівського правового вчення, яке стверджує, що моральні закони повинні керувати правом. Таким чином, правові стандарти повинні бути універсальними, захищати гідність та визнавати автономію кожної людини.

Справедливість, згідно з Кантом, є основою суспільного договору, який виступає регулятором відносин між членами суспільства. Як тлумачить Кант, у своїх працях, правова держава повинна гарантувати кожному учаснику суспільства свободу в рамках закону. Автор визначає справедливість як стан, коли закон є моральним та справедливим. Така думка передбачає рівність перед законом і незаперечне право на свободу, яке може бути обмежено лише для забезпечення того, щоб інші люди мали таку саму свободу.

Освітня роль у формуванні морального і правового статусу суспільства є одним із важливих аспектів кантівського вчення. Кант вважав, що освіта має сприяти розвитку особистої автономії та моральної свідомості. Він підкреслює, наскільки важливо виховати дітей, які шанують моральні закони та права інших людей.

Освіта за Кантом має дві основні мети. Перша, полягає у розвитку розуму і критичного мислення. Це допомагає індивіду власноруч оцінювати обставини та приймати морально обґрунтовані рішення. Формування моральних цінностей, на думку автора, допомагає людям дотримуватися категоричного імперативу та правових норм, що слугують у першу чергу механізмом боротьби за справедливість у соціумі.

Філософсько-правове вчення Іммануїла Канта є основоположним для розуміння теорій справедливості, які існують у наш час. Його категоричний імператив, ідея суспільного договору та пріоритет освіти як засобу морального вдосконалення все ще впливають на правові та етичні дискурси сучасної епохи. Кантівська філософія пропонує корисні орієнтири для створення

суспільства, яке є справедливим, у якому права та свободи кожної людини поважаються та захищаються.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О.М. Балинська, А.С. Токарська, В.А. Ященко; за заг. ред. О.М. Балинської. – Львів: ЛьвДУВС, 2017. – 612 с.
2. Кант І. Критика практичного розуму / І. Кант; пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського; наук. ред. А. Єрмоленко. – Київ: Юніверс, 2004. – 240 с.
3. Кант І. Критика чистого розуму / І. Кант; пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. – Київ: Юніверс, 2000. – 504 с.

ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНСТРУКТ «ВІЧНОГО МИРУ» І. КАНТА ЯК ОРІЄНТИР ЗАПОБІГАННЯ СУЧАСНІЙ ВОЄННІЙ АГРЕСІЇ

Задорожний Сергій, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Глобалізація військової агресії і тероризму, після розпаду білатеральної структури світу, набуває свого катастрофічного значення: посилення локальних конфліктів, як наслідок встановлення нового світового воєнного порядку; модернізація військової техніки, чому сприяли технологічні та інноваційні прориви у галузі військової промисловості; велика кількість невикористаної застарілої зброї, яку було накопичено під час ядерної гонитви, що чекала свого часу на «утилізацію»; економічна прибутковість від торгівлі зброєю; перехід на професійні контрактні національно і транснаціонально організовані збройні сили тощо. Серед інших факторів, що чинять загрозу глобальній безпеці міжнаціональні та міжконфесійні конфлікти, акти терору та їх схвалення серед представників окремих культур сприяють утвердженню в свідомості окремих етносів так званої «позитивної агресії», призводить до мілітаризації суспільств (Ізраїль, Чечня, Північна Корея та ін.). Позитивна агресія, яка визначає суспільний і політичний порядок протягом тривалого часу, має незворотні наслідки у процесі соціалізації молодого покоління, яка відбувається у рамочних умовах протистояння: ми – вони. Як слушно зауважує П. Штомпка: «відносини типу «вони» стосуються інших, яких не має в наших безпосередніх переживаннях, які діють у цей самий час, але окремо від нас, є сучасними, але не співприсутніми. Тут відносини є уявними, партнер сприймається не у своїх конкретних рисах, а радше як певний ідеальний тип особи певного різновиду,

виступаючи у конкретній ролі» [1, с. 41]. Особливо коли на державному рівні надається обґрунтування стратегій і тактик сприйняття Іншого, що посилюють його меншовартість по відношенню до представників обраної спільноти та сприйняття представників інших етносів та культур у негативних констеляціях. Заперечення будь-якої довіри до Іншого, який сприймається виключно як Чужий, неминуче призводить до конструювання образу ворога у світі повсякденного життя етносу. Пасивна форма агресії, саме тут я пропоную звернути увагу до реалій російсько-українських відносин до 2014 року, проявляється у латентній суті гібридної війни. Метою такої війни є економічна, політична та національно-культурна дестабілізація, яке проявляється у різних формах контролю, який здійснює одна держава по відношенню до іншої. Маріонеткова держава, якою була Україна до 2014 року, цілком влаштувала політичне керівництво РФ. До того самого переломного моменту у лютому-березні 2014 р., коли розпочалася боротьба українського народу за власну державність. Росія перейшла до активної фази агресії – військового вторгнення, встановлення політичного контролю та окупації частини українських територій. На тимчасово підконтрольній території, та особливо на території самої РФ, антиукраїнська пропаганда досягла свого вкрай радикального прояву. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України, анонсоване з боку РФ як превентивна війна під гаслом демілітаризації та денационалізації, з перших хвилин не відповідало стратегіям ведення таких війн. Тож й до сьогодні представляє собою комбіновану форму військової агресії, яка характерна для загарбницьких та несправедливих війн, з цілеспрямованими терористичними акціями направлені на зниження української нації, що за масштабністю та жорстокістю є геноцидом.

Отже, запропонована І. Кантом програма досягнення всезагального миру у праці «До вічного миру» (1795 р.), серед основних постулатів якої прописано, що жодна країна не повинна втручатися в справи іншої, тим паче в агресивній формі, в реаліях російсько-української війни далека від реально можливої. Бо вона розрахована на людину освічену й культурну, яка цінить власну свободу й поважає свободу інших, а спільнота РФ здатна почути лише звуки зброї та сили.

МЕНТАЛЬНІ СМИСЛИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

Зінов'єва Катерина, аспірантка кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Зречення культурної ідентичності – це втрата свободи і ментального вдосконалення самотності. Актуальним завданням філософії є відтворення ментальних смислів і ціннісних орієнтацій сучасної української прози. Сьогодні сучасна картина світу позиціонує і розповсюджує думку про адаптацію людини до зовнішнього світу, але з іншої точки зору має бути антропологічне пристосування як психологічного середовища, так і ментального до особистісного розвитку. Формування ментального етносу є духовною субстанцією буття людини. Ментальні смисли надають характерні риси для створення індивідуальної і колективної свідомості у формуванні ідентичності особистості, які можна прослідкувати через призму філософської національної творчості. Ціннісні орієнтири та ментальна складова культурного процесу задають модель розвитку української прози. Культурософська картина олюднення буття закладає фундамент для освоєння самотніх загальнокультурних цінностей. Далі цей процес є підґрунтям для національної самосвідомості, яка реалізує ціннісні орієнтації сучасної української прози.

Сконцентровуючи погляд на сучасну українську прозу слід звернути увагу на роботу Мовчан Р., яка виокремлює ментальні ознаки, ціннісні особливості раннього українського модернізму, де і прослідковується інтерпретація ментальних смислів і подальшого впливу на самоідентифікацію свідомості. «Серед таких ознак вона називає “культ індивідуальних стилів”». Саме під кутом зору цього культу в дослідженні розглядаються модерні художні практики Валер'яна Підмогильного, Григорія Косинки, Миколи Хвильового, Юрія Яновського, Івана Дніпровського, Василя Барки та ін.» [2, с. 78]. Аксіологічне значення творчості вище зазначених митців не лише для тієї доби, але й для нашої є незаперечним. Творчо інтерпретуючи смислові та ідейні надбання модерної культури Р. Мовчан підсилює власні філософські рефлексії, транслуючи екзистенційні, психоаналітичні, аксіологічні та культурно-антропологічні смисли модерної культури у сучасні соціокультурні контексти, тим самим розширює горизонти праць Ф. Шіллера, С. К'єркегора, А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, З. Фрейда, Е. Гуссерля, А. Бергсона, О. Шпенглера [2, с. 90].

Для формування ментальних смислів і ціннісних орієнтацій у модерному проекті, де головну роль відігравала людина передували ґрунтовні

основні соціально-утопічні кризи романтиків і класиків, які в свою чергу інтерпретували людину як невід’ємну частину цілісного існування, у якому закладаються основи для розуміння безмежної і різноманітної природи, витончені форми духовності, які виражаються в інтелектуальній рефлексії уявного і фантазією втілення життєвого досвіду. Тобто центральна постать у літературних творах доби модерну – людина здобуває свою індивідуальність автономного існування через духовну екзистенцію захищаючи власне «я». Європейська дійсність вийшла на рівень глибоко дисгармонійної, навіть трагічної, яку Новалис характеризував як час культурного здичавіння [4, с. 18].

Міфотворча функція модерної культури, яка виражається у сучасному розумінні формування духовно цільної особистості була сформована І. Кантом «про втрачений і повернутий рай». Дана формула, яка виражалася у тому, що людина полишає рай, де вона перебувала у згуртованості із природою, але таким чином тепер людина стає вільним духовним індивідом, який духовно має створити новий рай. Але пізнавши сором, людина діалектично пізнає поняття краси і піднесеності, які проєктуються у формування культури [2, с. 78]. Визначні гуманісти – письменники: А. Франс, Р. Роллан, Б. Шоу акцентують увагу на цінності людського, але головною рисою всієї епохи модерну є внутрішній розкол свідомості, який дедалі поглиблюється [2, с. 421].

З огляду на відомого літературного критика модерністського спрямування М. Євшана можна говорити про фундамент для формування, відокремлення і поштовху до рефлексії національних впливів польських романтиків, які змальовували Україну, як складову польської держави, але ментальні смисли і ціннісні орієнтації української прози переважали у довговічній боротьбі виокремлення. Адже поети лише фікційно могли помислити в дійсності Україну. Розтлумачив дане питання І. Франко: «поети “української школи” малювали фікційну, ідилічну Україну, нерідко виключаючи з поезії усе, що нагадувало «власну, самовільну, самостійну, протестуючу Україну» [3, с. 186].

Екзистенційна спрямованість та національна визначеність кодували основні пріоритетні напрямки розвитку свідомості українського буття. «Українська школа» у польському розумінні українськості призводила до критики і дискурсу українських белетристів і поетів щодо української культурної думки. Гостро відчувалася постановки проблеми щодо національного питання і патріотизму на ґрунті «неадекватного уявлення про козацтво і задньої думки про них, які пронизують твори польських авторів», як зауважував М. Дашкович [3, с. 187]. Тобто вплив польської школи у контексті пробудження національної ідеї зіграв важливу роль у пробудженні

«українського патріотизму» для захисту своєї ідентичності і екзистенційного спрямування свого ідейного сенсу. Для зміни і розвитку ментальних смислів і ціннісних орієнтацій модерну дав поштовх своїми ідеями знавець європейської філософії П. Юркевич. Філософ, який творив у руслі етично-практичної традиції сковородинівців антиципував екзистенційні зміни, які визріли у європейській духовності і «здійснив переорієнтацію філософської думки на особистісні виміри людини» [4, с. 218]. Цей оптимальний органічний спосіб осмислення самотньо-національного контексту зробив домінантним європейський і світовий культурний процес.

Українська культура завжди усвідомлювала себе культурою європейською у зв'язку з тим, що вона мала християнські витоки, які були джерелом духовної Європи. Як наголошує Іван Лисий: «рівень цього усвідомлення і виразність європейських прикмет зростали в моменти національно-культурних піднесенень» [1, с. 219], тобто завжди був присутній діалог європейського і українського літературного екзистенціалізму. Ідеї індивідуалізму, як підґрунтя ментальної культури збережені донині «у капсульному стані в культурній пам'яті» [1, с. 219]. М. Хвильовий, який констатував приналежність української людини до фаустівського типу, який був приглумлений рабським станом, але був наділений естетичною свідомістю поняття свобода і гідність, тобто відбулося формування національної пам'яті через інтерпретацію ментальних смислів.

Таким чином, ментальні смисли і ціннісні орієнтації сучасної української прози знаходять відголоски у реалізації культурно-просвітницького проекту формування національного буття через свідомість народу.

Список використаних джерел:

1. Лисий І. Філософська і мистецька культура. Київ: КМА, 2004. 356 с.
2. Мовчан Р. Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі. Київ: Стило, 2008. 544 с.
3. Павличко С.Д. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ, 1999. 456 с.
4. Шалагінов Б. Класици і романтики. Київ: КМА. 2013. 440 с.

ІДЕЇ ПРОСВІТНИЦТВА У ТВОРЧОСТІ І. КАНТА І ЛІТЕРАТУРНИЙ МЕЙНСТРИМ ХХІ СТОЛІТТЯ *Зубрицький Володимир, аспірант кафедри філософії*

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Ідеї Просвітництва, які знайшли своє вираження у філософії Іммануїла Канта, продовжують визначати літературний мейнстрім ХХІ ст.,

тим самим створюють безперервний діалог між епохами. Кант, який закликав до використання розуму як основного інструменту пізнання та морального вибору, поклав початок традиції критичного мислення, що є фундаментальним для сучасної літератури. Його концепція «судження смаку» відкриває шлях для розуміння естетичних оцінок, які залишаються актуальними для аналізу літературних творів [1]. Кантова ідея автономії особистості резонує з сучасними літературними героями, які прагнуть самовизначення та самореалізації.

Просвітницький підхід філософа до освіти та навчання, який Кант вважав необхідним для розвитку особистості, знаходить своє відображення у сучасних літературних творах, де освіта виступає ключем до свободи. Кантова віра в універсальність моральних законів і правди знаходить відгук у сучасних авторів, які досліджують глобальні проблеми справедливості та етики. Його розуміння природи людини як здатної до добра та зла відображається у багатогранності сучасних літературних персонажів.

Також варто згадати про Кантову концепцію космополітизму, яка закликає до світового громадянства, відгукується у сучасних творах, що висвітлюють теми міграції та ідентичності. Ідея вічного миру, яку Кант розглядав як ідеал, продовжує надихати письменників на створення утопічних та дистопічних світів.

Розуміння філософа про прекрасне та сублімне зберігає свою значущість у сучасному літературному аналізі, де ці категорії використовуються для інтерпретації текстів, а його погляди на релігію та її роль у житті людини продовжують викликати дискусії серед сучасних авторів. Критика чистого розуму надихає літераторів на філософські роздуми у своїх творах [3]. Ідеї Просвітництва, які Кант розвивав, зокрема свобода думки та вираження, залишаються в центрі літературних дебатів сьогодні. Його підхід до моральної філософії, який акцентує на необхідності діяти згідно з моральним законом, відображається у сучасних творах, що досліджують моральні дилеми.

Особливу увагу приділено ідеї просвітленої автономії, яка вимагає від людини використання власного розуму без керівництва іншого, вона є актуальною для сучасних літературних героїв, які прагнуть незалежності. Його внесок у розвиток наукового методу та критичного аналізу знаходить відображення у структурі та методології сучасних літературних творів. Філософія історії, яка вбачає прогрес у розвитку людського суспільства, резонує з сучасними літературними течіями, що досліджують історичні трансформації.

Кант багато своїх робіт присвятив аналізу моральної свідомості та совісті, і це зберігає свою актуальність у літературних творах, що висвітлюють внутрішні конфлікти персонажів. Кантова теорія пізнання, яка розрізняє

феноменальний та ноуменальний світи, надихає авторів на створення складних світів у своїх творах. Його поняття «дінг ан зіх» (річ у собі) використовується для розгортання теми об'єктивної реальності у літературі.

Кантова етика, яка вимагає від людини діяти так, щоб максима її волі могла стати універсальним законом, відгукується у сучасних творах, що піднімають питання особистої відповідальності, а його роздуми про свободу волі та детермінізм знаходять відгук у літературних творах, які досліджують природу вибору. Критика практичного розуму допомагає розуміти моральні вибори, які роблять персонажі [2].

Продовжуючи аналіз впливу ідей Просвітництва та філософії І. Канта на літературний мейнстрім ХХІ ст., можна згадати про критику судження, яка спонукає до глибокого осмислення естетичних категорій у літературі. Його поняття естетичної автономії, де мистецтво існує заради самого себе, відгукується у сучасних літературних течіях, що підкреслюють важливість творчої свободи, а філософія моралі, яка відокремлює моральні дії від їхніх наслідків, надихає на створення персонажів, що діють згідно з внутрішніми переконаннями, а не зовнішніми стимулами.

Також Кант розрізняв «дозволене» та «обов'язкове», і це відображається у літературних творах, де персонажі стикаються з моральними виборами. Ідея просвітленої думки вимагає від людини відкинути упередження та міфи та знаходить відгук у сучасних творах, що викликають до критичного мислення.

Підхід І. Канта до природи та ролі релігії у суспільстві продовжує бути предметом літературних досліджень. Кантова концепція морального закону, як внутрішнього імперативу, відображається у сучасних літературних творах, що досліджують внутрішню моральну боротьбу. Його розуміння свободи як здатності до самовизначення резонує з сучасними літературними темами про пошук ідентичності. Філософія права, яка підкреслює важливість правових норм для забезпечення свободи, відгукується у сучасних творах, що досліджують соціальну справедливість. Його аналіз метафізики моралі надихає на створення творів, що висвітлюють фундаментальні етичні питання [5].

Кантова концепція суб'єктивності та об'єктивності досі актуальна для розуміння літературного нарративу. Погляди філософа на метафізичні питання продовжують впливати на сучасні філософські романи, його теорія справедливості, яка вимагає рівності та взаємоповаги, відображається у сучасних літературних творах, що досліджують тему прав людини [4]. Його роздуми про відносини між індивідом та суспільством знаходять відгук у літературі, що висвітлює соціальні конфлікти.

Критика релігії та її впливу на моральність надихає на створення творів, що досліджують роль релігії у сучасному світі. Поняття «вічного миру» як ідеалу, до якого слід прагнути, відгукується у сучасних утопічних та антиутопічних творах, а філософія освіти підкреслює важливість критичного мислення та залишається актуальною для сучасних освітніх романів.

Таким чином, ідеї І. Канта продовжують бути актуальними та впливовими. Кантова філософія, з її акцентом на критичному мисленні, моральній автономії, та ідеалі просвітлення, знайшла своє відображення у сучасній літературі, яка прагне розкрити та осмислити складні моральні та соціальні питання сьогодення. Літературні твори ХХІ ст., що надихаються ідеями Просвітництва, часто зосереджуються на пошуку істини, розумінні природи людини, та ролі особистості у суспільстві, відображаючи безперервний пошук знання та морального вдосконалення. Таким чином, спадщина Канта та Просвітництва продовжує жити у сучасній літературі, надаючи їй глибини та багатомірності.

Список використаних джерел:

1. Кант І. Критика здатності судження. К., 2018. 430 с.
2. Кант І. Критика практичного розуму. К., 2012. 413 с.
3. Кант І. Критика чистого розуму. К., 2019. 569 с.
4. Кант І. Метафізика моралі. К., 2017. 469 с.
5. Кант І. Основоположення метафізики моралі. К., 2013. 578 с.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРИПУЩЕНЬ ЖИТТЯ ПІСЛЯ СМЕРТІ: ЕТИКО-СОТЕРІОЛОГІЯ І. КАНТА

Калугін Ілля, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Людина єдина жива істота, яка усвідомлює свою смертність, – це визначає філософський контекст дослідження феномена смерті. Смертність продукує не лише бажання подолання смерті, життя після смерті, а й відкриває перспективу існування, надає зміст таким константам людського існування як цінність, смисл, зміст, справжність тощо. Здійснюючи спробу філософського осмислення морально-етичного аспекту припущень життя після смерті, ми розвиваємо тезу, висловлену свого часу Ж. Батаєм у праці «Теорія релігії»: усвідомлення смерті є джерелом походження людської самосвідомості. Відтак смерть набуває значення як індивідуального та соціального співбуття. Ці ідеї

суголосні висновкам С. Керкегора про діалектику смерті, як індивідуального релігійного співбуття, яке має безкінечну перспективу для особистого існування.

Разом з тим, історія філософської та релігійної традиції насичена інтенціями розуміння смерті як події індивідуального існування, що є актом перетворення людини, досягнення нею досконалої природи, або загибелі духовного ества. Наявність такої опозиційності у теоретичних рефлексіях – представлення смерті як якісного переходу до трансцендентного буття, як шляху до досконалості, та уявлень про смерть як виняткового джерела пізнання життя через межову протилежність – смерть.

Філософи-екзистенціалісти, зокрема М. Гайдеггер, розглядає людське існування як існування спрямована до смерті, «буття до смерті». Сенси, які відкриваються у цій евристичній метафорі, акцентують позитивний аспект смерті, позаяк лише первинне знання про смерть надає існуванню людини «справжності», утримую людину у страху перед смертю як особистої можливості, яка знаходить вияв, не в останню чергу, у припущеннях життя після смерті, які володіють значним гуманістичним, антропологічним та культурним потенціалом. Для осмислення останнього важливого методологічного значення набуває імплікація етико-сотеріологічних інтенцій І. Канта. Філософський спадок І. Канта уможлиблює формування орієнтирів для осмислення морально-етичного аспекту припущень життя після смерті. Етикотеологія І. Канта відштовхується заклику розвивати імунітет проти бездумності на шляху віри, залучення в площину дискурсу віри понять моралі, відповідальності, совісті тощо» [2, с. 56]. «Щоправда, ніхто, звісно, не зможе хвастати, нібито він знає, що є Бог та прийдешне життя; бо якби він це знав, то був би якраз тим чоловіком, котрого я давно шукав. Усяке знання (якщо воно стосується предмета самого лише розуму) можна повідомити [іншим], і я, отже, міг би сподіватися побачити своє знання розширеним такою подиву гідною мірою завдяки повчанням тієї людини. Ні, це переконання є не логічна, а моральна достеменність,... Це означає: віра в Бога та в інший світ так переплетена з моїми моральними налаштуваннями, що як я мало наражаюся на небезпеку позбутися цих переконань, так само мало я тривожуся, що ця віра може бути віднята в мене» [1, с. 468–469] Як зазначає мислитель: «я неминуче буду вірити в буття Бога та прийдешнього життя, і я певен, що цю віру ніщо не може похитнути, бо тим були б повалені самі мої моральні засади, яких я не можу зректися, не ставши у своїх власних очах гідним презирства» [1, с. 468].

І. Кант наголошує, що життя після смерті стане можливим тоді, коли принцип належності до божественної етичної спільності стане всезагальним,

але «повне втілення його все ще безмірно віддалене від нас» [2, с. 56–57]. Іншими словами, говорячи про обітницю життя після смерті, які ухристиянстві іменуються царство Боже, – це лише утопічна мета життя кожного, хто має намір увійти в Царство Боже в нескінченності. Моральне вдосконалення, усвідомлення власної відповідальності за життя (адже людина – мета, а кожен вчинок – зразок всезагального закону) – це наш обов'язок як людей гуманних, моральних і релігійних, що за спільного схвалення та прийняття як рекомендації до дій, дає надію на витворення позитивної моделі майбутнього, але все ж має вектор спрямування до вічності, а отже – футурології як есхатології. Концепція І. Канта – яскравий взірєць синергії християнської есхатології зі світськими футурологічними візіями на ґрунті філософських рефлексій. Маркуючим й об'єднавчим чинником такої взаємодії концептів є аксіологічна спрямованість на феномен блага як в одних, так і в інших ідеях щодо витлумачення майбутнього [2, с. 248].

Відтак, в уявленнях І.Канта можна віднайти методологічні орієнтири для визначення для ціннісного реформування і способу життя окремої особистості. Навіть в умовах розвитку постсекулярних смислів у сучасній культурі та формуванні постсекулярної свідомості сучасної людини, для якої уявлення про смерть і життя після смерті визначаються моральним, і лише потім культовим та віросповідним.

Список використаних джерел:

1. Кант І. Критика чистого розуму / Пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. – К.: Юніверс, 2000. – 504 с.
2. Постсекулярність: філософські та богословські інтенції сучасної релігійності: монографія / Ірина Горохолінська. – Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. – 424 с.

МОРАЛЬНЕ САМОПІЗНАННЯ ЯК ОBOB'ЯЗОК ТА ЗАВДАННЯ ЮРИСТА

Коваленко Микола, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Феномен самопізнання у філософській науці розроблявся багатьма відомими дослідниками. Історія аналізу цього явища сягає тисячолітнього досвіду осмислення моральних цінностей людини.

Перші спроби духовного самовдосконалення спостерігаються у концепціях філософських систем Стародавньої Індії та шкіл Стародавнього Китаю.

Якщо ж аналізувати історію питання у контексті західного типу філософування, то витоки знайдемо в Античній філософії, де відомий девіз «пізнай самого себе», автором якого багато дослідників вважають Сократа, хоча і немає тому прямих доказів, закликає нас до занурення у власний внутрішній світ. Саме Сократ, який у центр філософського осмислення поставив людину, звертається до самопізнання, метою якого є застосування знання для досягнення моральності своєї поведінки. Трошки інше розуміння самопізнання можна спостерігати у Платона та його сучасників. Вони тяжіють до розуміння самопізнання як можливості знайти себе через пошук у собі істинного «Я».

Аналіз витоків питання про самопізнання у вітчизняній філософії приведе нас до спадщини Григорія Савича Сковороди, якого часто називають «українським Сократом» через схожість певних думок, зокрема і у частині аналізованої проблеми, тому що саме самопізнання він вважав головним сенсом людського існування.

Значущість вчення Г.С. Сковороди важко перебільшити. Так, за словами відомої української вченої Марії Дмитрівни Култаєвої, «можна сказати, що Сковорода розпочав інтелектуальну підготовку до культурної євроінтеграції України ще задовго до нею омріяної державності» [1, с. 9], але заявлена проблематика конференції передбачає інші фокуси, тому доцільним буде занурення у аналіз питання морального самопізнання у вченні І. Канта, який розглядає самопізнання як найважливіший обов'язок та завдання кожної особистості.

Варто зауважити, що таку ж точку зору виказували М. Монтень, Дж. Локк, Г. Гегель, але саме І. Кант розглядає моральне самопізнання початком людської мудрості.

Для юриста особливо важливим завданням є подолати шлях до розуміння поняття обов'язків та їх класифікації, які І. Кант поділяє на правові та моральні. Якщо перший вид базується на об'єктивному ставленні закону до обов'язку, то другий – на суб'єктивному ставленні зобов'язуючого до зобов'язаного. На думку сучасної української дослідниці Т. Попович, «мислитель виділяє можливість поділу обов'язків людини щодо неї самої також за об'єктивним і суб'єктивним критеріями» [2, с. 27]. За цими критеріями обов'язки поділяються на негативні, які тяжіють лише до морального самозбереження, та позитивні, які прагнуть до самовдосконалення.

Моральне самопізнання у цілому, безперечно, є одним із головних обов'язків та завдань юриста. Вчення І. Канта у цій частині становить неабияку теоретичну базу, яка має бути втілена у сучасні юридичні практики, що допоможе забезпечити гармонійну взаємодію між усіма їх учасниками.

Підсумовуючи, варто зазначити, що вся етика Канта, яка ґрунтувалася на принципах орієнтації на належне, з одного боку, та раціоналізм, з іншого, а також на принципах «онтологічної двоїстості людини, апріоризму, антинатуралізму й автономності (незалежність моральних постулатів від позаморальних підстав і доведень)» [3, с. 44] має неабияке значення задля побудови успішної стратегії професійної діяльності юриста, оскільки останній має бути не тільки креативним, сміливим, гнучким, надійним та відповідальним, але ще й консервативним. Остання характеристика означає знання фундаментальних філософсько-правових вчень та спроможність застосовувати їх на практиці.

Список використаних джерел:

1. Култаєва М. Виховання і самопізнання: до актуальності філософськоосвітніх ідей Григорія Сковороди і Йоганна Готліба Фіхте // Філософія освіти. 2022. Вип. 28. (2). С. 8–36.
2. Попович Т.П. Класифікація обов'язків згідно вчення І. Канта // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. Вип. 66. С. 27–31. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/11/6.pdf>
3. Павлишин Л.Г. Проблема моралі у філософських поглядах І. Канта та Г. Гегеля // Наук. вісник Міжнародного гуманітарного університету. Одеса. 2019. Вип.17. Серія: Історія. Філософія. Політологія. С. 42–44. URL: <http://vestnik-humanities.mgu.od.ua/archive/2019/17/11.pdf>
4. Кант І. Критика чистого розуму; пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 504 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kant_Immanuel/Krytyka_chystoho_rozumu.pdf

ВІЙНА І МИР У ФІЛОСОФСЬКІЙ РЕФЛЕКСІЇ І. КАНТА

Константінов Юрій, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У ХІХ столітті світове співтовариство згуртувалося навкруги вирішення проблеми миру. Серед основних завдань – створення глобальної системи безпеки та пошук шляхів мирного співіснування людства, запобігання будь-яким воєнним конфліктам, які можуть призвести до розв'язання третьої світової війни. Проте, російська агресія і розпочата рф війна проти України відразу набула глобального характеру, поставила під загрозу світовий порядок мирного життя, зводячи нанівець всі досягнення колективної безпеки. Війна проникла у всі сфери життєдіяльності суспільства і людини. Все це призвело до актуалізації досліджень війни та миру, зокрема постають питання, на які дослідники шукають відповіді, чи можливо віднайти загальну

формулу, що в подальшому дасть людству «вічний мир». І де її шукати, чи то у сивій давнині, чи то у сьгоднішніх реаліях.

Також варто зазначити, що тематика війни та миру служить покровом для розуміння квінтесенції життя і смерті. Чи не тому саме вона привертала увагу багатьох філософів усіх часів? Античні погляди на військовий конфлікт закарбували в безсмертні скрижалі – Геракліт, Платон, Демокрит, Аристотель. В епоху Середньовіччя – А. Августин та Ф. Аквінський. В епоху Відродження – Т. Мор, Е. Роттердамський. У Новий час та епоху Просвіти – Ф. Бекон, Т. Гобс, Ж.-Ж. Руссо, А. Сміт. У першій половині ХІХ століття ця проблематика відгукнулася у працях класиків німецької філософії таких як І. Кант, Й. Фіхте, Г. Гегель, Л. Фейєрбах.

Родоначальник німецької класичної філософії І. Кант, майже три століття тому запропонував свій варіант вирішення споконвічної проблеми людства у трактаті «До вічного миру». Ця праця стосується проблем буття держав-сусідів. В ній розглядаються варіанти мирного співіснування. Таким чином автор створив своєрідний прототип, який умовно можна назвати «Біблією Миру». На наше бачення для її реалізації людству не вистачило всього трьох аспектів. Це – непохитної віри, міцної духовності та розвиненої свідомості.

Розглядаючи можливості мирного співіснування держав, І. Кант акцентував увагу на тому, що жодна з них не повинна насильно втручатися в політичний устрій і правління інших [1]. У ХХІ столітті відбулось переосмислення кантівського вчення. На прикладі військового вторгнення російської федерації до Грузії, Придністров'я та України, результатом якого було здійснено поділ територій та створення фейкових республік, можна зробити висновок, що сутність слова «не повинні», в сучасному тлумаченні деяких держав замінюється на «вседозволеність». Військова «могутність» стає синонімом слова «безкарність». А міжнародні закони в частині стримування країни-агресора не діють.

Філософ підводить нас до висновку, що проблема відсутності довіри до способу мислення ворога, робить неможливим укладення миру [1]. Що продовжує бути актуальним й по цей час. Відображення спроб приєднання окупованих територій у свій склад, в даному контексті російською федерацією, можна бачити у кантівській праці, де автор порівнює це зі спробою прищепити, як гілку, державу до іншої держави. Що має, подібно до стовбура, власне коріння, й означає знищення її як моральної особи і перетворення на річ [1].

У першій остаточній статті про вічний мир І. Кант пише, що «Цивільний устрій кожної держави має бути республіканським» [1, с. 8].

Тобто встановлений згідно принципів свободи членів суспільства, по закону рівності усіх громадян держави. В той же час на прикладі сучасної республіки білорусь можна констатувати, що республіканський устрій не завжди являється гарантією забезпечення і реалізації принципів свободи та рівності громадянського суспільства. А, навпаки може мати гостро виражені риси притаманні саме авторитарній державі.

Підсумовуючи вище зазначене, можемо зазначити, що пошук формули, яка б призвела до «Вічного миру», так само не дав результатів, як і пошук еліксиру безсмертя. Проте, варто дослухатися до заповіту І. Канта, почути окреслені ним умови за яких можливий вічний мир, і тоді у людства може з'явитися шанс припинити саморуйнування через війни та збройні конфлікти.

Список використаних джерел:

1. Kant, Immanuel, Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf; 1724–1804: Free Download, Borrow, and Streaming: Internet Archive <https://archive.org/details/zumewigenfrieden00kant/page/20/mode/2up>

РОЗШИРЕННЯ ЖИТТЄВОГО ДОСВІДУ ДИТИНИ ЯК СКЛАДОВА ПРАКТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗА І. КАНТОМ

Лугова Марія, аспірантка кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Категорія «досвід» є однією з центральних концепцій у філософії, яка має багатогранне значення, відображаючись в роботах науковців різних епох. Зокрема, І. Кант у своїй «Критиці чистого розуму» поєднав раціоналістичні та емпіричні підходи до знання через концепцію трансцендентального досвіду. За Кантом, досвід є результатом взаємодії між даними відчуттів та апіорними формами розуму (категоріями). Він розділяє: емпіричний досвід (знання, здобуте через відчуття) та трансцендентальний досвід (структури розуму, що формують досвід та роблять можливим пізнання) [2].

Однак, філософ підкреслює, що емпіричні дані самі по собі є хаотичними і потребують упорядкування за допомогою апіорних форм сприйняття (часу та простору) і категорій розуму.

Саме досвід, як ключ до мистецтва виховання, Кант описує в роботі «Про педагогіку». Виховання обумовлює спосіб мислення, у відповідності з яким дитина демонструє свою поведінку, на основі моральних принципів, а не емоційний імпульсів [3].

Виховання повинно бути моральним та реалізовуватись в ранньому дитинстві, спрямовуючи дитину на пошук відповідей на питання про те, що добре і що погано [4, с. 84]. Кант стверджує, що найкращим допоміжним засобом для розуміння є власна творчість, адже найпродуктивніше знання те, що людина осягає самостійно [4, с. 80]. Виходячи з цього, виховання ставить за мету не тільки прагнення до того, щоб вихованець чинив добре, а власне усвідомлення добра як моральної цінності та відчуття потреби в добродійній дії [4, с. 77].

Педагогічне керівництво означає консультування з приводу того, як застосовувати на практиці набуті дитиною пізнання. Саме цей аспект вказує на різницю інформаційної функції, яку реалізовує вчитель та виховної функції, в межах якої педагог здійснює педагогічне наставництво. Перша роль навчає лише для школи, друга виховує для життя [4, с. 23].

Тож, філософ акцентує на необхідності виховання дітей через практичну діяльність, яка сприяє розвитку їхнього морального розуму. Згідно з Кантом, моральне виховання повинно базуватися на принципах автономії та самостійного прийняття рішень. Це передбачає, що діти мають вчитися на власних помилках і успіхах, що розвиває їхню здатність до морального судження і відповідальності за свої вчинки, навіть коли в результаті власного рішення дитина страждає.

В «практичне» виховання входить: формування умінь, розширення життєвого досвіду, формування життєвої, побутової мудрості, власне моральне виховання. Щодо практичних умінь, то І. Кант вбачає необхідним ґрунтовний підходу до цього питання: особа повинна не тільки здаватись обізнано, а й справді вміти застосовувати знання на ділі [4, с. 95].

Філософ підкреслював важливість навчання дітей аналізувати інформацію, формувати власні висновки, що створює умови не лише для засвоєння знань, але й для розуміння їх значення і застосування у реальному житті. Автор зазначав, що навчальна програма повинна включати в себе приклади з повсякденного життя, повсякденні випадки, які спонукали б до пошуків відповіді на питання, як правильно треба вчинити в таких обставинах [4, с. 103].

Ці тези зустрічаються і в інших працях філософа, зокрема «Критика практичного розуму» розкриває зміст морального «катехізису», на прикладі використання біографій осіб, чий моральні принципи могли б стати прикладом для молодих людей, матеріалом для аналізу моральних вчинків за різних обставин, як такі що гідні схвалення або осуду, що створило б фундамент для проявлення чеснот в майбутньому дорослому житті [1, с. 168–169].

Таким чином, розширення життєвого досвіду через різноманітні практичні заняття сприяє розвитку критичного мислення і здатності приймати обґрунтовані рішення. Успіх виховання ґрунтується на тому, щоб в процесі передачі знань виходити з правильних основ, тобто з моральних принципів і підводити дітей до свідомого розуміння їх, роблячи моральну поведінку для дітей бажаною. [4, с. 108].

Отже, розширення життєвого досвіду дитини за І. Кантом стає можливим завдяки формуванню у дітей здатності до самостійного мислення та морального судження, що є ключовим для їхнього розвитку як відповідальних і автономних осіб в контексті підготовки до дорослого життя, що є складовою практичного виховання. Виховання повинно сприяти розвитку розумових та моральних здібностей дитини, допомагаючи їй стати автономною та відповідальною особистістю, спираючись на освітній досвід, що включає розвиток критичного мислення, самодисципліни та моральної свідомості.

Список використаних джерел:

1. Кант І. Критика практичного розуму; пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського; Київ: Юніверс, 2004. 240 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kant_Immanuel/Krytyka_praktychnoho_rozumu/ (дата посилання: 15.06.2024)
2. Кант І. Критика чистого розуму; пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 504 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kant_Immanuel/Krytyka_chystoho_rozumu.pdf (дата посилання: 15.06.2024)
3. Лугова М.С. Філософія дитиноцентризму: від І. Канта до В. Кременя. Дослідження з історії і філософії науки і техніки, том 32, № 1, 2023. с. 99–107. DOI: <https://doi.org/10.15421/272311> (дата звернення: 15.06.2024).
4. *Kant, I. Kant on education (Ueber pädagogik)*. Boston: *Heath edition*, 1900. 121 p. ULR: <https://archive.org/details/kantoneducation00kantgoog/page/n5/mode/1up?ref=ol&view=theater> (date of access: 15.06.2024)

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ І. КАНТА: ДО ПРОБЛЕМИ ОСВІТНІХ РЕФОРМ ЄС

Нестеренко Андрій, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Освітня реформа для більшості країн Європейського союзу є основним пріоритетом. Незважаючи на всю складність реформування освітнього сектору, в ЄС дотримуються політики, що успішність й розвиненість країни багато в чому залежить від рівня освіченості, суспільної та цифрової компетентності. У зв'язку з чим висувається основна мета освітніх реформ – це формування

відкритого громадянського суспільства, на кшталт контрфактичної «ідеальної комунікативної спільноти», теоретичні основи якого визначені К.-О. Апелем. Ідеальна комунікативна спільнота – це, безперечно, теоретичний конструкт, який складно досягаєм у реальному житті, але він слугує орієнтиром суспільних, політичних і освітніх змін.

Європейський освітній простір, починаючи з доби Просвітництва структурується ідеєю Університету. Виникненню й закріпленню цієї ідеї в європейському культурному просторі сучасні університети завдячують німецьким філософам, перш за все, І. Кант, Й. Фіхте, В. Гумбольдт. Зауважу, що І. Кант першим виокремив педагогіку в окрему галузь, розробив теоретичні підвалини та визначив практичний спосіб здійснення виховання і освіти. Згідно кантівського розуміння вчителя, то Кант висуває основну умову педагогічної праці – вихователь повинен бути вихований («Про педагогіку», 1803 р.). Отже, І. Кант не мислить педагогіку поза моральністю. Його філософські та педагогічно-антропологічні ідеї мали великий вплив на Вільгельма фон Гумбольдта, засновника Університету в Берліні (1809 р.). зауважу, що декількома роками раніше за його проєктом був заснований Університет у місті Харків (1804 р.). Якщо Берлінський університет до цього часу ретельно зберігає традиції гумбольдт-університету, виконуючи соціальну і культурну місію покладену на нього Гумбольдтом, то Харківський зазнав значних утисків згідно Статуту 1835 р. та під час встановлення поліцейсько-цензурної диктатури над діяльністю університетів, згідно якої викладання філософії було заборонено з 1850 по 1874 рр.

У добу глобалізації традиційний університет втрачає свою головну просвітницьку функцію та партнерство з державою. Як зазначає М. Квек: «в епоху глобалізації національна ідентичність вже не може бути головним цементувальним чинником суспільства. Отже, її виробництво, культивування та поширення – ідеали, що стояли за лаштунками проєкту модерного Університету, вже не можуть бути пріоритетним завданням» [1, с. 273]. Тож, продуктивні освітні реформи, у певному сенсі, не можуть обійтися без пошуків відповіді на питання поставлене І. Кантом – Що таке людина?

Можна зробити висновок, що в основі освітніх реформ ЄС лежить прагнення забезпечити достойний рівень життя громадян, як в економічному, соціальному, культурному, так й безпековому сенсі. Тож моральна мета освітньо-виховної діяльності, у дусі її розуміння І. Кантом, набуває особливої ваги.

Список використаних джерел:

1. Квек М. Національна держава, глобалізація та Університет як модерний заклад / Ідея Університету: Антологія / відп. ред. М. Зубрицька, Львів: Літопис, 2002. – С. 267 – 295.

ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ І. КАНТА
У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ТЕОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ СПРАВЕДЛИВОСТІ
Полоз Павло, аспірант кафедри філософії
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Етика І. Канта, що виходить з уявлення про автономію кінцевих вільних істот, через яку ці істоти приписують собі та іншим загальний закон поваги до гідності кожної особистості як вищої цінності морального світу, була настільки недвозначно зосереджена на людському світі [1, с. 75]. І. Кант суворо й постійно кваліфікував теологічно обґрунтовану етику як чистий випадок моральної «гетерономії», що його вчення довгий час сприймалося як щонайменше байдуже до будь-якої історичної релігії [1, с. 77]. Як не дивно також й те, що поява основної праці Канта з філософії релігії – «Релігії в межах тільки розуму» – не змінила цієї картини: цей трактат сприймався і сучасниками, і нащадками як виклад доктрини «релігії розуму» та критика зловживань й забобонів «богослужбової релігії». Відмінність від загальної тенденції просвітницької критики релігії полягала хіба що в тому, що ця «релігія розуму» розумілася як моральне вчення: у найпростішому варіанті – як моральне вчення самого І. Канта, тож кантівська філософія релігії в цьому випадку розумілася як прикладна мораль, точніше – як критика релігії з позицій моралі категоричного імперативу, де як сутність релігії розглядалася саме безумовна моральність, якій, згідно з цим уявленням, усі інші форми релігійності повинні були поступитися в ході історичного розвитку релігій і культів [2, с. 39].

В одному з приміток до другої частини «Релігії...» Кант зупиняється на обговоренні питання про те, чи може філософія уявити собі цю «божественну» за природою волю людини, тобто людину, вільну «від природженої схильності до зла», як людину «надприродного походження»? Ісус з Євангелій проголосив себе істинною людиною, але також й «посланцем такого походження, який у своїй початковій невинності не був причетний до договору, укладеного рештою людського роду через першого прабатька як його представника зі злим принципом, і «в якому тому князь цього світу не мав частки» [3, с. 512]. Оскільки цей «чоловік божественного настрою» не причетний до зла і пороку, природно виникає думка, що він народився зовсім особливим чином: не від людини, а від Бога. Ідею, що внутрішньо не причетна до зла людина народилася від діви-матері, Кант називає тут ідеєю розуму, що пристосовується до свого роду морального інстинкту, природу яку зрозуміти не так просто. Природний («чуттєвий») спосіб народження так сильно зближує людину

із загальною тваринною природою, що від цього споріднення починає страждати усвідомлення людської гідності; на думку Канта, сам природний спосіб народження «в певному сенсі суперечить гідності людини» й є чимось таким, чого людина має соромитися. Він здається нам чимось неморальним, проте через нього передається нащадкам моральний «порок» упалої людяності, «зародок зла». Безгрішна, непорочна людяність уявляється такою, що виникла в «надприродному розмноженні» [3, с. 677].

На нашу думку, філософія релігії І. Канта є важливою складовою його загальної філософської системи, зокрема етики та метафізики. У контексті сучасних теологічних концепцій справедливості вона відкриває ряд тем для обговорення, зокрема щодо ролі релігії у формуванні моральних принципів, природи Бога та значення морального закону. Щоб проаналізувати кантівську філософію релігії в світлі цих концепцій, розглянемо ключові елементи його мислення та їхню актуальність у сучасному богослов'ї [1, с. 81].

Іммануїл Кант запропонував концепцію «релігії в межах самого лише розуму», де релігія виступає не як джерело божественного одкровення, а як моральна система, що допомагає людині реалізовувати моральний закон, який і так закладений у її розум. Релігія, на думку Канта, стає інструментом зміцнення моральності, а не навпаки. У світлі сучасних теологічних концепцій справедливості кантівське розуміння релігії може бути застосоване до питань соціальної справедливості. Теологи часто говорять про справедливість як основу праведного життя, і релігійні традиції служать орієнтиром для цього. Згідно з Кантом, справедливість не має виходити з якихось трансцендентних джерел, а натомість з людського розуму, що може сприймати моральний закон як універсальний [3, с. 383]. Це відображається у богослов'ї, де концепція соціальної справедливості стає частиною природного права, яке можна розуміти через людський розум.

І. Кант стверджує, що моральний закон діє як незалежна сила, але релігія виконує функцію забезпечення надії на моральний розвиток людини та досягнення справедливості. Бог у Канта не є необхідним для визначення моральних норм, але постає як гарантія того, що ці норми будуть реалізовані у світовому порядку [3, с. 411].

Сучасні теологічні концепції справедливості, особливо в християнському контексті, часто пов'язують Бога з активною присутністю в світі, включаючи моральну та соціальну справедливість. Теологи, такі як Джон Роулз або Йоганн Баптист Метц, розробляють концепцію «політичної теології», яка впливає на світовий порядок та суспільну справедливість. Тут кантівське розуміння Бога як гаранта морального закону може бути підкріплене

думкою про те, що Бог активно сприяє створенню справедливого суспільства, навіть якщо цей вплив не є прямо очевидним [2, с. 42].

Кант вважав, що моральний закон має універсальний характер, і справедливість повинна будуватися на засадах цього закону. У «Критиці практичного розуму» Кант формулює категоричний імператив, який закликає людину діяти за таким принципом, який міг би стати універсальним законом. Ця ідея гармонійно перегукується із сучасними концепціями справедливості, які базуються на принципах рівності, автономії та поваги до прав кожної людини.

Сучасні теологічні підходи до справедливості, такі як «теологія визволення», наполягають на активній ролі релігії у подоланні соціальних нерівностей. Наприклад, Густаво Гутьєррес підкреслює, що релігійні спільноти повинні діяти на користь бідних і пригноблених, забезпечуючи їм доступ до соціальної та економічної справедливості. Тут кантівський моральний імператив про універсальність закону можна співвіднести із сучасними ідеями теології визволення: якщо кожна людина повинна діяти згідно з принципами, які можна було б прийняти як універсальні, то прагнення до справедливості та рівності є моральним обов'язком кожного [4, с. 6].

Важливою складовою кантівської етики є автономія морального суб'єкта, тобто здатність людини самостійно визначати свої моральні обов'язки без зовнішнього примусу. Це передбачає свободу волі як передумову для відповідальності за свої вчинки.

Сучасні теологічні концепції справедливості також визнають значущість свободи, але часто підкреслюють її взаємозв'язок із відповідальністю перед суспільством та Богом. Теологи, такі як Пол Тілліх, говорять про «смиренну» свободу, яка визнає межі автономії в контексті людської залежності від Бога та взаємозалежності з іншими [4, с. 7]. Це перегукується з кантівською ідеєю автономії, але з додаванням елемента божественної справедливості та милосердя, що підкреслюється в сучасному богослов'ї. Кант підкреслював важливість того, щоб релігія не суперечила громадянському порядку та державним законам, і тому релігійні обов'язки не можуть порушувати вимоги громадянської справедливості. Це є основою для сучасних богословських обговорень про роль релігії в суспільному житті.

Сучасні теологічні концепції справедливості часто підтримують ідею активної участі релігійних інституцій у суспільних процесах, зокрема, в розбудові правової та соціальної справедливості. І тут кантівська ідея пріоритету морального закону і справедливості може бути застосована

до міжрелігійного діалогу, де релігійні спільноти беруть участь у пошуку справедливого суспільного устрою.

Отже, філософія релігії Іммануїла Канта, зосереджена на моралі, автономії та розумному сприйнятті релігії, має значну цінність у сучасних богословських обговореннях справедливості. Його акцент на моральному законі та універсальності принципів резонує з сучасними концепціями соціальної справедливості, що прагнуть до рівності, прав людини та співпраці релігій у подоланні соціальних нерівностей. Роздумам такого роду суттєво заважають два обставини: по-перше, Кант прямо відмовляється включати в склад моральної релігії розуму положення про воскресіння та вознесіння Христа, тоді як в історичному християнстві це положення є основоположним; по-друге, в кантівському вченні про подолання зла і гріха настрою, тобто в аналогії кантівської доктрини з християнською концепцією виправдання, Ісус як Христос, на перший погляд, взагалі не відіграє жодної ролі. Саме тому дослідження цих двох аспектів кантівської філософії об'єктивної релігії здається нам надзвичайно важливим для внутрішньо цілісного бачення як самого вчення Канта про релігію, так і його співвідношення з християнською традицією.

Список використаних джерел:

1. Єрмоленко А. Філософія розуму Іммануїла Канта і виклики сучасного суспільства: до 300-річчя з дня народження мислителя: За матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 3 квітня 2024 року. *Visnik Nacional noi akademii nauk Ukraini*. 2024. № 6. С. 75–88.
2. Терлецький В. Дослідження німецької класичної філософії в Інституті філософії. *Filosofska Dumka*. 2021. №4. С. 38–54.
3. Kant I. *Three Critiques, 3-volume Set: Vol. 1: Critique of Pure Reason; Vol. 2: Critique of Practical Reason; Vol. 3: Critique of Judgment (Hackett Classics)*. Hackett Publishing Company, Inc.; UK ed. edition. 2002. 2128 p.
4. Терлецький В. До 300-річчя Імануеля Канта. *Sententiae*. 2024. № 43.1. С. 6–7.

МОРАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ІММАНУЇЛА КАНТА В КОНТЕКСТІ ЗАГРОЗ МАНІПУЛЯТИВНИХ ПРАКТИК ПРОПАГАНДИ

Пономаренко Оксана, аспірантка кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У цьому році виповнюється 300 років з дня народження видатного німецького філософа Іммануїла Канта, чії ідеї мають особливу актуальність у сучасному світі, який стикається з безпрецедентними викликами, зокрема із загрозами маніпулятивних практик пропаганди, які намагаються маскувати

тоталітарні режими. Російсько-українська війна є наочним прикладом результатів подібних маніпулятивних практик. Російська державна машина активно використовує пропагандистські методи для спотворення інформації, маніпулювання суспільною думкою. Використання методів пропаганди для створення ілюзорних процедур виборів, які мають санкціонувати владу, веде до легітимації тоталітарного режиму, призводить до обмеження політичної конкуренції, руйнування правової держави та порушення прав і свобод людини, підриває довіру громадян до демократичних інститутів. У цьому контексті ідеї Канта про доброчесність, самостійне мислення та позбавлення залежності від зовнішніх авторитетів набувають особливого значення.

В епоху цифрових медіа, інформація може легко спотворюватися через соціальні мережі, новинні платформи та інші канали. У своїй роботі «Суспільна думка» Уолтер Ліппманн проаналізував вплив пропаганди на формування суспільної думки та її значення у політичних процесах. Він відзначав, що суспільна думка не складається виключно на основі об'єктивних фактів, а часто формується за допомогою символів, образів та стереотипів. Ці елементи масової культури впливають на сприйняття людей і формують їхні погляди. Ліппманн називав цей процес «виробництвом згоди», оскільки масові медіа можуть контролювати потік інформації, що надходить до громадськості, тим самим створюючи певний консенсус у суспільстві. Ліппманн також підкреслював, що масові медіа мають потенціал для маніпулювання суспільною думкою та впливу на політичні процеси. Він переконував, що це може призвести до того, що громадяни формують свої погляди не на основі об'єктивної інформації, а на основі спеціально підібраних медійних повідомлень, які відображають певні інтереси та точки зору. Такий вплив масових медіа може порушувати об'єктивність та інформованість громадян, що загрожує демократичним процесам та свободі суспільства [2, с. 29–32].

Едвард Бернейз наголошував на важливості розуміння психологічних аспектів людської поведінки, він бачив у пропаганді інструмент соціального контролю та влади, стверджував, що ті, хто мають контроль над інформацією, здатні керувати думками та поведінкою громадян. Його дослідження підкреслювали, як важливо розуміти, яким чином масові медіа та інші засоби комунікації впливають на формування суспільної свідомості і як цей вплив може бути використаний для досягнення певних політичних чи соціальних цілей. Для прикладу можна згадати про кампанію «Смолоскипи свободи» 1929 року, в якій Едвард Бернейз спрямував свої зусилля на подолання соціального табу щодо жіночого куріння. Бернейз використовував підхід,

що полягав у позиціонуванні куріння як символу визволення та рівності для жінок. Він активно просував ідею, що куріння стає засобом вираження незалежності та емансипації для жінок, допомагаючи їм виходити за межі традиційних ролей. Ще однією відомою акцією, що підкреслює методи маніпулювання суспільною думкою, була кампанія зі стимулювання продажу бекону. Бернейз співпрацював з промисловими гігантами, щоб переконати громадськість у важливості включення бекону до раціону. Він рекламував ідею «американського сніданку», який міг би включати яйця та бекон. Бернейз підкреслював авторитетність медичних експертів, які рекомендували бекон як необхідну складову сніданку. Ця кампанія демонструвала, як впливові фігури та авторитетні джерела можуть бути використані для маніпулювання суспільною думкою та сприяння споживчій активності.

У контексті сучасних викликів ідеї Іммануїла Канта щодо просвітництва стають надзвичайно актуальними. Філософ розглядає просвітництво як процес виходу з неповноліття, самотійну відповідальність людини за власне мислення і дії. Для Канта неповноліття не означає відсутність розумових здібностей, а скоріше відсутність волі користуватися ними самотійно. Процес просвітництва, таким чином, полягає у вихованні мужності та рішучості використовувати свій розум без залежності від зовнішніх авторитетів [1, 35–42]. Для Канта просвітництво – це акт самовизначення та самотійного мислення, в якому людина відмовляється від підпорядкування авторитетам і приймає рішення на основі власних обґрунтувань і принципів. Кант вважав, що трансцендентальна апперцепція є ключовою для нашого розуміння світу. Вона дозволяє поєднувати різноманітні враження в єдиний досвід, який стає основою нашого пізнання. З цієї універсальної здатності до апперцепції Кант виводить можливість формування морального закону, загального принципу моральної поведінки, який є обов'язковим для всіх розумних істот. Він підкреслює, що цей принцип вимагає вчиняти лише такі дії, які можуть стати загальним законом, прийнятим усіма розумними істотами. У такому світлі розум виступає як інструмент, який дозволяє нам розуміти цей моральний закон і діяти згідно з ним. Для Канта свобода полягає в здатності людини незалежно від зовнішніх впливів приймати рішення та діяти відповідно до самотійно сформульованого морального закону. За Кантом, ледарство та легкодухість вважаються перешкодами на шляху до зрілості. За словами філософа, багато людей лишаються незрілими протягом усього життя, оскільки це дозволяє їм покладатися на інших та уникати відповідальності за свої власні рішення. Лише дуже обмеженій кількості людей вдається визволитися

від незрілості завдяки самостійному керуванню своїм розумом і впевнено крокувати далі [1, 35–42].

Кант наголошував на важливості самостійного мислення та відмові від залежності від зовнішніх авторитетів у формуванні власних поглядів і рішень. Це підкреслює важливість розвитку критичного мислення, навичок аналізу та оцінки інформації у сучасній освіті і медіаграмотності. Крім цього, для захисту суспільства від негативного впливу пропаганди важливо забезпечити доступ до об'єктивної та різноманітної інформації і посилити регулювання медіа для запобігання поширенню фейкових новин і пропагандистської інформації. Таким чином, просвітницькі ідеали, такі як самостійність та критичне мислення, залишаються ключовими складовими для побудови суспільства, що ґрунтується на повазі до індивідуальної свободи та людської гідності.

Список використаних джерел:

1. Kant I. 1923. Kant's gesammelte Schriften. Band VIII. Hrsg. v. der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften. Berlin/Leipzig: de Gruyter.
2. Lippmann Walter. 1998. Public opinion. Transaction Publishers. New Brunswick [Електронний ресурс]. – URL: https://monoskop.org/images/b/bf/Lippman_Walter_Public_Opinion.pdf

SMART-ОСВІТА ТА ЕТИКА У МЕНЕДЖМЕНТІ

Северін Євген, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Особливості класичного та сучасного розуміння освіти та етики, їх порівняльний аналіз, важливість та значущість у менеджменті становлять досліджувану проблематику.

Задля всебічного аналізу висунутих для обговорення питань доречним є повернення до філософії освіти та етики І. Канта як класичних вчень, де обґрунтовуються фундаментальні ціннісні та етичні орієнтири, актуальність котрих не викликає сумніву і сьогодні.

Отже, за Кантом основним завданням освіти та виховання є розвиток всіх природніх показників людини. Ідея освіти, яка, безперечно, є найбільш давньою та продуктивною ідеєю людини, у будь-якому випадку бачиться Кантом як істинна. За його моральною філософією, саме освіта і виховання забезпечать людству досягнення головної мети і місії – відповідного морального стану і досконалості. За уточненням сучасного науковця І. Гаврищака, «під поняттям «виховання» Кант розуміє: «догляд» (нагляд),

«дисциплінування» (становлення поведінки, соціалізація) і навчання разом із «формуванням морального обличчя» [1, с. 342].

Сучасне демократичне суспільство, як і суспільство часів Просвітництва, потребує людини відповідальної, але водночас вільної, що у класичній освітньо-виховній парадигмі досягається завдяки освіті. Два мистецтва є найскладнішими, вважав Кант: мистецтво управляти і мистецтво виховувати. Важко піддати сумніву думку про те, що і у сучасних соціо-культурних контекстах менеджмент (мистецтво управління) є складним та значущим феноменом, ефективність якого є визначальним фактором щодо якості життя людини.

Аналізуючи управління як цілісний багатоскладовий процес, варто зазначити, що рівень культури та освіченості усіх його учасників суттєво впливає на кінцевий результат, тому, як у процесі підготовки, так і під час професійної діяльності, популярності набувають сучасні механізми та інструменти, такі як smart-освіта зокрема.

Набуття освіти в інтерактивному просторі дозволяє залучати світовий контент, що знаходиться у вільному просторі. Основною перевагою у цьому процесі є широка доступність знань. Як зазначають сучасні молоді дослідники А. Гінкул та Я. Магурян, «важливе місце у підготовці сучасного фахівця у ВНЗ має широке використання інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема, Smart-технологій, що дасть можливість закласти фундамент щодо здійснення успішної професійної діяльності та кар'єри [2, с. 20]. Отже, саме smart-освіту визначають одним із ефективних засобів формування конкурентоздатності фахівців у різних галузях, зокрема у менеджменті.

Окремим аспектом обговорення висунутої проблематики є значущість ролі етики у менеджменті, де знову доречно звернутися до спадщини І. Канта, оскільки закладені ним фундаменти і у цій частині також на часі сьогодні [4].

Властива суспільству споживання духовна криза та усвідомлення необхідності виходу з неї примушують нас повернутися до вершини філософії моралі нового часу – етики Канта. Етична концепція моральності сучасності, звісно, відрізняється від кантівської моделі, але все ж таки базується на тих же аксіологічних підґрунтях.

Етика менеджменту виникла відносно недавно. Як зазначає С. Плотніченко, «...до цього часу багато людей схильні до скептичного бачення наслідків поєднання теорії (чи тим більше практики) бізнесу з етикою як галуззю філософії [4]. Однак, останнім часом все більше і більше уваги приділяється етичним питанням менеджменту. Неабияку зацікавленість

у знанні вимог, що пропонуються культурним суспільством, демонструють ті, хто дійсно бажає опанувати мистецтво управління, яке, за Кантом, є одне з двох найскладніших.

Список використаних джерел:

1. Гаврищак І. Педагогічні аспекти в науковій діяльності Іммануїла Канта// Педагогіка вищої та середньої школи. – 2012. – Вип. 35. С. 342–347. URL: https://www.researchgate.net/publication/352276016_Pedagogicni_aspekti_v_naukovij_dialnosti_Immanuila_Kanta
2. Гінкул А, Магурян Я. Smart-освіта та особливості її впровадження в Україні // Smart-освіта: ресурси та перспективи: матеріали III Міжнар. наук.-метод. конф. (Київ, 7 грудня 2018 р.): тези доповідей. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – 252 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/4ce2164e98881e82955393871be6013d.pdf>
3. Плотніченко С. Етика в сучасному менеджменті // Збірник наук/ праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки); № 1 (29) (С. 116–118). URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/1003>
4. Immanuel Kant. Groundwork of the Metaphysics of Morals. URL: <https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/blog.nus.edu.sg/dist/c/1868/files/2012/12/Kant-Groundwork-ng0pby.pdf>

АНТРОПОЛОГІЯ І.КАНТА ЯК СВИТОГЛЯДНЕ ПІДГРУНТЯ ПОДОЛАННЯ ДЕСТРУКТИВНИХ ПРОЯВІВ ЦИФРОВОЇ ДИДАКТИКИ

Сербай Іван, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Сучасний освітній процес нерозривно пов'язаний з інтеграцією цифрових технологій, що спричиняє як позитивні, так і негативні зміни в педагогічних практиках. Важливим аспектом у розумінні цих змін є антропологічні погляди Іммануїла Канта, які можуть служити світоглядним підґрунтям для подолання деструктивних проявів цифрової дидактики.

Кантова антропологія концентрується на людині як істоті, що має моральний потенціал і здатність до самовдосконалення. Центральним поняттям тут є «людина як ціль сама по собі», що підкреслює унікальність та цінність кожної особистості. Застосування цих принципів у цифровій дидактиці означає орієнтацію на розвиток особистості, а не лише на передачу знань. Цифрові технології, будучи лише інструментом, повинні сприяти гармонійному розвитку студентів, а не знеособленню освітнього процесу.

Однією з найбільших загроз цифрової дидактики є можливість відчуження та зниження соціальної взаємодії. Цифрові платформи можуть

сприяти ізоляції студентів, зменшуючи живе спілкування та емоційну залученість. В контексті кантівської антропології, вирішенням цієї проблеми може бути створення освітнього середовища, яке б сприяло етичному та моральному розвитку особистості. Це передбачає акцент на виховання цінностей, які стимулюють студентів до відповідального та свідомого використання цифрових технологій.

Крім того, важливо враховувати принципи кантівського критичного мислення. Кант наголошував на необхідності самостійного мислення та критичної оцінки інформації. У цифровій дидактиці це означає, що студенти повинні вміти відрізняти достовірну інформацію від фальшивої, розвивати навички аналізу та синтезу даних. Таким чином, цифрові ресурси повинні використовуватися не лише для передачі інформації, але й для формування критичного мислення та здатності до самостійного навчання.

Важливим аспектом є також розвиток соціальних навичок та емпатії в умовах цифрової освіти. Цифрові інструменти можуть бути використані для створення віртуальних груп, де студенти взаємодіють, обговорюють проблеми та спільно вирішують завдання. Це допомагає зберігати соціальні зв'язки та розвивати навички командної роботи, що є важливими для майбутньої професійної діяльності.

Ще одним аспектом є забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів, що відповідає кантівському принципу справедливості. Необхідно створювати умови, за яких кожен студент має можливість отримати якісну освіту незалежно від соціального статусу або технічних можливостей. Це вимагає від освітніх закладів розробки політик, спрямованих на подолання цифрового розриву та забезпечення всебічного доступу до освітніх ресурсів.

Цифрові технології також можуть сприяти інклюзивній освіті, надаючи можливості для навчання студентам з особливими потребами. Використання адаптивних технологій, таких як синтез мовлення для озвучення тексту або інструменти для навчання студентів з обмеженими можливостями, може зробити освіту доступною для всіх.

Отже, антропологія І.Канта пропонує світоглядні основи, які можуть допомогти у подоланні деструктивних проявів цифрової дидактики. Важливо пам'ятати, що цифрові технології повинні служити розвитку особистості, сприяти етичному та моральному вихованню, підтримувати критичне мислення та забезпечувати справедливість у доступі до освіти. Лише за таких умов можливо досягти гармонійного розвитку освітнього процесу в умовах цифрової ери.

Список використаних джерел:

1. Васьківська Г.О. (ред.). «Дидактика: теорія і практика». Київ: Педагогічна думка, 2018. 164 с. Джерело: Інститут педагогіки НАПН України (undip.org.ua).
2. Carless D. & Boud D. (2018). «Formative feedback for enhancing learning strategies». *Journal of Effective Learning*.
3. Jonsson A. (2012). «Feedback utilization: Factors influencing students' use of teacher feedback». *Journal of Educational Research*, 105(1), 123–137.
4. Johansson C. et al. (2012). «Strategies for productive feedback utilization». In S. Smith (Ed.), *Advances in Educational Methods and Pedagogy* (pp. 201–215). New York: Academic Press.
5. Steen-Utheim A.T. & Foldnes N. (2018). «The impact of flipped classroom education on learning commitment». *Scandinavian Journal of Educational Research*, 62(2), 275–289.
6. Саган О.В. «Цифрова дидактика: реалії та перспективи». Актуальні проблеми фахової підготовки сучасного педагога. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Джерело: Збірник наукових праць «Педагогічні науки» (ps.journal.kspu.edu).

ІММАНУІЛ КАНТ ПРО ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ

Ткаченко Олександр, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Іммануїл Кант – відомий німецький філософ епохи Просвітництва. Його філософія зосереджувалася переважно на етиці, метафізиці, епістемології та моральних питаннях. У роботах І. Канта людина представлена як така, що належить водночас двом світам – світу природи (із його потребами) та світу соціуму (із такими виявами, як свобода та мораль). Відомі кантівські питання: «Що я можу знати?», «Що я маю робити?», «На що я можу сподіватися?» є відображенням проблеми людини – питання «Що є людина?». Для І. Канта проблема людини є центром філософування, оскільки людина для себе – своя остання ціль. Питання «Що є людина?», на переконання І. Канта, об'єднує всі головні філософські питання. Деякі його ідеї можна застосувати до теми фізичного виховання. Зокрема, важливість розвитку людини не лише через знання та мораль, а й через фізичний стан. У його концепції гармонійної особистості простежується ідея, що фізичне виховання має сприяти формуванню дисципліни та стійкості, які є важливими і для фізичного, і для морального розвитку.

Важливою частиною виховання, на думку філософа, є дисципліна. Згідно з його педагогічними ідеями, виховання повинно забезпечити дисципліну та самоконтроль, що стосується як інтелектуальних здібностей, так і фізичного

тіла. Це означає, що фізичне виховання, яке сприяє самоконтролю та відповідальності за своє тіло, є необхідним для розвитку моральної особистості.

І. Кант розробив ідею **категоричного імперативу**, яка вимагає від людини діяти відповідно до універсальних моральних принципів, і може бути пов'язана з ідеєю відповідальності перед самим собою (зокрема відповідальність за своє фізичне здоров'я). Турбота про своє тіло та підтримка фізичної форми можуть розглядатися як моральний обов'язок, оскільки фізичне здоров'я впливає на здатність організму до саморегулювання. Продовжуючи ідеї І. Канта, можна стверджувати, що наші органи чуттів є ніби фільтрами, які особливим чином сортують інформацію про світ, котра неперервним потоком обрушується на людину. Тому картина світу, яку ми бачимо, створюється не лише світом безпосередньо, а й особливостями нашого сприйняття.

Отже, кантівська концепція морального обов'язку перед собою передбачає, що людина має піклуватися про своє фізичне здоров'я, адже це є основою для виконання її духовної місії. Хоча філософія І. Канта, як зазначено вище, не приділяє значної уваги фізичному вихованню як окремій темі, але його загальні принципи щодо гармонійного розвитку особистості, важливість дисципліни та моральний обов'язок перед собою можуть бути використані для обґрунтування необхідності фізичного виховання. Це сприяє не лише здоров'ю тіла, а й формуванню морально стійкої і самодисциплінованої особистості, що відповідає кантіанським ідеалам розвитку людини.

Список використаних джерел:

1. Кант І. Відповідь на питання: що таке просвітництво? // «Всесвіт» (Київ). 1989. № 4. С. 135–138.
2. Кант І. Рефлексії до критики чистого розуму. Переклад з німецької й латини: Ігор Бурковський. Київ: Юніверс, 2004. 464 с.

МОРАЛЬНИЙ УНІВЕРСАЛІЗМ ТА МІЖНАРОДНИЙ ПРАВОВИЙ ПРОСТІР: ДО ІМПЛІКАЦІЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ІДЕЙ І. КАНТА

Толстокорий Денис, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Моральний універсалізм є концепцією, згідно з якою певні моральні принципи є універсально застосовними до всіх людей незалежно від

культурних, соціальних чи індивідуальних відмінностей. У міжнародному правовому просторі ця концепція набуває особливого значення, оскільки вона визначає принципи які є частиною загальноприйнятих норм та стандартів поведінки між державами та народами.

Це набуває особливої ваги у процесах формування міжнародного правового простору, адже завдяки їм уможлиблюється не лише легітимація існування останнього, а й закладається концептуальне ядро загальноприйнятих норм та стандартів поведінки між державами та народами.

І. Кант стверджував, що моральні закони мають бути універсальними і безумовними. Таким універсальним моральним законом, як відомо, є категоричний імператив.

Формування сучасного міжнародного правового простору сьогодні, які ніколи раніше, потребує легітимації універсальних норм, а це не можливо без звернення до наукового доробку Німецького Класика. Зокрема особливої актуальності набувають рефлексії філософа щодо проблем війни, миру, державного суверенітету. Принцип суверенної рівності держав, який є одним із наріжних каменів міжнародного права, може бути розглянутий через призму кантівського універсалізму. Усі держави, незалежно від їх розміру, багатства або політичної системи, повинні мати рівні права та обов'язки. Це відповідає принципу, згідно з яким моральні норми мають бути однаковими для всіх суб'єктів права. У своїй праці «До вічного миру» (1795) Кант відзначає, що основою для створення мирного співіснування є міжнародне право, засноване на принципах справедливості та поваги до людської гідності. Інституційною формою реалізації цих ідей є Організація Об'єднаних Націй (далі ООН), покликанням якої є не лише підтримка миру і безпеки у світі, а й визначення міжнародних стандартів щодо захисту людини, людської гідності та свободи. Прикладом, реалізації цієї місії є затвердження Загальної декларації прав людини [3].

Беручи до уваги, що визнання гідності та прав людини, право нації на свободу і суверенітет є основою міжнародного права та фундаментальною вимогою глобальної етики, прообразом якої є етика обов'язку І. Канта, тож варто дослухатися до його настанов. Разом з тим, сучасні дослідники, як Браун та Бейтц, акцентують увагу, що спроба нав'язати універсальні норми може призвести до конфліктів та непорозумінь між різними культурами. Крім того, складність реалізації універсальних правових норм, як на міжнародному, так і на національному рівнях, визначана не в останню чергу присутністю на політичному ландшафті, подекуди, суперечливих світоглядних пропозицій.

Отже, імплікація філософсько-правових ідей І. Канта відкриває перспективи для оновлення сучасного міжнародно-правового простору. Зокрема, звернення до кантівського обґрунтування морального універсалізму, уможлиблює перегляд смислів, які лежать в основі легітимації та обґрунтування загальних принципів та стандартів, які сприяють мирному співіснуванню держав та захисту прав людини. Разом з тим, перспективним видається продовження проблемної лінії дослідження, а саме: пошук шляхів взаємоузгодження морального універсалізму та культурного і політичного плюралізму, якими характеризується сучасний світоустрій.

Список використаних джерел:

1. Кант, І. (1785). «Основи метафізики моралі».
2. Кант, І. (1795). «До вічного миру».
3. United Nations. (1948). «Universal Declaration of Human Rights».
4. Brown, C. (2001). «Understanding International Relations». Palgrave.
5. Beitz, C. (1979). «Political Theory and International Relations». Princeton University Press.

АНТЕЇЗМ КРІЗЬ ПРИЗМУ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВЧЕННЯ І. КАНТА

Фень Денис, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Майже кожна національна філософська традиція має свої унікальні варіації та інтерпретації антеїзму. У загальному розумінні антеїзм – це філософський термін, який означає єдність людини з природою.

В українській філософській традиції антеїзм постає як форма усвідомленого буття у єдності з «землею-матінкою». Таке розуміння набуло сталості в культурному коді українців, трансльованому в колективній соціальній пам'яті українців. Загальновідомо, що, в народній творчості, в мистецькій та літературній традиції Земля зображується як символ рідного краю, патріотизму, є важливим архетипом української ментальності, який визначається сакральною духовністю. «Сакральна духовність», – як зазначав С. Кримський, – «тематизується концептами: віра – надія – любов; культурні цінності ідеями істини, добра, краси; гуманістика позначається ідеалами особистості, долі та духу. А екзистенціал національного буття розкривається через життєве наповнення концептів: Дім – Поле – Храм» [1, с. 273].

У різні історичні періоди, коли на рідну землю приходили вороги, щоб знищити національні святині, зруйнувати домівки та поневолити народ,

включаючи й сучасну російсько-українську війну, у колективній свідомості українського народу активується архетип героїзму. Адже, Земля для українців завжди була й залишиться символічним образом рідної Батьківщини, культурної та національної ідентичності. Біль і страждання Землі не від'ємні від страждань української людини, автономія волі якої полягає у здатності самостійно встановлювати й боронити національні та культурні цінності, відстоювати право на власну ідентичність, що цілком в дусі морально-етичного вчення І. Канта. Моральний обов'язок кожного – це дотримання принципів справедливості й поваги до всіх людей.

За Кантом, моральний закон повинен мати універсальну дію і застосовуватися до всіх. Оскільки Кант розуміє людину як природну істоту, то людина повинна слідувати всезагальному природному закону. Згідно якого панування людини над людиною, або людини над природою є аморальним та не відповідає сутності й призначенню людини на Землі.

Таким чином, розгляд антеїзму крізь призму морально-етичного вчення І. Канта відкриває ряд ключових моментів: кожна людина має право на свободу віросповідання, має моральний обов'язок захищати свою домівку, має право на самовизначення щодо прийняття рішень на рідній землі. Дотримання морального заповіту І Канта є заповукою Миру.

Список використаних джерел:

1. Кримський С. Архетипи української ментальності / Проблеми теорії ментальності. Київ: Наукова думка, 2006. – С. 273–301.

І. КАНТ: «ФІЛОСОФСЬКА СТЕЖКА» ЯК СПОСІБ САМОПІКЛУВАННЯ ПРО СЕБЕ

Фень Максим, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У суспільствах постіндустріального зразка тема самопіклування все більше зміщується у економічну площину та ототожнюється з фінансовою свободою. Важко не погодитися з тим, що фінансова свобода відіграє вагомую роль у моделях життєтворчості сучасної людини, особливо мешканців мегаполісів, дозволяє реалізувати мрії, ідеї, займатися улюбленою справою та встановлювати власний графік роботи. Як самоочевидність, такі моделі життєтворчості санкціонують монетизацію самопіклування, як наслідок швидко зростаючий в суспільстві сегмент, так званої, індустрії самопіклування.

Ця індустрія представляє собою розвинуту мережу надання послуг від продуктів здорового харчування, фітнесу до різноманітних терапій: аюрверда, ретвіти та ін. Інформаційне суспільство створює умови для розширення спектру цифрових платформ і технологій для здійснення піклування про себе.

Така контрфактичність омріяної моделі життєтворчості, досить часто не вписується у фактичність реального життя, яке констатується у світі праці, якій вимагає від людини повної реалізації її сутнісних сил, професійної і життєвої компетентності. Практика самопіклування в цих моделях життєтворчості зводиться до постійного навчання та перенавчання, вдосконалення професійної компетенції та розвитку лідерських якостей індивідів, які потрапляють у пастку самовдосконалення на межі фізичних і психологічних можливостей власного тіла, як наслідок розумове перевантаження, розгубленість та фрустрація.

Мова тут йде саме про хибні стратегії самореалізації, в основі яких не девіантна поведінка людини, а як раз самоствердження та самовипробування з огляду на перманентне навчання, тиск та моральний примус суспільства знань, через самостимуляцію таких ресурсів як кар'єризм, набуття компетентності та воля до визнання і готовність витримувати виклики конкурентного середовища, які сприймаються як стимул кар'єрного і особистого розвитку. Моралізація та естетизація елюзігенного потенціалу саморуйнування в ніби «успішних» моделях життєтворчості, підвищує латентність загроз цих практик. Адже, життєва стратегія побудована на переконаннях в тому, що кар'єра єдине джерело самореалізації, може не тільки призвести до соціальної ізоляції, емоційного вигорання та психічних проблем, погіршення стану здоров'я, але може мати незворотні руйнівні наслідки для фізіологічно-антропологічної програми людини.

Саме тому надзвичайно важливим є вміння підтримувати баланс самопіклування, який забезпечується наявністю у особи розвинутої культури дозвілля. Організована культура дозвілля включає в себе фізкультуру і спорт, мистецтво і творчість, туризм і подорожі, соціальне життя, спілкування, релаксацію та відновлення.

Орієнтиром для гармонізації життя сучасної людини може слугувати розроблений та доведений до ідеального проект самопіклування І. Канта. За свідченням більшості бібліографів І. Канта, з дитинства він був дуже хворобливим і шансів дожити навіть до зрілого віку у нього майже не було. Осмисливши у юному віці свою фізичну вразливість, І. Кант розробив індивідуальний план покращення різних аспектів свого життя, у тому числі й фізичного. Протягом всього свого життя цілеспрямовано здійснював свій

проект самопіклування в повсякденній життєвій практиці. Зі споминів очевидців, по Канту можна було звіряти годинник. У будь-яку погоду він наодинці, бо під час спілкування вдихається холодне повітря, що може зашкодити легеням, роками прогулювався по одному й тому же маршруту, який згодом окреслили «філософською тропою» І. Канта.

Отже, життєва стратегія та модель життєтворчості провідного філософа свого часу й сучасності, побудована на дотриманні балансу творчості і розумової активності, саморозвитку і самопізнання, фізичної активності, спілкування та соціальної взаємодії – є дієвим прикладом самопіклування.

Особливо важливим є дотримання порад І. Канта в сучасних умовах, коли пандемія COVID-19 змусила людину адаптуватися до нових умов, включаючи обмеження соціальних контактів, дистанційне навчання, віддалену роботу низький рівень фізичної активності.

**КОНЦЕПТ «ДОБРОЇ ВОЛІ»
У ВИМІРАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ДОБИ
Філоненко Руслан, аспірант кафедри філософії**

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У сучасному світі існують значні складнощі, зумовлені соціально-політичними, економічними, духовними та культурними трансформаціями в суспільстві. Йдеться про свободу совісті та моральності в європейському суспільстві, для якого характерні найбільш активні тенденції до соціальних змін. Питання духовної та моральної поведінки людини викликає інтерес філософів різних епох. Прийнято вважати, що основою вчення про моральність особистості є філософія І. Канта про свободу, яка представлена через призму концепту «доброї волі», що не втрачає своєї актуальності до сьогодні.

Особливістю філософії свободи І. Канта є те, що пошук шляхів вирішення зазначеної проблеми здійснювався ним у межах естетики. Основним суб'єктом свободи у його вченні виступає людина як елемент надчуттєвого світу, що віддаляє її від натуралізму Б. Спінози. І. Кант розглядає можливу свободу як потребу в існуванні різноманітних природних явищ та розширенні сфер її впливу. Для нього ключовою засадою детермінізму є універсальний принцип. Філософ категорично заперечує концепцію, у межах якої здійснювалися намагання вирішення суперечності між поняттями «необхідність» та «свобода».

Застосування концепції детермінізму не залежить від причинності в межах суб'єкта чи поза ним, а також від того, чи є вона взагалі причинністю, обумовленою інстинктами та визначними підставами, які обґрунтовуються за допомогою розуму. Обов'язковий характер будь-яких фізичних та психічних явищ обумовлений їх протіканням у часі, який є загальною формою усіх подій, що відбувається, внаслідок чого усюди поширюється його необхідність.

У той же час І. Кант не відкидає можливості свободи для особистості, незважаючи на універсальний характер необхідності та детермінізму існуючих явищ. Індивід, який діє вільно, та особа, яка чинить із «доброї волі», не є однією і тією ж людиною. Перша належить до надчуттєвого та розумоосяжного світу, а друга – до світу непорушної необхідності. Будь-яка попередня визначеність та детермінація не мають відношення до свободи суб'єкта в надчуттєвому світі. З точки зору І. Канта, досягнення свободи є можливим через розрив між матеріальним та реальним світами, до яких віднесено і надчуттєвий світ та психічні процеси. Отже, у філософії І. Канта простежується згасання ключової для Б. Спінози концепції пізнання необхідності як одного з критеріїв свободи.

Пізнання необхідності є однією з ключових умов досягнення прогресу в галузі натуралістичної антропології та природознавства, проте не етики. Для І. Канта джерело свободи простежується не в межах реального емпіричного світу або його пізнанні, а в межах надчуттєвої ділянки. Здатність до свободи не може суперечити необхідному природному порядку, а навпаки – впливає саме з цього порядку. В основу кантівського вчення про свободу покладено дуалізм надчуттєвого та матеріального світів: індивід у концепції І. Канта поділяється на емпіричний та розумоосяжний, у результаті чого свобода та необхідність розпоподіляються між ними [2, с. 39].

Відомим мислителем Й. Фіхте, який визнається наступником І. Канта, представив власну філософію через призму вчення про свободу. При цьому на противагу тезі про свободу у його вченні простежується теза про необхідність усього, що має місце в емпіричному світі.

Філософське вчення Ф. Шеллінга є концепцією свободи, яка зберігає кантівські інтенції. Оскільки людина є надчуттєвою істотою, вона визначає себе не завдяки емпіричній необхідності; кожен вчинок впливає з її внутрішньої сутності як вільної особистості. У ній цілковита необхідність є тотожною до абсолютної свободи, оскільки вільним є лише те, що діє згідно з принципом «доброї волі» та не визначається нічим іншим, окрім того, що існує в межах нього чи поза ним. Так само, як і в субстанції Б. Спінози, необхідність збігається із свободою в межах надчуттєвої основи характеру [4, с. 377].

У зв'язку із вищевикладеним можливо зробити висновок, що у філософському трактуванні концепту «доброї волі» важливу роль відіграють підходи тогочасних мислителів щодо формування поняття свободи, сутність якої полягає у вчиненні людиною дій, приймаючи за основу саме такий принцип. Проаналізовані концепції не втрачають актуальності і сьогодні, оскільки окремі форми та способи реалізації концепту «доброї волі» використовуються у сучасному суспільстві, враховуючи існуючі суспільні процеси. Особливістю формування сутності концепту «свободи» у філософії є співвідношення між свободою як гносеологічного усвідомлення та практичного вибору, що проаналізовано у філософських концепціях І. Канта, Й. Фітхе та Ф. Шеллінга. Їхні концепції набувають особливого звучання в ситуації постіндустріальної епохи, яка зумовлює нові виклики й суперечності, пов'язані зі зміною фігури людини, яка постає заручницею техніко-технологічного розвитку сучасності, що вимагає переосмислення засадничих питань етики.

Список використаних джерел:

1. Кант І. Критика чистого розуму / пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.
2. Остапець І. Особливості формування поняття «свободи» у філософії Нового часу (логіко-гносеологічний аспект). *Вісник Львівського університету*. 2014. Вип. 4. С. 36–43.
3. Fichte J.G. Versuch einer Kritik aller Offenbarung. URL: <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Fichte,+Johann+Gottlieb/Versuch+einer+Kritik+aller+Offenbarung>. (дата звернення: 04.06.2024).
4. Schelling F.W.J. System des transzendentalen Idealismus. Herausgegeben von Horst D. Brandt und Peter Müller und Walter Schulz. 2000. 448 s.

ЗМІСТ

1. Дічек Наталія. Ідеї І. Канта в освітньо-філософській рефлексії К. Ушинського: деякі гіпотези.....	3
2. Льєнко Оксана. Освітні цифрові платформи та об'єктивність оцінювання студентів	7
3. Бойченко Михайло. Філософ у Імануеля Канта як арбітр і радник: від «Суперечки Факультетів» до «Вічного Миру».....	10
4. Бережна Світлана. Педагогічні ідеї в дослідженнях Імануїла Канта	13
5. Радіонова Наталія. Імануель Кант і сучасність: уявний діалог і інтелектуальні паралелі	15
6. Дольська Ольга. Кант про розуміння трансцендентного та іманентного.....	17
7. Триняк Майя. Роль законів спілкування в ідеї майбутньої мирної спільності І. Канта	19
8. Доценко Світлана. Цифрова філософія у перспективі кантівської етичної вимоги	21
9. Корнієнко Світлана. Природа – Людина – Технологія у світлі кантівського питання про можливості пізнання	23
10. Іващенко Ольга. Технічна естетика в образах трансцендентальної естетики І. Канта	24
11. Корж Ганна. Наука і філософія: чи варто заощаджувати на освіті?	25
12. Швидун Людмила. Мобільна немобільність як спосіб життя І. Канта.....	28
13. Бакуменко Олександр. Технічна творчість у світлі філософії німецького ідеалізму.....	31
14. Бережний Леонід. Національно-патріотичне виховання в ракурсі морально-етичного вчення І. Канта.....	33
15. Блажко Валентин. Ідея вічного миру І. Канта як етичний орієнтир збереження людства, Землі.....	34
16. Василенко Марія. Лікар і війна: етика обов'язку чи здатність до самопожертви	36
17. Васильєв Олексій. Життєтворчість І. Канта в рецепції сучасників і нащадків	36
18. Верещагін Олег. Сучасний дизайн у світлі трансцендентальної естетики І. Канта	39
19. Водовозов Ілля. Етичні настанови І. Канта як світоглядний орієнтир інженерного мислення	43
20. Гамерник Назар. Цифрова дидактика у світлі універсалістської етики	45
21. Головачов Сергій. Мораль як умова та засіб досягнення людського щастя	47

22. Григорова Надія. Перекладач як медіатор: до проблеми складності перекладу філософських і педагогічних текстів І. Канта	48
23. Гриненко Дмитро. Концепція довіри у філософії Іммануїла Канта	49
24. Довгополий Назарій. Функціональний та антропологічний потенціал етики І. Канта у структуруванні освітнього віртуального простору	52
25. Доценко Євген. Філософсько-правове вчення І. Канта як підґрунтя майбутніх теорій справедливості	53
26. Задорожний Сергій. Теоретичний конструкт «вічного миру» І. Канта як орієнтир запобігання сучасній військовій агресії.....	55
27. Зінов'єва Катерина. Ментальні смисли і ціннісні орієнтації сучасної української прози.....	57
28. Зубрицький Володимир. Ідеї просвітництва у творчості І. Канта і літературний мейнстрім ХХІ століття	59
29. Калугін Ілля. Морально-етичний аспект припущень життя після смерті: етико-сотеціологія І. Канта.....	62
30. Коваленко Микола. Моральне самопізнання як обов'язок та завдання юриста	64
31. Константинов Юрій. Війна і мир у філософській рефлексії І. Канта.....	66
32. Лугова Марія. Розширення життєвого досвіду дитини як складова практичного виховання за І. Кантом.....	68
33. Нестеренко Андрій. Педагогічні ідеї І. Канта: до проблеми освітніх реформ ЄС	70
34. Полоз Павло. Філософія релігії І. Канта у світлі сучасних теологічних концепцій справедливості	72
35. Пономаренко Оксана. Моральна філософія Іммануїла Канта в контексті загроз маніпулятивних практик пропаганди	75
36. Северін Євген. Smart-освіта та етика у менеджменті	78
37. Сербай Іван. Антропологія І. Канта як світоглядне підґрунтя подолання деструктивних проявів цифрової дидактики.....	80
38. Ткаченко Олександр. Іммануїл Кант про фізичне виховання	82
39. Толстокорий Денис. Моральний універсалізм та міжнародний правовий простір: до імплікації філософсько-правових ідей І. Канта	83
40. Фень Денис. Антеїзм крізь призму морально-етичного вчення І. Канта.....	85
41. Фень Максим. І. Кант: «філософська стежка» як спосіб самопіклування про себе.....	86
42. Філоненко Руслан. Концепт «доброї волі» у вимірах постіндустріальної доби.....	88

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ
XXV МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

«ОСВІТА І ДОЛЯ НАЦІЇ»

**«МОРАЛЬ, ПРАВО, ОСВІТА –
ЗАПОВІТ І. КАНТА СУЧАСНОМУ ЛЮДСТВУ»**

(24 травня 2024 року)

Електронне видання

*Відповідальність за думку, викладену в матеріалах,
несуть виключно автори*

Підп. до використання 10.09.2024

Формат pdf.

Обсяг даних 1,1 Мб

Макет виготовлено на кафедрі філософії
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
Міністерства освіти і науки України,
вул. Валентинівська, буд. 2, м. Харків, Україна, 61168
e-mail: kaf-philosophy@hnpu.edu.ua

